

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

midraš tehilim

Buber, Salomon

Wilna, 1891

ב"ע רומזמ פוס דע ב"מ רומזמ ןמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-2083

מדרש תהלים

המכונה

שוחר טוב

על ספר שני

מן מזמור מ"ב עד סוף מזמור ע"ב.

מִיִּזְחָה נִחְזָם

הַיְיִבָּה

בְּזֶמַן חֲדָשׁ

משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל,
ודוד נתן חמשה ספרים שבתהלים לישראל.
(שויט מזמור א' אות ב')

בִּי אֱלֹהִים חֲדָשׁ יִבְרָךְ

מדרש תהלים

ספר שני

מזמור מב

[א] למנצח משכיל לבני קרח. (א) זהו שאמר הכתוב אורח חיים למעלה למשכיל (משלי טו כז), (ב) וכו' במזמור ל"ב: כאיל תערוג על אפיקי מים. מהו כאיל תערוג, (ג) כאילת אינו אומר, אלא כאיל תערוג, וזכר ונקבה, (ד) מה האיילה הזו כשהיא יושבת על המשבר היא מצטערה ועורגת להקב"ה, והוא עונה אליה, כך קראו בני קרח מצרה להקב"ה, והוא עונה אותם, לכך נאמר כאיל תערוג: [על אפיקי מים]. מהו על אפיקי מים, האיילה הזו חסידה שבחיות, בזמן שהחיות צמאות הן מתכנסות אצל האיילה, (ה) וכו' למעלה: דבר אחר [כאיל תערוג]. כשם שהאילת עורגת להקב"ה, כך אסתר אומרת אילותי לעזרתי חושה (תהלים כב ט):

[ב] צמאה נפשי לאלהים. (ו) כמה את צמאה, אמרה להם איני צמאה לא לאכול ולא לשתות, אני צמאה לראות פניך, לך אמר לבי בקשו פני את פניך ה' אבקש (שם כו ח), לכך נאמר צמאה נפשי לאלהים לאל חי:

[ג] היתה לי דמעת לחם. (ז) מיכן אתה למד שהצרה משבעה את האדם ואינו מבקש

הערות ותקונים

(א) זש"ה אורח חיים. מוצא בילקוט תהלים רמו תשמ"א נסם המדרש: (ב) וכו' במזמור ל"ב. פה קצר המסדר או המעתיק ולא הביא כל הדרשה ורשם, וכו' במזמור ל"ב, והוא שם אות ה', ובכ"י ב' ג' ז' כתוב במזמור ל"ב, והמלה "וכו" נשמטה, ובדפוס ראשון נשארה המלה "במזמור" וחסר הליון "ל"ב" ועפ"י דפוס ראשון נדפס כן בכל הדפוסים וחסרו כי המלה במזמור מוסבת למטה למלות כאיל תערוג על אפיקי מים, ובאמת כאיל תערוג מתחיל מאמר חדש, והרא"ם בפירושו רצה להגיה במזמור אילת השחר והוא מזמור כ"ב, וטעה בזה כי לא נמצא מאומה במזמור כ"ב, רק ז"ל במזמור ל"ב, ואח"כ מתחיל כאיל תערוג מאמר בפני עצמו, וראיתי בילקוט רמו תשמ"א שגרסם בלדו "במזמור ל"א" ז"ל במזמור ל"ב, ואולי לפני בעל הילקוט מה שלפניו הוא מזמור ל"ב הי' לפניו מזמור ל"א, כי אשרי ולמה רגשו למזמור אחד יחשב: (ג) כאילת אינו אומר אלא כאיל תערוג וזכר ונקבה. ר"ל כי הי' לו לומר כאילת תערוג או כאיל יערוג, ודבר הכתוב בזכר ונקבה, ועיין רש"י צפ"י לתהלים מ"ב ב' ובנדפס דפוס ראשון ונשתבש המאמר וכתוב זכר ולא נקבה מלת "ולא" מיוחדת וכן ליתא בכל כ"י שלפני: (ד) מה האילת הזאת כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה לה. ורש"י בתהלים שם הביא אגדה זו הנקבה כשהיא כורעת לילד ורחמה נר והיא לוטקת והקב"ה מרחם ומזמן לה נחם ומכיתה בבית הרחם ורחמה נפתח, וכן ראיתי בילקוט תהלים רמו תשמ"א הביא נסם המדרש (והוא מדרש שו"ט) אילה זו כשיושבת על המשבר מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה אותה, ומזמן לה נחם ומכיתה בית הרחם גמיד הרחם נפתח. ע"כ, וזה לא נמצא בכ"י אשר לפניו: (ה) וכו' למעלה. הוא במזמור כ"ב אות י"ד ובכל כ"י כתוב "וכו' למעלה" אבל בדפוס ראשון תקן המדפיס והליג "וכו' במזמור כ"ב" ועפ"י דפוס ראשון נדפס כן בכל הדפוסים: (ו) כמה את צמאה כו' עד לכך נאמר נפשי לאלהים לאל חי. מוצא בילקוט תהלים רמו תשמ"א וגרסם בלדו "פסיקתא רבתי" אולם הליון הזה נשמט ממקומו והוא מוסב על המאמר ד"א מהו לאלהים כשהעשה דין באומות, והוא בפסיקתא רבתי פ"א, ועיין שם בהערת הרב בעל מאיר עין הערה ז', ויפה העיר על דברי הרב בעל זרע אפרים שחשב שדברי הילקוט נשמטו בפסיקתא רבתי, רק הילקוט כאן למדרש שו"ט וחסר הליון, כמו שהעירוני, והליון פסיקתא רבתי נשמט ממקומו: (ז) מכלן אתה

לאכול, וכן אלקנה אמר הנה למה תבכי ולמה לא תאכלי (ט"א א ט), מיכן שהנביא משביע, לכך נאמר היתה לי דמעותי לחם:

[ד] אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. נזכרת אני מה שעשית לאבותינו במדבר, (ח) ואמר אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד), ואני נזכרת ונשפכת נפשי:

דבר אחר נזכרת אני מה שאמר משה, אלה תעשו לה' במועדיכם (נמוכר כט ט): כי אעבור בסך אדם עד בית אלהים. מהו בסך, כשעולים לרגלים לראות פניך (ט) בסקפסמאות כמין סוכה, (י) והיינו באין אנו ובנינו בחיל גדול, והאומות דוממות בפנינו, לכך נאמר כי אעבור בסך אדם עד בית אלהים, כשהיה בית המקדש קיים (יא) היו דוממים מלפני, ועבשיו אני דוממת לפניהם, לכן אדם עד בית אלהים: בקול רנה ותודה. כשהייתי עוברת במה הייתי עוברת, בקול רנה ותודה ושיר וצלצלים ותרועה, לכך נאמר בקול רנה: [המון חונג]. (יב) מהו המון חונג, לשון יוני חונגין של מים, כשם שלא היה להם לחנוגין של מים שיעור, כך לא היה להם לישראל שיעור כשעולין לרגלים, לכך נאמר המון חונג:

[ה] מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוהילי לאלהים כי עוד אודנו ישועות פניו. (יג) שלא אודנו כבראשונה שעשה להם נסים, עכשיו אודנו שנייה כשיושיעני שנייה מן האומות, לכך נאמר כי עוד אודנו: אלהי עלי נפשי תשתוחח. (יד) אמרה כנסת ישראל אני מתקנאה ואשתוחחה שאני רואה וכוועסת, ואתה מה איכפת לך, אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכה ס"ט), הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו (דס"א יו טו), מה איכפת לך, אני הוא עלי נפשי תשתוחח, על כן אזכרך מאריך ירדן, נזכרת אני כשעברתי את הירדן מה שעשית לי, אפילו כשהבעסוך בשמים עשית לנו נסים כשעברת לנו את הירדן, וכן הוא אומר וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשמים

הערות ותקונים

למד, מובא בילקוט תהלים סס רמז תשמ"ב בשם המדרש, וכן בילקוט שמואל רמז ע"ז בשם שו"ט, ולזה המאמר כוון רש"י בפי' תהלים מ"ב ד', וכן מובא במדרש איכה פ"א אות כ"ב בפ' בכה תבכה רבין אמרין כל מי שבכה אינו אוכל שנאמר ותבכה ולא תאכל: (ח) ואמרו אלה אלהיך ישראל. מלת אלה דריש אלה אזכרה, ואיזה אלה זה שנאמר אלה אלהיך. ובילקוט נוסף אותה אלה אני מזכר ונפשי נשתפכת, וכן זה סוגת ג"כ המאמר השני ד"א מזכר אני מה שאמר משה אלה תעשו: (ט) בסקפסמאות כמין סוכה. כ"ה בכל כ"י רק באיזה כ"י ובגדפס הגי' בסקפסמאות כמו סוכה, והמלה סקפסמאות פתרונה ביונית ἀετταστος עגלת לב מסכה, עיין בפסיקתא פסקא א' הערה קמ"ד, ובפסקא בחדש השלישי הערה כ"ז, ולדעתי המלות „כמו סוכה" הם מן המעתיק לפרש מלת סקפסמא, ומזה תראה בילקוט תהלים רמז תשמ"א שהביא מאמר המדרש והמלות „כמו סוכה" המה כתובים בגליון בחוץ, ונראה כי ה' כתוב גם לפני רש"י בקובץ כ"י שלו במדרש תהלים, כי בפי' לתהלים מ"ב ה' כתב וז"ל ד"א סך לשון סך וסוכה, כלומר בעגלת לב שהיו מחופות כמין סוכה, ושםם בלשון אגדה סקפסמאות ואסקופיסית עכ"ל: (י) והיינו באין אנו ובנינו בחיל גדול. לזה כוון רש"י שם אלה אזכרה כי אעבור בסך את זאת אני וזכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית אלהים: (יא) היו דוממים מלפני. עיין רש"י שהביא בשם דוגש שפתר אדרס לשון דממה, ופתרון אדרס אאלס ואחרים כו', ודס הוא שרש בחבה: (יב) מהו המון חונג לשון יוני חונגין של מים, ובאיזה כ"י ובגדפס לשון יוני חונגים של מים ז"ל חונגים של מים, וכן הביא לנכון בילקוט ברמז תשמ"ב לשון יוני חונגים של מים, ולזה כוון גם רש"י בפי' לתהלים ומדרש אגדה לשון יוני שקרין לזכרת מים חונגין. והמלה היא היומית ἄσχυρος שפי' גזר ואמת המים (וואססערלייסונג), עיין ביישראלגע להרב החוקר מהרימ"ו ז"ל ח"א ד' 56. וחונג הוא כמו חונג בחלוף אוחיות הגרון, ואות אל"ף תחלף אלל היונים בהגרת הי"ח עברית, ואולי מזה במדרש איכה פ"א פסוק פרשה ליון שדורש שם על הפסוק אלה אזכרה ואשפכה לעשבר הייתי עלה העניות המוניות של חנינה, כמד"א המון חונג, א"ר לוי כהדין גענעא דלא פסיק לא ביממא ולא בלינה, לדעתי דורש על מלת חונג וז"ל כהדין חונג (או כהדין חונג) דלא פסיק לא ביממא ולא בלינה, ר"ל כזכרת. מים אשר מימיה נובעים בלי הפסק, ועיין מ"כ שם שכתב גענע פי' אמת המים שהולך ונועה והומה ודרש חונג כמו חונג לשון גענע, ובשוחר סוב גרם חס לשון חונג לשון יוני הוא חונגים של מים כשם שאין לחונגים של מים שעור כך לא היה שעור לישראל כשעולים לרגל לכך המון חונג: (יג) שלא אודנו כבראשונה שעשה להם נסים, עכשיו אודנו שנייה כשיושיעני שנייה מן האומות. כ"ה הגי' גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"ש בגליון, אבל בכ"י האחרים ובגדפס, שלא אודנו כבראשונה ובשנייה (ובגדפס נטעות ובשנייה) שחזרנו ונשתעבדנו, כשיושיענו מן האומות ישועה שאין אחרים שיטבדו לך כי אודנו ע"כ, ובילקוט סוף רמז תשמ"ב הגי' משוועת: (יד) אמרה כנסת ישראל אני מתקנאה

ויבראו עד הירדן (ישע' ג ה), נזכרת אני הצרות והנסים וחושבת אני עליך דברים אחרים, כמה דאת אמר מבלתי יכולת ה' (במדבר יד טו), אנה הוא הרוח ואנה הוא הכח, דכתיב האמור בית יעקב הקצר רוח ה' (מכ' ג י), ואומר חלתי היא שנות ימין עליון (תהלים עו יא), מהו חלתי, וכי יש חולי למעלה, אלא שנשתנית ימין של עליון, אמר להם הקב"ה הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישע' נט ז), אלא מהו, כי [אם] עונותיכם היו מבדילים (ביני וביניכם) [בינכם לבין אלהיכם] (שם טו ז), הוי על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער: [וחרמונים מהר מצער]. הרמון זה סיני, (פז) שמשם נחרמו כל האומות, לפי שלא קיבלו את התורה, מהר מצער, זה בית המקדש, שנאמר למצער ירשו עם קדשך (שם טו יח): (פז) [תהום אל תהום קורא לקול צנורך, המים העליונים אומרים אנו זכרים, והתחתונים אומרים אנו נקבות, ובשעה שיוורדים אומרים אלול לאלו, אתם בריותי של הקב"ה ואנחנו שלוחיו, קבל אותנו בסכר פנים יפות, הדא הוא דכתיב תפתח ארץ ויפרו ישע (שם מה ח), תפתח ארץ זו ירידת גשמים, ויפרו ישע, שהם פרים ורבים ומביאין ישועה, וצדקה תצמיח יחד (שם טז): לא עשית לנו נסים כשם שעשית להם, ומה עשית לנו, כל משברוך וגליך עלי עברו, ואם תאמר בשביל שאין בי זכות, (יו) והלא אתה צויתם שישחטו את הפסח, מצוה אחת עשו, ושחטו את הפסח בלילה יצאו מצרים, וכן הוא אומר יצוה ה' חמדו ובלילה שירה עמי:

[ו] (יח) **אומרה** לאל סלעי למה שכחתני. אותן שהיו במצרים לא עשו אלא מצוה אחת ויצאו בלילה, אני שכל מצות שנצטויתי אני עושה, שמור את חדש האביב (דברים י"ח), ואני עושה בו את החג, ומשמרת בו את הפסח, ועשית חג שבועות (שם ט"ז), חג הסכות (שם ט"ט ז), ובעשור לחודש השביעי הזה. (במדבר כ"ט ז), ואני עושה, מהו לחדש השביעי הזה, וכי יש חודש שביעי אחר, אלא שאתה אומר לי בכל שנה ושנה (אומרים) בתשרי זה שיבא אני גואלך, זה בא וגם אחר ולא גאלתני, הוי אומרה לאל סלעי למה שכחתני:

מזמור מג

[א] **[שפמני אלהים וגו']** (א) כי אתה אלהי מעווי. עזי חזרת יה (שמות טו ז), אני איני כן, אלא עד שלא גאלתני אני נותנת לך עון, הוי כי אתה אלהי מעווי: למה זנחתני. ולא זו בלבד, אלא ה' עזי ומעווי (ירמיה טו י"ט): למה קודר אתהלך בלחץ אויב. כמה גאלת את אבותינו מצרים מן הלחץ שהיו לוחצין אותן, וכן הוא אומר וגם ראיתי את הלחץ (שמות ג ט), וגם אני אין לי אלא לחץ אויב, ולמה קודר אתהלך, (ב) ולא שלחת הגאולה לדור ההוא, אלא על ידי שנים גואלים, שנאמר שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו (תהלים ק"ט ט), וגם לדור הזה שלח שנים כנגדן. שלח אורך ואמתך, אורך זה אליהו הנביא מבית אהרן, דכתיב ביה אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במדבר ח ג), ואמתך זה משיח בן דוד, דכתיב נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב (תהלים קל"ג יא), וכן הוא אומר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג ט), הרי אחד, והשני הן עבדי אתמך בו (ישע' מ"ח), לכך נאמר שלח אורך

הערה ותקונים

מתקאה. מובא בילקוט תהלים רמז תשמ"ג והליון מרמז סלפניו מוסב גם על זה הרמז: (פז) שמשם נחרמו כל האומות לפי שלא קבלו את התורה. כ"ה גם בכ"ו, וליתא בכ"ו האחרים ובנדפס: (פז) תהום אל תהום קורא עד תלמיח יחד הוספתי כמו שהוא בכ"ד ה' ז', וליתא בכ"ו אל ג' ו' ח' ולא בנדפס, גם המדפוס מוויניציא לא הוסיף זה. וכן לא נמלא הוספה בכ"ו ב' הוסיף תמיד עם כ"ד ה' ז' ו' (יו) והלא אתה לווייתם שיחטו את הפסח מזהו אחת עשו כו'. לזה המאמר כוון רש"י בפ"י לתהלים מ"ב ע' בשם מדרש אנדה ע"ש: (יח) אומרה לאל סלעי למה שכחתני. בכ"ו בלבד רשום על זה מזמור מ"ג, ובאמת זה שייך למזמור מ"ב, לכן הגתי ראש המזמור על כי אתה אלטי מעווי, ומובא בילקוט תהלים רמז תשמ"ה בשם המדרש: (א) כי אתה אלטי מעווי. עין במזמור מ"ב הערה י"ח: (ב) ולא שלחת הגאולה לדור ההוא. מובא בילקוט סף מלאכי בשם שו"ס ע"ש:

ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך, כשם שכתוב להלן ביציאת מצרים תביאמו ותפעמו בהר נחלתך (שמות טו יז), כך לעתיד לבא יבואו על הר קדשך ואל משכנותיך, שנאמר ואבואה אל מזבח אלהים, כמה אבוא ביתך, בעולות אשלם לך גדרי (תהלים טו יג), מה יש לי לעשות, לתת לך הודיות, וכן אסף אמר ואנחנו עמך וצאן מרעיתך גודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך (שם עט יג):

מזמור מד

[א] למנצח לבני קרח משכיל, אלהים באזנינו שמענו [אבותינו ספרו לנו]. (א) זהו שאמר הכתוב מוליך לימין משה [וגו'] לעשות לו שם עולם [ישעיה סג יג], מכאן את למד שלא היה בידי ישראל כשיצאו ממצרים מעשים שינאלו מהם, אף לא כמעשה אבות, (ב) ולא במעשיהם נקרע הים בפניהם, אלא לעשות לו שם בעולם, וכן הוא אומר ככהמה בבקעה תרד [וגו'] כן נהנת עמך לעשות לך שם תפארת (שם עט יד), כשנאלו ישראל ממצרים (ג) אמר להם משה לא במעשיכם אתם ננאלין, אלא למען תספר באזני בנך (שפיט יג), ליתן שבח להקב"ה שבניו מספרים תהלתו בין האומות, (ד) וכן הוא אומר שירו לה' שיר חדש, ספרו בגוים כבודו (תהלים יג ג), ומה כבודו, שבניו מספרים כבודו בין האומות, לכך נאמר ספרו בגוים כבודו, וכן בני קרח אמרו אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, והלא הם עצמם יצאו ממצרים, שנאמר ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות יז כד), ולמה אמרו באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, אלא שהיו מתנבאים על הדורות האלו, אמרו לפני הקב"ה רבונו של עולם לאבותינו עשית נפלאות ולנו לא תעשה, (ה) [וכן הוא אומר פועל פעלת בימי קדם, פועל שפעלת שיצאו ממצרים וקרעת להם את הים, אבל לנו לא עשית כן]. וכן הוא אומר לא לנו ה' לא לנו (תהלים קטו ה), להם עשית ולנו לא עשית, מה הנאה יש לנו שעשית עם אבותינו, אימתי הוא טוב, כשתעשה עמנו אות טוב, שנאמר עשה עמי אות לטובה (תהלים טו יז), ראשונים בימי אברהם פעלת פעולה גדולה, ומה הפעולה, ויחלק עליהם לילה (נחמיה יד טו), אף לבניו פעלת לחם, להם רצית ולנו אי אתה מרצה, וכן הוא אומר רצית ה' ארצך (תהלים סג ז), [וכשיצאו ממצרים לא בכחם נכנסו לארץ, ולא בגבורתם ירשו אותה, אלא אתה ירך גוים הורשת, וכי תאמר במעשיכם שהם טובים, הרי נאמר ואומר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו וגו' (ויקרא כ יח), ואומר [אלהם] איש שקוצי עיניו (לא) השליכו (שם עט ז), שמא תאמר בהרבם, הרי אומר כי לא בהרבם ירשו ארץ, וכן הוא אומר כי ימינך חזועך

זערות ותקונים

(א) זש"ס מוליך לימין משה. מונח בילקוט תהלים רמז תשמ"ו וחסר ה'יין: (ב) ולא במעשיהם נקרע הים בפניהם. ככ"ה האחרים ונגדפס ולא בזכותם נקרע הים: (ג) אמר להם משה לא במעשיכם אלא נאלין. בילקוט תהלים טס ברמז תשמ"ו הביא זה בשם רבי אלעזר, והמאמר השני והלא הם עצמם יאלו מומרים הביא בשם ר' חנן, והמאמר שהיו מתנבאים על הדורות האלו הביא בשם רב כהנא. וכל כ"י ונגדפס לא מנאל זה שמות האומרים: (ד) וכה"א שירו לה' שיר חדש ספרו בגוים כבודו ומה כבודו שבניו מספרים כבודו בין האומות וכן בני קרח כו'. כאשר הוא לפנינו כן הוא גם ככ"ו ו' וכן הוסיף כן הרא"ש בגליון, אבל ככ"ו האחרים ונגדפס המאמר מקוטע ומשובש, וכך איתא שם וכה"א שירו לה' שיר חדש ספרו בגוים (את) כבודו (והשאר חסר), וכן אמרו בני קרח אבותינו ספרו לנו והלא הם עצמם ספרים שיאלו מומרים ולכנינו והלא הם עצמם יאלו מומרים, שני ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף, ומה כבודו של הקב"ה שמספרים בניו בין האומות. זה שתרצב משורה שלפניו ואין כאן מקומו, והגו' שלפנינו נמוה. וגם רש"י הביא לנכון המאמר כמו שהוא לפנינו ככ"ו, וז"ל באזנינו שמענו מנאלן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאלו בשביל עצמם לא הו' להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסו המדבר והים והירדן ומלחמת יבושע, ק מפורש באגדת תהלים עכ"ל. והוא דברי המדרש רק רש"י ז"ל הביא קצת בלשון אחרת: (ה) וכה"א פועל פעלת. הוספתי כמו שהוא בילקוט שם, ושם מונח זה בשם רב כהנא, ולא מנאל בשום כ"י שמות האומרים בזה, כמו שהעירוהי לעיל בהערה ג': (ו) וכשיאלו מומרים עד רצית ה' ארצך. הוספתי כמו שהוא

ואור פניך כי רצייתם, שהיה הולך לפניכם יומם, לאותם רצית ולנו לא רצית, ואמר
 כן אני גם לכם אני רוצה, וכן בני קרח אמרו רצית ה' ארצך]:
 [ב] כי שחה לעפר נפשנו. (ז) אמר ר' יצחק אמר הקב"ה לאברהם ושמתי את זרעך
 בעפר הארץ (נלשתי יג יו), וכתוב קום התהלך בארץ [וגו' כי לך אתננה] (סס
 טו יו), לכך כי שחה לעפר נפשנו, ומה כתיב בתריה, קומה עזרתה לנו, אם בנו
 מעשים עשה עמנו, ואם לאו עשה עמנו למען שמך, שנאמר ופרנו למען חסדך.
 אמר ר' ברכיה (ח) אי תמטי מלכותא דאסתילא כעפרא, צפה לישועה, אמר הקב"ה
 לישראל הרמיבו מעשים כשושנה ומיד אני גואל אתכם, ומה כתיב בתריה,
 למנצה על שושנים:

מזמור מה

[א] למנצה [על שושנים] לבני קרח [משכיל] שיר ייודות. (א) זהו שאמר הכתוב
 דודי ירד לנגו [וגו'] וללקוט שושנים (ס"ט ו' ב), ולא היו ניכרים, וכל מי
 שהיה רואה אותם אומר קוצים הם, למה שהיו עם קוצים, ומה דרכן של קוצים,
 [לאש, שנאמר קוצים] כסוחים באש יוצתו (ישעי' לג יג), [וכתיב כי תצא אש ומצאה
 קוצים] (שמות כג ט), וכתוב ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (נמדנר
 יו ט), ובני קרח שהיו שושנים נלקטו מבין הקוצים, שלא יאכלו עם הקוצים, כך קפץ
 הקב"ה והצילם, משל למלך שנכנס למדינה, ובאו בני המדינה לעפרו עטרה של זהב,
 מקובעת באבנים טובות ומרגליות, יצאו ואמרו להם אין המלך מבקש מכם אלא
 עטרה של שושנים, מיד שמחו בני המדינה, כך היו בני קרח ועדתו, אמרו הקב"ה
 מבקש מכם סחחות של זהב, אמר להן הקב"ה מה לי של זהב, לי הכסף ולי הזהב
 (תנ"כ ט), ואפילו הקמורת, קמורת תועבה היא לי (ישעי' א יג), אלא מה אני מבקש,
 שושנים, אמרו בני קרח אנו שושנים, (ב) אמר להם הקב"ה נצחתם, שנאמר למנצה
 על שושנים לבני קרח:

[ב] למנצה [וגו' משכיל שיר ייודות]. (ג) בשלשה דברים נאמר המזמור הזה,
 בניצוח במשכיל בשיר, כנגד שלשה בני קרח, ומפני שהם שלשה
 אמרו שלשה, [ייודות], אמר להם הקב"ה כל אחד ואחד שלו ייודות הם לפני,
 מניין אתה יודע שהיו משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן של בני קרח,
 שנאמר למנצה על שושנים לבני קרח משכיל שיר ייודות, משמיע ייודים של
 הקב"ה, לכך נאמר שיר ייודות, ומלמדים לומר שירה לפני הקב"ה, שנאמר וכל
 בניך למודי ה' רוב שלום בניך (ישעי' נד יג):

[ג] דבר אחר [למנצה על שושנים]. זהו שאמר הכתוב אהיה כמל לישראל יפרח
 כשושנה (ס"ט יד ו), הפסוק הזה נאמר לעולם הבא, כשם שאין המל הזה
 מוזק לכל ברייה, כך הצדיקים לעתיד לבא עתידין לשבוע מזון השכינה ואינן ניוזקים,
 שנאמר שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח (תהלים יו יב), אמרו ישראל לפני
 הקב"ה רבונו של עולם אימתי אתה גואלנו, אמר להם כשתרדו לירידה התחתונה
 [אותה שעה אני גואל אתכם, שנאמר ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו']

הערות ותקונים

שהוא כ"י ב' ד' ה' ז', וליתא כ"י הא זרים ונדפס: (ז) א"ר יצחק. מוצא בילקוט תהלים רמז תשמ"ז
 צ"ס המדרש: (ח) אי תמטי מלכותא דאסתילא כעפרא. בל"ז ונדפס אי מטיית מלכותא דאסתילא
 לעפרא, ומטה ידו תר' ותמוס ידים, והפי' אם ירדו ישראל מן המלכות שלושנו לעפר:
 (א) ז"ה דודי ירד לנגו. מוצא בילקוט תהלים רמז תשמ"ז וחסר ה"ן, ובעל הילקוט הביא זה צ"ס ר'
 פנחס, ובעל כ"י שלפנינו מוצא סמיו: (ב) אמר להם הקב"ה נצחתם שני למנצה, דורש למנצה לשון
 לטוח: (ג) בשלשה דברים. מוצא בילקוט ס"ט, ולפני המאמר הוא עסק בילקוט ס"ט מאמר אחד כל העושה
 תשובה מעברה שידו הקב"ה מוסף וקורא לו שם חביב עד צ"ג דברים נאמרה פרשה זו, והוא הוספה מן
 מדרש ש"ס מזמור י"ח אות ג': (ד) ד"ה למנצה על שושנים ז"ה ה"י כ"ל לישראל. מוצא בילקוט רמז
 תשמ"ח וחסר ה"ן, וכן מוצא בילקוט הושע רמז תקל"ג צ"ס שו"ס: (ה) אותה שעה. הוספתי כמו שפ"א
 לנסן

ועלו מן הארץ (ס"ט ז' ג), אמרו בני קרח בירידה התחתונה אנן, כמה דאת אמר כי שחה לעפר נפשנו (ס"ט ז' ג), מהו כתיב אחריו, קומה עזרתה לנו (ס"ט ז' ג), אמר להם הקב"ה הכל מכם, כשם שהשושנה הזו פורחת ולבה למעלה, אף אתם כשתעשו תשובה לפני, יהא לבבכם מכוון למעלה כשושנה הזו, אותה שעה אביא הגואל, שנאמר אחיה כמל לישראל יפרח כשושנה, כשיפרח כשושנה, לכך נאמר למנצה על שושנים:

[ד] רחש לבי דבר טוב. (ו) להודיעך שלא יוכלו להתוודות בפיהם, אלא כיון שרחש לבם בתשובה, הקב"ה מקבלם, וכן הוא אומר ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם וכנפש חפצה [כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין] (ד"א כ"ט), שכל המחשבות אינם אלא ביום, וכל מחשבות לא נאמר, אלא וכל יצר מחשבות, ומהו וכל יצר מחשבות, (ז) עד שאין אדם צר את המחשבה בלבו הקב"ה מבין, (ח) כך בני קרח לא היו יכולין לומר שירה לפני הקב"ה בפיהם, עד שרחש לבם בתשובה וקיבלם מיד, ולמה לא היו יכולין לומר שירה בפיהם, לפי שהיתה שאול פתוחה מתחתיהם ואש מלהמת סביבותיהם, וכן הוא אומר ותפתח הארץ את פיה [וגו'] וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר י"ז ל"ג), וכתיב ואש יצאה מאת ה' וגו' (ש"ס ז' ג), ואומר ותבלע אותם (ש"ס ז' ג), וכתיב ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים (ס"ט ז' ג), והיו בני קרח רואין שאול מתחת פתוחה מכאן, ואש מלהמת מכאן, ולא היו יכולין להתוודות בפיהם, עד שרחשו תשובה בלבם. והלא היו שלשה, ולמה אמר הכתוב רחש לבי לשון יחיד, אלא ללמדך כל מה שכיוון זה בלבו, כיוון זה בלבו, ושלתן היו שווים בלב אחד: (*ח) אומר אני מעשי למלך. אם רחש בלב למה אמירה, ואם אמירה למה רחישה, אלא כך אמרו, אם בלבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו למלך מלכי המלכים הקב"ה, לכך אומר אני מעשי למלך: דבר אחר רחש לבי. (ט) בנבואה שנתנבאו לעתיד לבא, וכן אמרה חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ז' ו), (י) והן יורדין עד שהיה מגיע רגליהם לשאול, נגעו רגליהם לשאול, מיד הן עולין, לכך נאמר מוריד שאול ויעל:

[ה] דבר אחר למנצה על שושנים. (יא) משל למטרונה אחת שראתה שלשה יוצאין ליצלב, פדתה אותם מיד, לאחר ימים ראתה [אותם שהם נעשו] אקלפרין טעונין קונטברא של מלך, כך בני קרח הלכו עם אביהם, בלעה הארץ לקרח, ובניו שעשו תשובה נעשו נביאים שושנים: רחש לבי. משל למו שמבקש

הערות ותקונים

לנכון גם כ"י ו', וכן כ"י האחרים ובנדפסם ובליקוט, וכשמש משגגה המעתיק: (ו) להודיעך שלא יוכלו להתוודות. מובא בליקוט רמו תשמ"ט וחסר הליון: (ז) עד שאין אדם צר את המחשבה בלבו הקב"ה מבין. עין שם"ר פכ"א אות ג' הקב"ה עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו, וכן בשלמה אומר דע את אלהי אביך ועבדהו וגו' וכל יצר מחשבות מבין (ד"א כ"ט) עד שלא יראה מחשבה בלבו של אדם הוא מבין: (ח) כך בני קרח לא היו יכולין לומר שירה בפיהם, מובא באור זרוע סי' קי"ב, וז"ל חייבי לאוין ועשה ואחד חייבי כריתות ומיתת ב"ד בין שהיו בין כשגג מיד כשהסרר השובה הרי הוא כלדיק נמור לכל התורה כולה כו', וכן אתה למד מבני קרח שהיו רשעים ואש מתלהמת סביבותיהם ועשו תשובה וסרתה עליהם רוח הקודש ונעשו נביאים ואמרו שירה, כמו שדרש בשוחר טוב בזמור למנצה על שושנים: (*ח) אומר אני מעשי למלך אם רחש בלב למה אמירה. מובא בליקוט שם רמו תשמ"ט: (ט) בנבואה שנתנבאו לעתיד לבוא. באיזה כ"י ובליקוט הגי' נתנבאו שאביהם בא לעתיד לבוא, ובכ"י האחרים ובנדפסם נתנבאו בנבואה לעתיד לבוא: (י) והן יורדין עד שהיה מגיע רגליהם לשאול מיד הן עולין לכך נאמר מוריד שאול ויעל. כ"ה גם כ"י ו', וכן הוסיף מהר"פ, וזה ליתא כ"י האחרים ובנדפסם: (יא) משל למטרונה אחת שראתה שלשה יוצאין ליצלב פדתה אותם מיד לאחר ימים ראתה [אותם שהם נעשו] אקלפרין טעונין קונטברא של מלך, כ"ה בכל כ"י וכן בנדפסם, ובליקוט שם נאמר מן משל ה' עד משל ב', והוספה "אותם שהם נעשו" והכוונה השלשה האלה אשר פדתה אותם נעשו אקלפרין והיו טעונים דגל המלך. והמלה אקלפרין הביא המוספי נערכו וכתב במדרש תהלים מזמור למנצה על שושנים אחר ימים ראתה אקלפרין טעונים קונטברא של מלך, פי' גז"ר Aquiliferi טעמים הדגל הנכבד אשר בו מטייר נשר. והוסיף הרב הגדול בעל ערוך השלם אקליפרין

(יב) לעלות לבימה, (יג) נטל קרטס ונתן לו לדיין, (יד) אמר ליה ולא כתבתו, אמר ליה ולא היה לי פנאי, כך בני קרח לא היה להם פנאי לומר בשפתותיהם, ואמרו בלבם: (טו) אומר אני מעשי למלך. משל למי שהיה עולה לבימה, מצאו בעל חובו, אמר לו תן לי מה שאתה חייב לי, (טז) אמר לו עכשיו אני יורד מן הבימה ואני נותן לך, כך בני קרח אמרו לא נפנינו לומר שירה לפניך, משנפנינו אומר אני מעשי למלך: [ז] (יז) יפית סבני אדם. אלו בני קרח, שיפו מעשיהם יותר מקרח ועדתו, לפיכך הוצק חן בשפתותיך, שזכו לומר שירה, וזכו לנבואה: חגור הרכך על ירך גבור. זה משה שזכה לתורה שנמשלה לחרב: והדרך צלח רכב. שרכב על הענן, ועלה לשמים, ולמה, על דבר אמת ועונה צדק שהיתה בו, שנאמר והאיש משה ענו מאד (מדרש י"ג): חציץ שנונים, שנלחם בעמלק בסיחון ועוג: כסאך אלהים עולם ועד. כמה שנאמר ויאמר כי יד על כס יה (שמות י"ז): אהבת צדק. שנאמר צדקת ה' עשה (דברים ל"ג): על כן משחך (ה') [אלהים אלהיך]. זה אהרן: מור ואהליות. זה קטורת הסמים: קציעות כל בגדותיך. אלו בגדי כהונה: מן היכלי שן. בשלטה הכתוב מדבר, שנאמר ויעש (שלמה) [המלך] כסא שן (מ"א י"ח): מני שמחוך. שנאמר מני ואשכנז (ירמיה נ"א כ): בנות מלכים ביקרותיך. וכל (מלכי) הארץ מבקשים את פני שלמה (מ"א י"ד): נצבה שגל לימינך. בשביל שהיבבה להם תורה לישראל, כשגל לאומות העולם, לפיכך זכה בבתם אופיר: שמעי בת וראי. זו כנסת ישראל, (יח) עד סוף המזמור:

[ז] (יט) תחת אבותיך יהיו בניך. אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי הגלילי עתיד כל אחד ואחד מישראל להוליד בנים כיוצאי מצרים, שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך, וכמה היו אבותיך כשיצאו ממצרים, ששים ריבוא. אמר ר' אבהו אל תתמה שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבא ויליד תרי ביעא וביומא זעירא ילדה חדא ביעא, הדא הוא דכתיב כימי העין ימי עמי [וגו'] לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה, כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם] (ישעיה ס"ב כג):

מזמור מו

[א] למנצח לבני קרח על עלמות שיר. (א) זהו שאמר הכתוב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר (איוב ס"י), אין אדם יכול לספר גדולותיו ונפלאותיו של הקב"ה, וכן הוא אומר לעושה נפלאות גדולות לבדו (ספר קול ד), (ב) מהו לבדו, הוא לבדו יודע מה שעושה לך, כך בני קרח אמרו על עלמות שיר,

אקליפרין היו טשאי הדגל, וקנטבריו הם היו הדגלים היומר וכבדים אשר טעוין נטאו קול יחדו זומר וסיר, וע"ש בהערה, והמשביר הביא המלה cantaber וכתב מין דגל וגם. ועיין גם במשביר ערך אקליפרין שמבאר המלה אקליפרין שהיא המלה elipeare פ' נושאי מגן ונטה: (יב) לעלות לבימה. כתב המוספי פ"י בל"י א.מ.מ. בתיב גבוה מוכן לדרוש ברבים או לדון או לזכות, ומלה זו נעתיקה ליונים מלשון הקודש כמה, ועיין בערוך השלם: (יג) נטל קרטס ונתן לו לדיין. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י ג' נטל קרטס, ונפרדה אות פ' ועשית ב'ו', אבל בכ"י האחרים נאמר לנטל קרטס ונטף עוד מלת "חלק", ונדפוס ראשון נדפס בטעות קרדוס ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים; ופ' קרטס ביוני אקרטא וברומי carta כ"ר ואנרת, עיין ערוך ערך קרטס ה', ובעל הילקוט בתהלים ט"ז רמז תשמ"ט הביא קונטרס חלק. ז"ל קרטס חלק כמו שהוא בכ"י: (יד) א"ל ולא כתבתו א"ל לא היה לי פנאי. כ"ה גם בכ"י ו', ור"ל ולא כתבתו בתמי, והסיב לא היה לי פנאי, ובילקוט הגי' א"ל למה לא כתבת א"ל לא היה לי פנאי: (טו) אומר אני מעשי למלך משל למי שהיה עולה לבימה. בילקוט הביא זה בשם ר' אושעיא: (טז) אמר לו עכשיו אני יורד מן הבימה ואני נותן לך. באיזה כ"י ונדפס אמר לו המתין לי עד שארד מן הבימה ואח"כ אפרע לך: (יז) יפית סבני אדם אדם אלו בני קרח. כל המאמר מאות ו' עד סוף ומאל גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרמ"ב בגליון, ולא נמלא בכ"י האחרים ונדפס: (יח) עד סוף המזמור. פה קצר המסדר וכונתו עד סוף המזמור נמלא דרשה על זה. ועד כאן נשלם ההוספה שנוסף בכ"י שלפניו ובכ"י ו': (יט) תחת אבותיך א"ל אלעזר בר יוסי הגלילי. מלאך מתחיל בכ"י האחרים ונדפס, והתחלת המאמר טובע ממכילהא יתרו מסכתא דבחדש פ"ב, ונשנה גם בתנחומא נדפס מכבר חולדות אות ט', ומובא בילקוט תהלים ט"ז בשם המכילהא, ומן א"ל אבהו בילקוט שם הוא משו"ס שלפניו: (א) זש"ה עושה גדולות. מובא בילקוט רמז תשנ"א בשם המדרש: (ב) מהו לבדו הוא לבדו יודע. בילקוט

(ג) מעולמין הן הדברים שראינו, ואין אנו יודעין מה ראינו: (ד) דבר אחד על עלמות שיר. שני עלמות ראינו, עולמות של צדיקים, ועולמות של רשעים, (ה) ראו עיניהם דינן של אותם הנוטחים על הילם ובעשרם, שנאמר הנוטחים על הילם וברב עשרם יתהללו (תהלים מט ז), אותה שעה מה הם יכולים לעשות אין עשרם עמד להם, וכן הוא אומר גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם (תהלים ס"א י"ח), (ו) ואל יאמר אדם אבי כשר היה, (ז) הריני ניצול בשבילו, אחי צדיק היה הוא ימלטני, (ח) אין אברהם מציל לי שמעאל, ולא יעקב מציל לעשו, וכתוב אח לא פדה יפדה איש (תהלים מט ט), מהו אח, הצדיק אומר על אותו היום שרואה בנו או אחיו נידון לניהגם, (ט) אח כמה קשה אותו היום, ואין יכול לפדותו, לכך נאמר אח לא פדה יפדה איש: (י) ויקר פדיון נפשם (ס"ט ס"ט). (יא) אמרו לפני הקב"ה ולמה הוא יקר, אמר להם הקב"ה לא אמרתי לכם קחו אותי עד שהוא בזול, אני אמרתי ושוחד לא תקח (שמות כג ט), ואני אמרתי לכם תנו לי שוחד ואני מקבל מכם, שנאמר שוחד מחיק רשע יקה (משלי י"ג), אילו נתתם לי באותה שעה הייתי מקבל, עכשיו אני מקבל, לכך ויקר פדיון נפשם: וחבל לעולם (תהלים ס"ט). מי שהוא חדל באותו יום, לא ליום ולא לשנה, אלא וחדל לעולם: ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (ס"ט ס"ט). (יב) ולהיכן הם הולכין לשאול: כצאן לשאול שחו מות ירעם וירדו במ ישרים לבקר (ס"ט ס"ט). מהו לבקר, (יג) מלמד שהיו צדיקים יורדין בבקר ומבקרין אותם, אמרו לבני קרח מה הצדיקים עושים אותה שעה אומרים שירה, שנאמר אלהים לנו מחסה ועוז (ס"ט ט"ו), (יד) כל צרה וצרה שמנעת אלינו נמצא לנו, מלך בשר ודם אומרים לו עזור בצרה, ואינו יודע לעשות עד שיגיע אצלו, אבל הקב"ה אינו כן, עזרה בצרות נמצא מאוד (ס"ט ס"ט), שכל צרה וצרה שמנעת אלינו נמצא לנו, וכן הוא אומר עמו אנכי בצרה אחלצו ואכבדהו (ס"ט ס"ט):

[ב] על כן לא נירא בהמיר ארץ. אמרו בני קרח אל תיראו ביום שעתיד הקב"ה לנער את הארץ, שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב ל"ג), וכתוב כי הנני בורא (השמים החדשים והארץ החדשה) [שמים חדשים וארץ חדשה] (ישעיה ס"ו), והיכן הצדיקים עמדו באותה שעה, (ט"ו) יהיו דבוקים בכסא הכבוד תחת כנפי השכינה, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד' ד):

הערות ותקונים

סס מהו לבדו אמר רב פרודורי בר נחשא הוא לבדו יודע. וגרסו כלדו "פי' סס חכס". ולא נגזף בכל כ"י שלפניו שמוצא בשמו. ורסתי שנס בעל סדר סדורות סביא וז"ל ר' פרודוריה בר נחשא ילקוט תהלים ס"ו מ"ז: (ג) מעולמין הן הדברים. דורש עלמות לשון העלם, ובילקוט סס מוצא זה בשם רבי אבדימי דמן חיפה, ולא מלאחי בכל כ"י שלפני שמוצא זה סס האומר: (ד) ד"ל על עלמות שני עולמות. דורש עלמות כמו עולמים: (ה) ראו עיניהם דינן של אותם הנוטחים על הילם. בילקוט סס מוצא זה בשם רב נחמן בר יצחק וק' איתא סס אמר רב נחמן בר יצחק ראו דינין של אותם שצטמו על הילם, ובכ"י ובגדפס לא נמצא שמוצא זה בשמו: (ו) ואל יאמר אדם אבי כשר היה. בילקוט סס מוצא זה בשם רב כהנא, וזה לא נמצא בשום כ"י שלפני ולא בגדפס שמוצא זה בשמו: (ז) הריני ניצול בשבילו. בכ"י האחרים ובגדפס הגי' ובזכותו אני נמלט, והמלות אחי צדיק היה הוא ימלטני, ליתא סס, וכן הוסיף הר"פ בגליון: (ח) אין אברהם מציל לי שמעאל. עיין סנהדרין ק"ד ע"א ברא מוכי אבא, אבא לא מוכי ברא, דכתיב ואין מידי מניל (דברים ל"ב ל"ט) אין אברהם מניל את ישמעאל, אין יצחק מניל את עשו, ואולי המלות אין אברהם מניל נוספו בגמרא סס עיין ברש"י סס שכתב דכתיב ואין מידי מניל ודרשינן ליה בהגדה אין אברהם מניל וכו', ואולי כוון למאמרם בש"ס שלפניו ואח"כ נוספו בגמרא סס: (ט) אח כמה קשה אותו היום. אח היא מלת הקריאה לזרה ואבל, מלשון ואמר אח (יהזקאל ו' י"ח): (י) ויקר פדיון נפשם. מוצא בילקוט רמז תשכ"ב והגיון מרמז שלפניו מוסב גם על זה: (יא) אמרו לפני הקב"ה ולמה הוא יקר. בילקוט סס מוצא זה בשם ר' אלעזר וכך איתא סס ויקר פדיון נפשם א"ר אלעזר למה הוא יקר: (יב) ולהיכן הן הולכין לשאול. בילקוט סס ולהיכן הם הולכים אמר ר"ג אמרו בני קרח לשאול. ובכל כ"י שלפני ובגדפס מוצא סתמי, ולא נמצא סס האומר: (יג) מלמד שהיו צדיקים. בילקוט סס מוצא זה בשם ריב"ז, וכך איתא סס מהו לבקר ריב"ז מלמד שהצדיקים יורדים בכל בקר ומבקרין אותן: (יד) כל צרה וצרה שמנעת אלינו נמצא לנו. בילקוט סס מוצא זה בשם ר' נחשון: (ט"ו) יהיו דבוקים בכסא הכבוד תחת כנפי השכינה. כ"ה גם בכ"י

[ג] (מז) יהמו יחמרו מימיו. של תהום רבה ביום הרין, ומתחפכין באפו רשעים כבשר בקלחת: נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים, שנאמר יצאו מים חיים מירושלים (זכריה יד ח): אלהים בקרבה בל תמוט, מיכן שכל העולם מתנער ומתמוטט, וירושלים עומדת. מהו יעזרה (ה') אלהים לפנות בקר, בזמן שיעשו ערבן של בקר: המו גוים. זהו דינו של רשעים: ה' צנאות עמנו. אמרו בני קרח אל הצדיקים אל תיראו אנו ראינו כל הנסים שעשה עמנו, שנאמר ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם (במדבר י"ג), והיכן היינו באותה שעה באויר העולם, כדכתיב ובני קרח לא מתו (שם טו יא), (י"ז) אמר ר' נחמיה בשעה שנפתחה הארץ ונבלעו, העמיד להן הקב"ה כתורן וכנס, שנאמר באכול האש את (החמשים) [חמשים] ומאתים איש ויהיו לנס (שם טו י'), (יח) וכן אמרו בני קרח אל תיראו צדיקים מאימת יום הרין, שאין אתם נתפסין עם הרשעים, כשם שלא נתפסנו אנחנו, שנאמר על כן לא נירא בהמיר ארץ, וכתיב כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט (ישעיה נ"ד י):

מזמור מזו

[א] למנצח לבני קרח מזמור כל העמים תקעו כף. (א) זהו שאמר הכתוב ברבות צדיקים ישמח (עם) [העם] ובמשול (רשעים) [רשע] יאנח עם (משלי כ"ב), כשהרשעים מושלין בעולם, הכל נאנחין, והכל מצירין, ואין אדם הולך בקומה זקופה, וכן שלמה אמר בקום (רשע יאבד עם) [רשעים יסתר אדם] ובאבדם ירבו צדיקים (שם כ"ח כח), קשה הוא לפני הקב"ה יום שמשליש אדם על אדם לרעה, (ב) וכן הוא אומר עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהלת ח ט), וכן הוא אומר הנה חזק ואמיץ לח' כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שיטפים [הניח לארץ ביד] [ישעיה כ"ג], מהו ביד, יד בן אדם ששלטה על אדם כמוהו, לכך נאמר כל העמים תקעו כף, למה כן שבר ה' משה (רשע) [רשעים] (ג) [שבט מושלים מכה עמים בעברה וגו'] נחה שקטה כל הארץ (שם י"ד י"ז), וכן הוא אומר כל שומעי שמעך תקעו כף עליך (נחום ג יט), שהקב"ה מעביר מטשלתו של בשר ודם מכס, וימלך עליכם הוא לבדו. לכך נאמר כי ה' עליון גורא מלך גדול על כל (אלהים) [הארץ]:

[ב] ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו. אימתי כשיבחר את נחלתנו את גאון יעקב: דבר אחר אימתי הוא יבחר ונותן לנו את נחלתנו, כשישב על כסא קדשו, (ד) וכן הוא אומר והפכתי כסא ממלכות (תני נ"ב), וכן אמר דניאל חוה הוית עד די כרסוון (רמא) [רמיו] ועתיק יומין [יתיב] [דניאל ז ט], ואימתי הוא יושב, ועלו מושיעים בהר ציון [וגו' והיתה לה' המלוכה] [עובדים פסוק כ"א], (ה) ר' יהודה

הערות ותקונים

כ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, וזה נשמט כ"י האחרים ונגדפס: (מז) יהמו יחמרו מימיו, עד ה' לנאות עמנו אמרו בני קרח אל הצדיקים. כ"ה גס כ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, אבל כ"י האחרים ונגדפס חסר זה, ומתחיל אמרו בני קרח, וחסר גס בילקוט וגורם אמר רבי יודן אמרו בני קרח, וכל כ"י שלפניו ונגדפס לא נמלא שם האומר על זה רק מובא סתמי: (יז) אמר ר' נחמיה בשעה שנפתחה הארץ ונבלעו העמיד להן הקב"ה כתורן וכנס. כ"ה גס כ"י ו', אבל כ"י האחרים ונגדפס הני' ר' נחמיה אמר לא הוה כן אלא בשעה שנפתחה הארץ ונבלעו העמיד להן הקב"ה כתורן הספינה, וכ"ה ויהיו לנס: (יח) וכן אמרו בני קרח אל תיראו צדיקים מאימת יום הרין שאין אתם נתפסין עם הרשעים כמו שלא נתפסנו אנחנו שג' על כן לא נירא בהמיר ארץ. כ"ה גס כ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון:

(א) זש"ה ברבות צדיקים ישמח העם. מובא בילקוט תהלים רמז תש"ל בשם המדרש, והמאמר שם מקוטע: (ב) וכ"ה א"ע אשר שלט האדם באדם לרע לו. כ"ה גס כ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ בגליון, וחסר כ"י האחרים ונגדפס: (ג) שבט מושלים מכה עמים בעברה וגו'. הוסיפתי כמו שהוא כ"י ב' ד' ה' ז', וליתא כ"י האחרים ונגדפס: (ד) וכ"ה א"ע והפכתי כסא ממלכות. כ"ה בכל כ"י שלפני ונגדפס, אבל בילקוט מנאיתי לאן גי' אחרת וכן מובא שם: א"ר משרשי' מאכאן כל זמן שהרשעים שולטים בעולם כביכול אין הקב"ה יושב על כסאו, וכ"ה א"ע והפכתי כסא ממלכות: (ה) ר' יהודה צ"ר נחמן בש"ר שמעון בן לקיש אמר כיון שהקב"ה

בר נחמן בשם ר' שמעון בן לקיש אמר כיון שהקב"ה עלה לדין ויושב על כסא דין וכוון שהשופר תוקעין, הוא הולך והופך מדת הדין למדת הרחמים, עלה בדין ומת שופר עלה בתרועה, וה' בקול שופר ברחמים, שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון (שמות לז ו) :

מזמור מח

[א] עֲשֵׂה מִזְמוֹר לְבְנֵי קִרְחַ גְּדוֹל ה' וּמַהֲלֵל מְאֹד וְגו'. (א) מלאכי השרת אמרו כי סמורה שמש ועד טבואו גדול שמי בנינים (מלאכי א יא), ובני קרח אמרו גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו, וכי אלהינו אינו גדול אלא בעירו לבד, אלא אמרו בני קרח גדול ה' במה שעשאה בעירו ובמקדשו, וכן הוא אומר ה' בציון גדול ורם הוא על כל גוים) [העמים] (תהלים עז ג), לומר בעירו עשה כן, בעמים לא כל שכן, (ב) וכן הוא אומר והיה (אם מאנו) [כי ימאנו] לקחת הכוס (מידך) [מידך וגו'] כי הנה (העיר) [בעיר] אשר נקרא שמי עליה [וגו'] (יחזקאל כס כח כט), הוי בעיר אלהינו הר קדשו :

[ב] יִפְהַ נֹף מְשׁוֹשׁ כָּל הָאָרֶץ. מהו יפה נוף, אמרו בני קרח היפה שהיו הכל מייפין, היפה שלא היה כמוה, אף על פי שנאמר בצור צור את (אומרת) [אמרת]. אני כלילת יופי (יחזקאל כז ג), (ג) היא אמרה לעצמה, אבל אחרים לא אמרו לה, זה (ד) משל הדיוט, לא כמה דאמרת אמה אלא כמה דאמרין מגוריה, אבל בציון אינו כן, אלא הכל אומרים עליה, הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי (איכה ג טו) ולא עוד

הערות ותקונים

סהקב"ה עלה סו'. הלשון משוּבַּשׁ ע"י שגגת המעתיק הראשון, וכאשר לפנינו כ"ה גם בכ"י ו'. ובכ"ג ג' אשר ממנו נדפס בדפוס ראשון סג' ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש אמר כיון שעלה הקב"ה לדין ויושב על כסא דין כיון שתוקעים בשופר הוא עלה והופך מדת הדין למדת רחמים ועולה דין משהשופר עולה בתרועה [שנאמר] וה' בקול שופר, ברחמים שני' ה' ה' אל רחום וחנון. ובכ"ג ד' ה' א' אחרי המלות ועולה דין משהשופר עולה נוסף שנאמר וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן ה' לבאות יגו (עליכס) [עליהם] (זכרי' ט' י"ד ט"ו) באתה שעה יגו עליכס ואומר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר צמדת רחמים שני' ה' ה' אל רחום וחנון. ובכל המקומות המאמר משוּבַּשׁ, ומקור המאמר הוא בפסיקתא דר"ב פסקא בחדש השביעי (קנ"א ע"ג) וקצה לתקן הלשון בפנים לכן אשתיק לשון הפסיקתא אשר שם הלשון מתוקן וכך איתא שם: „יהודה בר נחמני בשם ריש לקיש פתח עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ו ו'), בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין, בדין הוא עולה, דכתיב עלה אלהים בתרועה, ובשעה שישראל נוטלין שופר ותוקעין, הקב"ה עומד מכסא דין, ויושב על כסא רחמים, דכתיב ה' בקול שופר, מתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם, והופך להם מדת הדין למדת הרחמים" ע"כ, וע"ש בהערות שלי, וכן נשנה המאמר בוי"ר פכ"ט אות ג' בשו"ס קטנים :

(א) מלאכי השרת אמרו עד וכי אלהינו. כ"ה גם בכ"י ו', וליחא בכ"י האחרים ובנדפס, וזילקוט רמז תשנ"ה חסר גם כן, והילקוט הביא זה בשם ר' יהודה, וכך איתא שם: בעיר אלהינו הר קדשו א"ר יהודה אלהינו אינו גדול אלא בעירו, ולא מלאכי בשם כ"י אשר לפני, שהמאמר מובא בשם ר' יהודה: (ב) וכה"א אם מאנו וגו'. תקנתי כמו שהוא בקרא, וגם זילקוט יש לתקן ורם הוא על כל אלהים ז"ל על כל העמים ובמקום כלומר ז"ל לומר, גם הכתוב אם מאנו הביא בשיבוש ובז"ל והי' כי מאנו [ז"ל ימאנו] לשמוע (מלת לשמוע יש למחוק) ולקחת את הכיס מידך [ז"ל לקחת ומלת את יש למחוק] כי העיר אשר נקרה שמי עליה [ז"ל כי הנה בעיר]: (ג) היא אמרה לעצמה. וכן איתא בשמ"ר פל"ו אות א' כתיב בצור צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אבל אחרים אינם אומרים אבל ירושלים בכל אומרים שבה, שג' הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי (איכה ב'), וכתיב הר ציון ירכתי לפון קרות מלך רב, ועיין איכה רבתי פ"ב פ' ספקו עליך כפיס. וכן נשנה המאמר בפסיקתא רבתי פסקא מ"א ושם הוא בשם ר' לוי וכך איתא שם ורבי לוי אמר יפה טוף שהכל מייפין אותה ומשבחים אותה ומניסים לה, צור אמרה אני כלילת יופי (יחזקאל כ"ז ג') אבל ירושלים בכל אומרים מה נאה ומשובחת הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משום לכל הארץ: (ד) משל הדיוט לא כמה דאמרת אמה אלא כמה דאמרין מגוריה. פי' לא כמו שאומרת האם, אלא כמו שאמרין השכנים, מגיר פי' שכן, שכניו תרג' מגירוי, וזילקוט שם זהו משל הדיוט לא כשאת אומרת אלא דאמרין כלילת יופי, וירשע צדו פי' בחברותא, אבל בכל כ"י האחרים אשר לפני גם בנדפס בגי' כמו שהוא בכ"י לפנינו, ואין ספק שנפל טעות זילקוט וז"ל לא כשאת אומרת אלא דאמרין מגוריה: משמחת

אלא משובש (כל) [לכל] הארץ (א"כ ס), הוי אומר יפה נוף משובש כל הארץ. ובמה היתה משובש (ה) משמחת כל הארץ, היה אדם עובר עבירה היה דואג בלבו ולבו שח עליו, אמר שלמה דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי י"ג), (ו) היה עולה לירושלים ומקריב קרבן ומתכפר לו, ולבו שמח עליו ויוצא משם שמח לב, לכך נאמר משובש כל הארץ, (ז) תדע לך שהוא כן, הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב (סוף ג), (ח) וכי בצפון הוא, והלא אינו אלא בדרום, ומה ירכתי צפון, בצפון הוא עומד ומקריב הטאתו ונשחט בצפון, שנאמר על ירך המזבח צפונה (ויקרא א' י"א). מהו קרית מלך רב. (ט) רב המלך שכן עשה בעירו, בעולם הזה עשה כן, אבל לעולם הבא אלהים בארמנותיה נודע למשגב, (י) מהו בארמנותיה, (יא) בבירניות שלה, כדרך ששומרי המדינה עושין ומחזירין בלילה על כל פתח ופתח, (יב) כך עושה הקב"ה לעתיד לבוא, ומשמד על כל בירה ובירה, לכך נאמר נודע בארמנותיה:

[ג] כי הנה המלכים נועדו. כשהיא הריבה, ועברו יחדו עליה להורסה, שנאמר ועברו גוים רבים על העיר הזאת (ישיה כ"ח), ותמהו על חורבנה, כדכתיב ואמרו [איש אל רעהו] על מה עשה ה' ככה [לארץ] [לעיר הגדולה] הזאת (ס"ט ס), לכך נאמר כמה ראו כן תמהו נבחרו נחפזו:

[ד] סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה. (יג) אמר רב נחמן פה שהיה הוא שיהיה (קבלת א' ט), בשם שנמל הקב"ה את ישראל בעניי כבוד והקיפם ונשאם, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ד), כך הוא עתיד לעשות להם, שנאמר מי אלה בעב תעופינה (ישיה ס"ח): ספרו מגדליה. (יד) כמה גינאות עתידות להיות

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(ה) משמחת כל הארץ. בילקוט שם הגי' א"ר יחזק שהיתה משמחת כל הארץ, ובכל כ"י ובגדלפס מוצא המאמר סתמא בלי שם האומר: (ו) היה עולה לירושלים ומקריב קרבן, בילקוט הגי' אמר רב נחמן עלה לירושלים ומקריב קרבן ונסלח לו ויוצא שמח: (ז) תדע לך שהוא כן הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב וכי בצפון הוא. בילקוט שם הגי' אמר רב שמואל בר רב יחזק ז"ל הר ציון ירכתי צפון, ובכל כ"י שלפני גס בגדלפס מוצא סתמי בלי שם האומר: (ח) וכי בצפון הוא והלא אינו אלא בדרום. נפסיקתא רבתי שם הר ציון ירכתי צפון וכי צפון היא נתונה והלא אינה אלא בדרום, ומה ירכתי צפון, אלא שהיו קרבנותיה קריבים על ירך המזבח לפונה (ויקרא א' י"א), ור"ל ציון בדרומה של ארץ ישראל, וקרא ירכתי צפון ע"ש המזבח העומד בתוכה שסוחטין עליו על ירך המזבח לפונה: (ט) רב המלך שכן עשה צערו. ככ"י האחרים שעשה כן צערו, והכל אחד, ובפסיקתא רבתי שם ומהו קרית מלך רב עירו של מלך הגדול, ובילקוט שם הגי' קרית מלך רב, רב ביבי אמר רב המלך שכן עושה המלך בעירו. ובכל כ"י שלפני מוצא המאמר סתמי ולא בשם רב ביבי: (י) מהו בארמנותיה צבירות שלה. מוצא בילקוט תהלים צרמו תסג"ה ולפני זה נמלא בילקוט שם מאמר גדול מפסיקתא רבתי פמ"א פסקא תקעו וחסר הליון, והוא מן ד"א יפה נוף היפה בענפיה כתאנה, ומן אלהים בארמנותיה צבירות שלה הוא מן שו"ס שלפניו, וחסר הליון: (יא) צבירות שלה. כ"ה גס ככ"י ו' ובילקוט, וזה בשם ככ"י האחרים ובגדלפס: (יב) כך עושה הקב"ה לע"ל ומשמד על כל צורה וצורה. ככ"י האחרים ובגדלפס הגי' כך עושה הקב"ה לע"ל מעמיד משמר, שנאמר על חומותיך ירושלים הסקדתי שומרים (ישעי ס"ב ו'): (יג) אמר רב נחמן. מוצא בילקוט תהלים רמו תסג"ו בשם המדרש, והתחלת המאמר מוצא גס בילקוט ישעי' רמו תסג"ו בשם שו"ס, וכאשר הוא לפניו כ"ה גס ככ"י ג' ו' ח' ובגדלפס וכן הביא בילקוט, אבל ככ"י ז' ד' ה' ז' נמלא פה הוספה וכן איתא שם: אמר רב נחמן מה שהיה הוא שיהיה [היו רואים אותה חריבה, ועתה ראו אותה בענין אש מאירין בלילה, ואומר מי יגור לט אש אוכלה (שם ל"ג י"ד), באש הקב"ה שופט את הרשעים, שנאמר וכן המסיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית י"ט כ"ד), ושלחתי אש במגוג וגו' (יחזקאל ל"ט ו'), ושלח ה' בעם את הנחשים השרפים (במדבר כ"א ו'), יקד יקוד כיקוד אש (ישעי י" י"א), כי באש ה' נשפט (שם ס"ו פ"ז), ויתרם אכלה אש (איוב כ"ב כ'), והלא אש מלפני ה' (ויקרא ט' כ"ד), מהאש יאלו והאש תאכלם (יחזקאל ט"ז ז'), וכן צרוח הוא שופט, שנאמר צרוח קדים תשבר אניות הרשים (תהלים מ"ח ח'), צרוח הקדים שופט הקב"ה את הרשעים, וכן את מוצא צור שנאמר רוח הקדים שצדק (יחזקאל כ"ז כ'), ואומר יוצא קדים רוח ה' (הושע י"ג ט"ו), ואומר ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י"ג), ובמגורים אומר ויולך ה' את הים צרוח קדים עזה (שם י"ד כ"א), וכן הוא אומר הגה צרוחו הקסה ציוס קדים (ישעי כ"ז ח'), אבל הקב"ה כשמלא את ישראל הוא נושא אותם על כנפי נשרים, כמו שהגשר מנין על בניו ושאלם, שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: (יד) כמה גינאות עתידות להיות בירושלים אלק קפ"ד כו'. כאשר הוא לפניו כ"ה גס ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדלפס חסרים המלות "אלף קפ"ד" על השאלה כמה

בירושלים, אלף וקפ"ד. כמה מגדלין עתידין להיות בה, אלף ותפ"ה, כמה טמפראות, אלף ותצ"ו, כמה ניטפאות אלף ותתע"ו, והיכן המים עולין, על תשע מאות ריאמות, אמר רב נחמן טה שהיה הוא שיהיה, כשם שהיו ישראל אומרים שירה במדבר והבאר עולה להם, שנאמר אז ישיר (משה) [ישראל] את השירה הזאת עלי באר ענו לה (במדבר כא יו), אף לעתיד לבא הן אומרים שירה והמים עולין להם, שנאמר ושרים כחוללים (שז) כל מעיני בך (תהלים פו ז), כשהמים עולין להם, (שז) כמה בריכות עתידין להיות בירושלים, אלף ושס"ט בירניות, וכמה שערים יהיו שם, [קמ"ד] י"ב לכל שבט ושבט, הוי סובו ציון והקיפוה:

[ה] שיתנו לבכם לחילה. (יו) לחיותיה דסלקון לה מן גלותא: (יח) דבר אחר לאותה

הערות ותקונים

כמה גיאות, גם חסרים המלות והיכן המים עולין על תשע מאות ריאמות, גם במקום אשר לפנינו כמה טמפראות אלף תצ"ו כמה ניטפאות אלף תתע"ו, הגי' שם להיפך בתחלה כמה ניטפאות אלף תתע"ו, והא"כ מובא כמה טמפראות אלף תצ"ו, בדפוס ראשון הביא כמה טפאות במקום כמה ניטפאות, וכן בדפוס אחר ככל הדפוסים ושמש אות נ', וזילקוט תהלים שם רמז השג"ו הביא כמה גיאות עתידים להיות בירושלים אלף קפ"ד. הביא המספר לנכון כמו שהוא בכ"י שלפנינו וכ"י ו' והחסר בכ"י האחרים ובדפוס, אלל אה"כ המאמר מקוטע שם כמה מגדלים עתידים להיות בירושלים אלף ורצ"ו מגדלים (ג"ל אלף תפ"ה מגדלים והמספר רצ"ו נשתבש ממאמר שלאחריו החסר זילקוט) וכמה טמפראות עתידים להיות בירושלים אלף תע"ו טמפראות, יש לתקן תתע"ו וכן ג"ל כמה טמפראות עתידין להיות בירושלים [אלף ותצ"ו כמה ניטפאות] אלף ותתע"ו, והיכן המים עולים על תתקל"ב בירניות. והמאמר הזה מובא גם בערוך ערך טמפראות שם המדרש ואחר שהביא המאמר מנגמרא ב"ב ע"ה ע"ב אמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גיאות, אלף קפל מגדלים, אלף ליזוי בירניות אלף ושני טפף טמפראות. ומבאר המלות והכוונה, הביא אה"כ וז"ל בהגדת דתילים ספרו מגדלים כמה גוננות עתידין להיות בירושלים אלף קפ"ד גוננות, וכמה מגדלין עתידין להיות בירושלים אלף תפ"ה (במקום לפנינו הגי' תפ"ה) וכמה טמפראות (במקום לפנינו טמפראות) עתידין להיות בירושלים אלף רצ"ו (במקום לפנינו אלף תצ"ו) וכמה ניטפאות (במקום לפנינו ניטפאות, ואולי נשתבש בערוך מן ש נעשית מ ומן פ אות ס הדומות קת) עתידין להיות בירושלים אלפים ותע"ו (במקום לפנינו אלף ותתע"ו) והיאך (במקום לפנינו והיכן) המים עולים על תתק"ץ דיכואות (במקום לפנינו על תת"ק ריאמות). ועתה אבאר המלות גיאות, ובערוך גוננות, לדעת הרב הגדול בעל ערוך השלם בערך גוננא היא מלה פרסית והוראתה מנזר וע"ש שמועג לבאר כוונת המאמר ב"ב שם, והמלה טמפראות לדעת הרב הג"ל בערך טמפראות ג"ל טמפראות והיא המלה היונית τεραπρεπος פי' מבוטא היונא ומתפרש לארבע דרכים, והמלה ניטפאות ובערוך ניטפאות ר"ה הג"ל בערך טפף להגיה ניטפאות או ניטפאות שפי' בריכות, אלל בכל כ"י הגירסא ניטפאות או ניטפאות ואין ספק שבערוך נשתבש המלה מן ניטפאות נעשית ניטפאות, וקשה לבאר המלה הזאת אם לא לגרום ניטפאות שפי' בריכות. ועיין ערוך ערך נמפה שהביא מילמדנו לנמפיון המשקה את כל המדינה, והוא הקבוץ מן נימפי, וקפ"ט שפי' בריכה, והסיום והיכן המים עולין על תשע מאות ריאמות, כ"ה גם בכ"י ו', והסר זה בכל כ"י האחרים ובנדפוס, והערוך הביא והיאך המים עולים על תתק"ץ דיכואות, והיכן המים עולים על תתקל"ב בירניות, אין ספק זילקוט אות ב' במספר הוא בטעות וז"ל תתק"ץ כמו שהובא בערוך, ולפנינו וגם בכ"י ו' נשמטה אות נ' ושאר רק הש"ע מאות לבד, והמלה ריאמות אין לה שרר, ובערוך הביא דיכואות, ובכ"י ליידען הגי' ריאמות, ולדעת בעל ערוך השלם היא המלה היונית δοχελον פי' בית קבול מים, וכל המספרים אשר מובא פה אין לבוא עד תכליתם. אלל גיאות המספר אלף קפ"ד, אלל מגדלין אלף תפ"ה (בערוך בטעות תפ"ח במקום תפ"ה, וזילקוט בטעות רצ"ו ג"ל תפ"ה, והמספר רצ"ו נשתבש ממאמר שלאחריו, אלל טמפראות לפנינו אלף תצ"ו, ובערוך אלף רצ"ו, הביא בטעות אלל מגדלים רצ"ו) אלל טמפראות אלף ותצ"ו (בערוך אלף רצ"ו) ניטפאות אלף תתע"ו והמים עולים תת"ק. ובערוך תתק"ץ, וזילקוט תתקל"ב, וכן במאמר שלאחריו כמה בירניות אלף ושס"ט (ויש טמפראות שוות אלף ש"ט, אלף תצ"ו): (שז) כל מעיני בך. אולי דורש מעיני לשון מעין: (שז) כמה בריכות עתידות להיות בירושלים אלף ושס"ט בירניות. בכ"י ו' אלף ש"ט, ובכ"י האחרים ובנדפוס אלף תצ"ו, וזילקוט כמה בריכות עתיד ליות בירושלים א"ר ינאי אלף וש"ט. ולדעתי יש לתקן כמה בירניות במקום כמה בריכות, וגם זילקוט ג"ל כמה בירניות, וזילקוט טפף, א"ר ינאי, ובכל כתבי יד שלפנינו מובא סתמי: (יו) לחיותיה דסלקון ל: מן גלותא. המלות מן גלותא חסרים בכ"י האחרים ובנדפוס, ודורש לחילה לשון חיל, וגם זילקוט תהלים ב"ו השג"ו אחר שהביא מאמר מבר"ה פמ"ה, ומאמר מו"ר פי"א, והסר הניון, והא"כ מאמר מתנחומא, וז"ל בנחומא במדבר את כ', סיים בסוף שיתו לבכם לחילה לחיותיה דסלקון לה, ד"א לחילה לשירה, ש"ס הוא הוא משו"ט שלפנינו: (יח) ד"א לאותה חולה שיהי עתידה להיות חולה. דורש לחילה מנשון מחול

חולה שהיא עתידה להיות הולה : (יט) דבר אחר לחילה. לשיר שלה, כמה דאת אמר לחול במחולות (שפטים כא כא) : פסגו ארמונותיה. (כ) גבהו בירניותיהם, כמה דאת אמר (על) [עלה] ראש הפסגה (דברים ג כז), ומתרגמינן רמותא : כי זה אלהים אלהינו. מהו כי זה, (כא) ר' ברכיה ור' חלבו ור' אלעזר בשם ר' יוסי בר הנינא אמר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים לעתיד לבא, והקב"ה הל עמהם, והן מראין אותו באצבע, שנאמר הנה אלהינו זה (ישעיה כס ט), לכך נאמר כי זה אלהים אלהינו : והוא ינהגנו על מות. בשני עולמות, (כב) והכל שומעין בכנינו של הקב"ה שעושה עם ישראל, שנאמר שמעו (נא) זאת כל העמים (תהלים מט ז) :

מזמור מט

[א] למנצח לבני קרח מזמור שמעו (נא) זאת כל העמים. זהו שאמר הכתוב ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש (קבלת יא ז), ר' יצחק ורב אבא בר כהנא, ר' יצחק אומר מה מתוק הוא אורו של עולם הבא, אשרי אדם שיש לו מעשים טובים שיראה האור, שנאמר ואוהביו כצאת השמש בנבורתו (שפטים ס נב). ר' אבא אמר (א) מה מתוקין דברי תורה שנמשלה כאור, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י נג), אשרי אדם שרואה את ההלכה מלובנת כשלג, ולמה, לפי שאין סוף למתן שכרה של תורה, הוור הקב"ה למתן שכרן לישראל על שעמלו בתורה משפיע להם בזכותה לעתיד לבא, אותה שעה הם אומרים לאומות העולם זכינו על שעסקנו בתורה, ומה הייתם אומרים לנו, לדיק אתם יגיעים, ראו מה מתן שכרה, ראו כמה טובות נעשה לנו בשבילה, שנאמר שמעו זאת כל העמים, (ב) ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה (דברים ד מד) : האזינו כל יושבי הלב, זו הארץ, ולמה נקרא שמה הלב, (ג) שמעלה חלודה בפניהם של רשעים לעתיד לבוא :

[ב] גם בני אדם גם בני איש. מהו גם (ד) בני אדם, אלו בני אברהם דכתיב ביה האדם הגדול בענקים (יושע יד טו), גם לרבות בני ישמעאל ובני קמורה. בני

הערות ותקונים

מחול, כמו שדורש עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים לע"ל : (יט) ד"א לחילה לשיר שלה כמד"א לחול במחולות. כ"ה גם ככ"י ו', אצל ככ"י האחרים ובגדפס כג"י ד"א לחילה לשירה, והסיום כד"א לחול במחולות ליתא : (כ) גבהו בירניותיהם כד"א ראש הפסגה ומתרגמינן רמתא. כ"ה גם ככ"י ו', אצל ככ"י האחרים ובגדפס קטעו בארותיה. יש לתקן גבהו בירניותיה, וכן הביא רש"י פסגו ארמונותיה הנביאו בירנותיה, כמו אשדות הפסגה (דברים ג' י"ז) דמתרגמינן רמתא : (כא) ר' ברכיה ור' חלבו ור' אלעזר בשם ר' יוסי בר הנינא. כ"ה גם ככ"י ו', אצל ככ"י האחרים ובגדפס בשם ר' אלעזר. והמאמר הזה נשנס בירושלמי מגילה פ"ג ה"ג (דף ע"ג ע"ב) ובירושלמי מ"ק פ"ג ה"ז (דף פ"ג ע"ב) וכך ליתא שם ר' ברכיה ר' חלבו עולא בירייה ר' לעזר בשם ר' הנינה עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא, מה שעמא עיהו לבכס לחילה, ולחולות כתיב, והצדיקים מראין אותו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות, עלמות בעלמות בזריות עלמות כאלוין עלמות תירנס עקילם אתא נסויא [ל' אתנסיאה ויה' יונית αὐτοαὐτῶν פי' גל"י מות (אונשטערבליכקייט)] עולם שאין בו מות, והצדיקים מראין אותו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו בעולם הזה הוא ינהגנו לע"ל. ונשנה גם בזו"ר פי"א אות ט', שה"ש רבה פ"א פסוק לריח שמניך, ובקה"ר פ"א פ' אין זכרון לראשונים, ושם בשמות הרגס עקילם ענתה נסיע : (כב) והכל שומעין בכנינו. כ"ה בכל כ"י ובדפוסים ראשונים, אצל בדפוס פראג ואמסטערדאם בדפס והכל שומעין בגלחוט :

(א) מה מתוקין דברי תורה כו' אשרי אדם שרואה את ההלכה מלובנת כשלג כו'. כ"ה גם ככ"י ו' שרואה את ההלכה, אצל ככ"י האחרים ובגדפס שרואה את התורה, ולזה המאמר כוון רש"י קבלת י"א ז' ומתוק האור, מתוק הוא אורה של תורה, וטוב לעינים לראות את השמש, ואשריהם החלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוררת על זריות, כך נדרש באגדת תילים עכ"ל : (ב) ואין זאת אלא תורה. מוצא בילקוט תהלים רמז תשנ"ז, וחסר הליון : (ג) שמעלה חלודה בפניהם של רשעים לעתיד לבוא. ככ"י האחרים ובגדפס ובילקוט שפניהם של רשעים מעלות חלודה בפניהם לעתיד. גרש"י בס' לתהלים שם הביא וי"ל : הלך היא הארץ על שם שהיא נושנת וחלודה, ורבותיהו פירשו על שם החלודה שהיא צינעה ואינה ציס דת"ר כל שיש צינעה יש ציס חוץ מן החלודה ע"כ, כוון למאמרם חולין קכ"ז ע"א : (ד) בני אדם אלו בני אברהם. מוצא ברש"י תהלים שם והוא טבע ממדרש לפנינו, ויש לתקן ברש"י שם [גם לרבות] בני ישמעאל

איש, בני נח, דכתיב ביה איש צדיק (בראשית ו ט): דבר אחר אלו שבעים אומות, שעתידין לירד לגיהנם: יחד עשיר ואביון. עשיר בתורה ואביון בתורה, כולם יורדין לגיהנם, עשיר בתורה, זה דואג ואחיתופל, ולפי שלא שמרו את התורה, נפלו מגדולתן וירדו לגיהנם, ואף על פי שראשי סנהדראות היו. ואביון בתורה, כל מי שיש סיפק בידו ולא למד, לפיכך אמרו בני קרח הואיל וכן הוא מתן שכרה של תורה, נעסק בתורה:

[ג] פי ידבר חכמות והנות לבי תבונות. (ה) כמה שנאמר כי היא חכמתכם ובינתכם (דברים ד ו): אמה למשל אזני. (ו) למשלים של תורה: (ז) אפתח בכנור חידתי. במשמורות של בית המקדש: למה אירא. אמרה כנסת ישראל למה אירא בימי רע, ביום הדין, משום עון עקבי שהרגלתי לדבר עבירה, הם יטובני: הבוטחים על חילם. (ח) כמו שכתוב במזמור (מ"ה) [מ"ו]: דבר אחר הבוטחים על חילם. זה קרח ועדתו: אה לא פדה יפדה איש. מה הועיל הונם שלא יוכלו לפדות עצמם: אה, האה להם, שירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה: ויקר פדיון נפשם. אלמלא עשו תשובה היה יקר נפשם בעיני הקב"ה והיה חדל הפורעניות מהן, ויורשין העולם הבא: ויהי עוד לנצח. והיה להם עוד חלק בתחיית המתים, (ט) מכאן אמרו חכמים מתלוננים ועדת קרח אין להם חלק לעולם הבא: כי (יראו) [יראה] חכמים ימותו. אלו דתן ואבירם שהיו חכמים להרע: דבר אחר כי יראה חכמים ימותו ועזבו לאחריהם חילם. אלו מתלוננים שהניחו חילם לכלב בן יפונה וליהושע בן נון, שנאמר ויהושע בן נון וכלב בן יפונה היו מן האנשים ההם (נמדנר יד לה), מהו חיו, מלמד שחיו מחלקם וירשו גורלם: קרבם בתימו. אל תקרא קרבם אלא קברם, שנאמר ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל (שס"ו זג), מלמד שאינן באים לעולם הבא, וכל כך למה, לפי שקראו בשמותם עלי אדמות, שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (נמדנר י"ג): ואדם ביקר. זה קרח, שכל זמן שהיה ביקר ראש לכל בני לוי, לא שמר דרך ה', לפיכך לא לן ביקרו: נמשל כבהמות. שאין בהם דעת, ונדמו לסיעתן של רשעים: זה דרכם. של הרשעים, ששמים כסלם ובמחונם בממונם, ואחר שאובדים אומרים בני אדם עליהם אוי להם לרשעים שהגיע להם כך וכך: כצאן לשאול שתו. אלו אומות העולם שמתחו ישראל כצאן לשאול, להמיתן על קידוש השם. ירעם בגיהנם ויוורידם. ואו ימשלו במ ישורים בעת שנעשה ערבו של ישראל בוקר: וצורם לבלות שאול מזבול לו. אפילו גיהנם כלה והם אינם מתכלין, וכל כך למה, לפי שפשטו ידיהם בזבול: אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול. לפי שלא היינו בעצתו: כי יקחני סלה. כמה שנאמר ויהיו לגם (נמדנר טו י), מלמד שהעמידן באויר העולם: אל תירא כי יעשיר איש. זה קרח: כי נפשו בחייו יברך. זה אהרן: תבא עד דור אבותיו עד נצח לא יראו אור. שאין להם חלק לעולם הבא, וכל כך למה, לפי שהיה ביקר ולא הבין, על כן אבד:

מזמור נ

[א] מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ. (א) שאלו המינין את ר' שמלאי, מהו דכתיב אל אלהים ה' דבר, אמר להן דברו ויקראו אין כתיב כאן,

הערות ותקונים

שמעאל ובני קטורה: (ה) כמה שנאמר כי היא חכמתכם ובינתכם. כ"ה גס ככ"ו ו', אצל ככ"ו האחרים ובנדפסם ובליקוט גי' אחרת פי ידבר חכמות כהכמה של תורה והנות לבי תבונות כהצונם של תורה: (ו) למשלים של תורה. כרס"י חללים שם אמה למשל אזני לדברי תורה שנקראה משל הקדמוני (ש"א כ"ד י"ד): (ז) אפתח בכנור חידתי. מכאן עד סוף המזמור נמשל גס ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, אצל ככ"ו האחרים ובנדפסם לא נמשל מאומה מזה, ונשלים המזמור במלות אמה למשל אזני כמשלם של תורה: (ח) כמו שכתוב במזמור מ"ה. תקנתי שז"ל במזמור מ"ו: (ט) מכאן אמרו חכמים מתלוננים ועדת קרח אין להם חלק לעולם הבא. תוספתא סנהדרין פ"ג, ובבלי סנהדרין ק"ע ע"ב עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא: (א) שאלו המינין עד למה הזכיר שמו של הקב"ה ג' פעמים. הוא ג"כ ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, אצל

אלא דבר ויקרא, אמרו לו תלמידיו רבינו לאלו דחית (ב) בקנה הרצון, אבל לנו מה אתה משיב, אמר להם שלשתן שם אחד, (ג) כאינש דאמר אומונו בניין ארכיטקטינן. ולמה הזכיר כאן שמו של הקב"ה שלש פעמים, (ד) מלמד שבשלשה שמות ברא הקב"ה את עולמו, כנגד שלש מדות טובות שבהן נברא העולם, בחכמה ובתבונה ובדעת, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג יט כ), וכנגדן נבנה אהל מועד ומשכן, שנאמר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות לא ג), כיוצא בדבר כי ה' אלהיך אש אוכלה [הוא אל קנא] (דברים ד מד), וכן בני גד אמרו אל אלהים ה' [אל אלהים ה'] הוא יודע (ויסו כ כג), מה ראו להזכיר השם שני פעמים [אל אלהים ה'], כנגד ג' שבהן נברא העולם, אל אלהים ה' שבהן נתנה תורה, שנאמר אנכי ה' אלהיך אל קנא (דברים ה ט), לכך נאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ, (ה) יכול אחד לעצמו ואחד לעצמו נברא, לא נבראו אלא שניהם יחד. שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני מפחה שמים קורא אני אלהים יעמדו יחדו (ישעיה מה יג), (ו) הוי ממזרח שמש עד מבואו, בשר ודם כשהוא צר צורה הוא מתחיל בראשו וגומר ברגלו, או מתחיל ברגלו וגומר בראשו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא כשהוא צר את האדם צר אותו בבת אחת, (ז) וכן הוא אומר כי יוצר הכל הוא (ימיני טו), הוי ממזרח שמש עד מבואו. ומניין בראו מציון, שנאמר מציון מכלל יופי, מכלל יופיו של עולם, (ח) מהו הופיע האיר, ואין הופיע אלא אורה, (ט) שנאמר והופיע אור עננו (איוב לו טו). (י) ומניין שבעולם הוא מדבר, נאמר כאן מכלל, (יא) ונאמר להלן ויכולו השמים והארץ וכל צבאם (בראשית ג א), וכשסתרו מציון מתחיל, שנאמר ונתתי את ירושלים לגלים (ימיני פ י), ואחר כך שממה תהיה כל הארץ (שד ט), ואומר והיתה הארץ לשממה על יושביה (מיכה ז יג), ובזמן שיחדש הקב"ה את עולמו, מציון מחדשו, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיה נג ב):

[ב] לא על זבחיך אוכיחך. (יב) אמר ר' נחמן בשם ר' ברכיה (יג) אם אמר אדם לעשות

הערות ותקונים

אבל צ"ל האחרים ובנדפס ליתא זה, והוא טבע מירושלמי ברכות פ"ט דף י"ג ע"א: (ב) נקטה כר"ן. בירושלמי ליתא למלה כר"ן: (ג) כאינש דאמר אומונו בניין ארכיטקטינן. צ"ל ארכיטקטון. וסיה המלס היונית εὐαρχιτέκτων פ' ראש הבנואים (ארכיטקט) ועיין בתנחומא נשא אות ח' ובהערה כ"ה מה שהעירותי שם: (ד) מלמד שבשלשה שמות ברא הקב"ה את עולמו. עיין תנחומא ויקהל אות ו' ובהערה י"ז, ועיין שם"ר פמ"ה אות ד' פדר"א פ"ג. ובילקוט משלי רמז תתל"ה הביא מאמר אחד ומניין תנחומא והוא בתנחומא בראשית אות ט"ז, ומן נג' דברים הללו נבראו שמים וארץ הוא מתנחומא ויקהל שזיינתי: (ה) יכול אחד לעצמו ואחד לעצמו נברא. על שמים וארץ קאי, מובא בילקוט תהלים רמז תשנ"ט: (ו) הוי ממזרח שמש עד מבואו. מלת הוי הסגרתה כי מיותרת היא ופה מתחיל הדרשה על ממזרח שמש אף שאין קישור עם הכתוב ואולי חסר פה איזה מאמר: (ז) וכה"א כי יוצר הכל הוא. צ"ל ג' ובנדפס טקף עוד ואומר (אנכי) [אני] ה' עושה כל אלה (ישעיה מ"ה ז'), ובכ"ל ב' ד' ה' ז' נמלא אחר זה הוספה, וכך ליתא שם: [כשם שהעבור עומד באמצע העולם שנאמר יושבי על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח י"ב) וממנו הושתת העולם, וארץ ישראל יושבת באמצע העולם, וירושלים באמצעיתה, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, ואבן שתייה לפני הארון, שזממה הושתת העולם, הוי ה' דבר ויקרא ארץ, שלמה שהיה חכם עומד על השרשים היוצאים ממנה לכל העולם ונטע בהן כל מיני חילנות ועשו פרי, שנאמר עשיתי לי גנות ופרדסים (קהלת ב' ה') הוי ממזרח שמש עד מבואו]: (ח) מהו הופיע. מובא בילקוט רמז תשנ"ט אחרי שהביא מאמר מספרי והוא צפ' ברכה פסקא שם"ג, מתחיל מהו הופיע, והוא משו"ט שלפניו וחסר סליון: (ט) שנאמר והופיע אור עננו. כ"ה בכ"ל ג' וכ"ו ו' ח' ובנדפס, אבל בכ"ל ב' ד' ה' ז' טקף פה: וכה"א ה' מסיון בא' וזרח משעיר לנו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג ב') ואומר ואל תופע עליו נכרה (איוב ג' ד') וכה"א והופיע אור עננו: (י) ומניין שבעולם הוא מדבר. כ"ה בכ"ל ג' ובדפוס ראשון, אבל בדפוס וויניציא ואח"כ בכל הדפוסים הוסיף ותקן שבעולם הזה מדבר, ובילקוט הגי' מניין שבבריאית העולם הוא מדבר: (יא) ונאמר להלן ויכולו השמים. דורש לשון מכלול, ועיין בלקח טוב בראשית ב' א', ד"א ויכלו לשון כילל: (יב) א"ר נחמן בשם ר' ברכיה. מובא בילקוט תהלים רמז תשנ"ט, בתחלה הביא ד"א שמעם בשם מכילתא, והוא בנוכחיתא משפטים פ"ב, ואח"כ מתחיל ד"א שמעם א"ר יוסי היא מתנחומא וארא אות א' ומן לא על זבחיך אוכיחך א"ר נחמני בש"ר ברכיה הוא משו"ט שלפניו וחסר סליון, ובילקוט א"ר נחמני צ"ל א"ר נחמן: (יג) אם אמר אדם לעשות נדקס. בילקוט הגי' אם אדם עושה לעשות נדקס:

צדקה הקב"ה כותבה כנגדו, שנאמר ועולותיך נגדי תמיד: ויהי לחם שלמה ליום אחד (מ"א ס"ג). (יד) ר' יהודה אומר אלף נשים היו לו לשלמה, וכולן עושות (טו) אריסטון כל אשה כל יומא, שהיתה כל אחת ואחת אומרת שמא אצלה סועד: לבד מאיל וצבי ויחמור (ס"ג ס"ג). ואת מעלה לפני עולה, הוי לא על זבחיך:

[ג] (מז) פ"ך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה. ר' יוסי בן חלפתא כשהיה גער היה משחק עם הנערים, ראה אותו איש אחד, אמר ליה יש לומר לאביך שאתה משחק עם הנערים, אמר לו ר' יוסי חייך מה איכפת לך, אם תאמר לאבי הוא מכה אותי, ואתה מרגיל לשונך להיות אומר לשון הרע, הוי פ"ך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה: (יו) [זוכה תודה יכבדנני. (יח) חביבה תודה מכל הקרבנות, שלא היו באין אלא על העבירות, וכן תמצא באיוב, שנאמר אולי חטאו בני (איוב א' ה), אבל התודה באה על הנם, וכן הוא אומר הנה שמוע מזבח טוב (מ"א טו כג), ואומר זבה ומנחה לא חפצת וגו' (תהלים מ"ז): (יט) יכבדנני. בעולם הזה ובעולם הבא: ושם דרך. (כ) אלו המדליקים נרות במבואות האפלים: אראנו בישע אלהים. (כא) ישועת בשר ודם יש אחריה שעבוד, ישועת הקב"ה אין אחריה שעבוד, וכן הוא אומר ישראל נושע בה' תשועת עולמים וגו' (ישעיה ס"ג ז):

מזמור נא

[א] למנצה מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא. (א) זהו שאמר הכתוב מות וחיים ביד לשון (משלי י"ח כ"א), לשונו של אדם מביאו לחי העולם הבא, [מי נרם לדוד לבא לעולם הבא], פיו שאמר חטאתי, שנאמר ויאמר דוד [אל נתן] חטאתי (ש"ג י"ג), בחשיבה היה והאיר לו הקב"ה, שנאמר כי אתה תאיר נרי (תהלים י"ח כ"ט), ואומר (ב) זרה בחושך (אורך לישראל) [אור לישירים] (ס"ג ק"ג ד), אמר דוד לפני הקב"ה בבקשה ממך תסתכל בישרותן של ישראל, וכן הקב"ה אמר לשלמה (אף אתה) [ואם] תלך בדרכי [וגו'] כאשר הלך דוד אביך (מ"א ז' ד), אל תסתכל באותה שעה שנכשלת לפניך, כך הוא אומר הסתר פניך מחטאי (פסוק י"א), כיון שאמר לו ה' העביר חטאתך (ש"ג י"ג), על ידי כן אמר המזמור הזה למנצה מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא: [ב] חנני אלהים כחסדך. (ג) למה היה דוד דומה, למי שהיה בידו מכה, ובא אצל הרופא ואמר הרופא אין אתה יכול להתרפאות, המכה היא גדולה, והדרכים

הערות ותקונים

(יד) ר' יהודה אומר אלף נשים היו לו לשלמה כו'. בפסיקתא דר"כ פסקא את קרביני לחמי (דף כ"ח ע"ב) איתא א"ר יהודה בר זבדא אלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עושה לו סעודה, סעודה שמא אללה הוא כועד, וכן נשנה המאמר בתנחומא הגדפס מכבר פתחם סי' י"ב, ובמדרש צמ"ר פי"א אות כ"ט, ועיין בבלי ב"מ פ"ז ע"ב ושם הוא גסס ר' יחזק, ונראה כי הסר פה עיקר הדרשה על הכתוב בהמות בהררי אלף, עיין בפסיקתא שם (דף כ"ח ע"א): (טו) אריסטון. מלה יונית עסטוסαξ פי' סעודה (מאהלציט), ובכ"י האחרים ובגדפס וכולן עושות אריסטון כל יומא בסעודה. המלה בסעודה היא מיותרת והוסיף אחד בגליון מלה סעודה לפרש מלה אריסטון, ואח"כ מובא פנימה ועשית, בסעודה: (מז) פ"ך שלחת ברעה על ס"ך המזמור. כ"ה גס בכ"ו ו', וכן הוסיף כר"פ, וליתא בכ"י האחרים ובגדפס: (יו) זוכה תודה. הוספתי כמו שהוא בכ"י ב' ד' ה' ו', וליתא בכ"י שלפנינו כ"י א' ולא בכ"י ג' ו' ח' ולא בגדפס: (יח) חביבה תודה. עיין וי"ר ריש פ"ט חשאת אשס באה על הטא, תודה אינה באה על הטא: (יט) יכבדנני בעולם הזה ובעולם הבא. בוי"ר שם יכבדנני אין כתיב אלא יכבדנני כדני בעולם הזה יכבדנני בעולם הבא: (כ) אלו המדליקים נרות. בוי"ר שם אלו שהן מדליקין נרות כדי להאיר בהם לרבים. ובתנחומא הטוה הגדפס מכבר סי' ח' ושם דרך ר' מנחם בר יוסי אומר אלו מדליקים נרות לרבים במבואות האפלין: (כא) ישועת בשר ודם. עיין תנחומא שלט ותנחומא הגדפס מכבר סוף אחרי:

(א) זש"ה מות וחיים. מובא בילקוט תהלים רמז תשס"ד גסס המדרש: (ב) זרה בחושך אורך לישראל. כ"ה גס בכ"ו ו', ותקתי אור לישירים, כי אין זה לשון הכתוב. וכן מובא לנטון בילקוט, ובכ"י האחרים מובא הכתוב זרה בחושך אורך, והוא בישעי' ל"ה ו', אבל כאשר סיים בבקשה ממך תסתכל בישרותן של ישראל ולפ"ו אתי שפיר שהביא הכתוב זרה בחושך אור לישירים: (ג) למה היה דוד דומה. בילקוט תהלים

בידך מעט, אמר ליה בבקשה ממך קח לך כל מה שיש לי בזה, והשאר משלך, עשה עמי חסד ורחם עלי, וכן אמר דוד לפני הקב"ה חנני אלהים כחסדך, רחמן אתה וכרוב רחמיך מוחה פשעי, הרבה חסד עשית עמדי, וכן הוא אומר הפלה חסדיך מושיע חוסים (תהלים י"ז), ממך הרפואה לפי שהמכה גדולה תן לי (ד) אספלונית גדולה, כדכתיב הרב כבסני מעוני, (ה) מכאן אתה למד, כל מי שעובר עבירה כאילו מיטמא בגופו, ואין מזין עליו אלא באזוב, ואף דוד אמר כן תחטאני באזוב ואטהר, וכי נטמא דוד, אלא בעון שהנפש הוא חלל, וכן הוא אומר ולבי חלל בקרבי (תהלים קט כב), מיכן אתה למד שכל מי שידוע שחטא, ומתפלל על החטא, ומתיירא ממנו, ונושא ונותן עם הקב"ה, שהקב"ה מוחל לו, וכל מי שהוא חוטא ושואפה ברגליו, ומעבירה כנגד עיניו, (ו) הקב"ה מבקשה הימנו, שנאמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני (תהלים מט ו), אותן שדועכין את העון בעקביהם, (ז) וכן משל הדיוט אומר (ח) עקרבא דמית לגמלא ושואפה בעוקבא, אמר לו (ט) חיידך עד קדקדך הוא משי, כך כל המעביר עונו מנגד עיניו, הקב"ה פורע לו, וכל המתפחד ממנו, הקב"ה מוחל לו, לכך נאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי ננדי תמיד: [ג] לך לבדך הטאתי [וגו'] למען תצדק בדברך. למה היה דוד דומה, למי שנשבר, ובא לו אצל רופא, והיה הרופא מתמיה ואומר לו כמה גדולה מכתך, צר לי עליך מאד, (י) אמר לו אותו הנשבר אתה צר לך עלי, לא בשבילך נשברתי, אלא השבר שלך, כך אמר דוד להקב"ה לך לבדך הטאתי, כשתהא אומר לפושעים, למה לא עשיתם תשובה, אם תקבלני כל הפושעים משלימין לך, ומסתכלין בי הכל, ואני העד העיד שאתה מקבל את השבים, וכן הקב"ה אומר הן עד לאומים נתתו (ישעיה נה ד), ולא אני בלבד, אלא כל ישראל, שנאמר אתם עדי נאם ה' ועבדי אשר בחרתי (בר' טז מג י):

מזמור נב

[א] למונצה משכיל לוד בבוא דואג האדומי. (א) זהו שאמר הכתוב אל תתן את פיך לחטוא את בשרך (קהלת ס), ר' יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה

הערות ותקונים

תהלים סס מובא זה בשם בן עזאי. ולא מלאתי בשום כ"י שמוצא זה בשמו: (ד) אספלונית. פי' בל"י *אספלונית* רמיה (פסלחסטר): (ה) מכאן אתה למד כל מי שעובר עבירה. מובא בלור זרוע בשו"ת אחר ה' ק"ש סי' ק"ב בשם שו"ס: (ו) הקב"ה מבקשה הימנו שנגמור למה אירא. אחרי סמלות הקב"ה מבקשה הימנו נמלא בכ"י ב' ד' ה' ו' הוספה הוסיף אחד בגליון ובא פנימה באמצע המאמר, וההוספה לקוח מן וי"ר פ"ז אות ב' המתחיל שם על הכתוב זכחי אלהים רוח נשברה (תהלים ג"א י"ט) וישן כי הדרשה סובב הולך על הכתוב ה"ל הוסיף זה אל המאמר משו"ס. וכך איתא בכ"י שרשמי. [בוא וראש מה שפסל התורה צבהמה הכשיר בלדס, פסל צבהמה עורת או שבור או חרוץ או יבלת, הכשיר בלדס לב שבר ונדכה (תהלים סס), אמר ר' אלכסנדרו ההדיוט אם משמש בכלי שבורים גנאי הוא לו, אבל הקב"ה אינו כן שכל כלי תשמישו שבורים, שנאמר קרוב"ה' לגשברי לב (תהלים ל"ד י"ט), הרופא לשבורי לב (שם קמ"ז ג'), זכחי אלהים רוח נשברה], וכן הוא אומר למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. וכל מעין יראה כי המוסף הוסיף מאמר אחד בגליון אשר לקח מו"ר שם והוציא פנימה באמצע המאמר, לכן לא הוספתיה בפנים הספר: (ז) וכן משל הדיוט אומר. בילקוט תהלים רמז תשס"ד בשם המדרש הביא א"ר שמואל משל הדיוט אומר. וכל כ"י שלפני וגם בנדפס לא מלאתי מובא זה בשמו: (ח) עקרבא דמית לגמלא ושואפה בעקביה. כ"ה בכ"י האחרים ובנדפס, אבל בילקוט גורם רמת לגמלא, ויהי' הפי' עקרב מפיל את הגמל לארץ וכתה ברגליה, כי שואף עינו רמיסה וכתיתה, מן הוא יושף ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג' ט"ו), ואכת אותה הרעס וספית, אף כי זה שרשו סוף, וכן לעיל וכל מי שהוא חוטא ושואפה ברגליו עינו רמיסה, והוא כמו לשון דש בעקב המורגל בלשון המדרשים, עיין ערוך השלם ערך דש, ויותר נכון כי ל"ל עקרב וכתה לגמלא, פי' נשך הר' אם נשך הנחש כל נכית חויא: (ט) חיידך עד קדקדך הוא משי. בכ"י האחרים הוא משי לך, ובנדפס ותחברה המלה מטייל, ובילקוט הביא הגי' חיידך עד קדקדך אני מטי: (י) אמר לו אותו הנשבר אתה צר לך עלי. בילקוט א"ל אותו הנשבר אתה אומר צר לי עליך: (א) זש"ה אל תתן את פיך. מובא בילקוט קהלת רמז תתקע"א ד"ה ד"א אל תתן את פיך ריב"ל אומר. בשם שו"ט, והמאמר ושנה בקה"ר פ"ה פסוק אל תתן את פיך. ושם המאמר קהלת בסגנון אחר וכן איתא

הכתוב מדבר, אל תתן את פיך (ב) בציביון שאתה נותן ואין אתה נותן: ואל תאמר לפני המלאך (קבלת טס). זו שליח צבור שהוא בא ואומר לך תן מה שפסקת, ואתה אומר לו [כי שגגה היא (טס טס)], לא הייתי יודע מה אמרתי: למה יקצוף (ה) [האלהים] על קולך (טס טס). [על אותו הקול] שהוצאת ואמרת ליתן ואין אתה נותן: וחבל את מעשה ידיך (טס). מעט מצות הראשונות שהיה לך בידך את מאבדן: דבר אחר אל תתן את פיך. (ג) אמר ר' בנימין (ד) בחנפים הכתוב מדבר, למה יקצוף האלהים על קולך על אותו הקול שאתה מחניף מפיו: וחבל את מעשה ידיך. (ה) מעט משא ומתן שיש בידך אתה מכניס בו ערבוביא: דבר אחר אל תתן את פיך. (ו) רבנן אמרין במרים הכתוב מדבר, בשעה שדברה במשה נצטרעה, שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה (נמדנר יג ב), מה היה לה, והנה מרים מצורעת כשלא (טס טס י): ואל תאמר לפני המלאך. זה משה: למה יקצוף האלהים על קולך. על אותו הקול שהוציאה בפיה על משה הצדיק: וחבל את מעשה ידיך. (ז) אלו התופים, שנאמר ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה (שמות טו ב): דבר אחר אל תתן את פיך. מדבר בלשון הרע, שהם מחטיאים בפייהם את בשרם כמה שהם מוציאים בפייהם, ולוקין בצרעת: ואל תאמר לפני המלאך. זה כהן, שנאמר (כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו) כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ג ז), שהמצורע בא אצלו, שנאמר זאת תהיה תורת המצורע (ויקרא יד ג), המוציא רע: למה יקצוף האלהים על קולך. על אותו הקול שהוצאת בפיך, ואמרת לשון הרע על חבירך: וחבל את מעשה ידיך. כעט תורה שיש בידך את מאבדה, ומי היה זה דואג, שאמר לשון הרע על דוד [ונצטרע, שנאמר גם אל יתצד לנצח [וגו'] ושרשך מארץ חיים סלה (תהלים נג ז), כהו יתצד, שנצטרע, כענין שנאמר ונתן את הבית (ויקרא יד טס), ומי גרם לו, על ידי שאמר לשון הרע על דוד]. שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול:

[ב] דבר אחר בבוא דואג האדומי. זהו שאמר הכתוב מות וחיים ביד לשון (משלי יח כב), (ח) שהכל תלוי בלשון, אם בקש אדם לומר לשון הרע אומר, ואם בקש לומר לשון טוב הוא אומר, (ט) אל תאמר הואיל ונתנה רשות ללשוני, הרי אני מדבר מה שאני מבקש, כבר הזהירה התורה נצור לשונך מרע [ושפתיך מדבר מרמה] (תהלים לו יד), ואם תאמר שאתה מפסיד, חס ושלום, אתה משתכר, ורוח הקודש צווחת שומר פיו ולשונו (י) שומר מצרות נפשו (משלי כא יג): דבר אחר מות וחיים ביד לשון. ראה (יא) כמה קשה לשון הרע, שאין אדם מוציא מתוך פיו עד שכופר בעיקר, ומניין

הערות ותקונים

איתא טס: ריב"ל פתר קריא פוסקי נדקא ברביס ואינס גותנים, ואל תאמר לפני המלאך זה החזן, כי שגגה היא חובה אני צי, למה יקצוף האלהים על קולך, על אותו הקול שאמרת, וחבל את מעשה ידיך מיעוט מצות צניד אותו האיש הקב"ה מכניס בהן מארה ומאבדן ממונו. וכל המאמר טס נובע משו"ט בהרחבת לשון ובסוספות, ומואל המאמר בקצרה צו"ר פט"ז, אות ה' ריב"ל פתר קריא באלו שפוסקים נדקא ברביס ואין מהניס. וגם המאמרים שלאחריהם הם בקיטור, ושם קצר המסדר וכתב, וכו' כדאיתא בנדרש קבלת", ועיין בנדרש דב"ר תלא פ"ו אות ט' ושם מובא הדרשה על הכתוב הזה באופן אחר ע"ש, וכל הדרשה מובא פה על הכתוב בבוא דואג האדומי על שם הסיוס ומי ה' זה דואג שאמר לשון הרע על דוד שנאמר צבוא דואג האדומי וגו': (ב) ציביון. יוהר נכון ש"ל ציבור, ובקס"ר טס הגי' בפוסקי נדקא ברביס: (ג) א"ר בנימין בחנפים הכתוב מדבר. כ"ה גס בכ"י ג' ו' ח', אלז בכ"י ב' ד' ה' ז' הגי' א"ר אבין. ובנדפס דפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים הגי' א"ר לוי, וצו"ר טס ר' בנימין בן לוי, ובילקוט קבלת טס ר' בנימין בן יפת, ובקס"ר נאמר ר' בנימין לנד, וגם המאמר הזה מר' בנימין הוא טס באריכות לשון: (ד) בחנפים הכתוב מדבר. בקס"ר וי"ר בחניפי חורה, ועיין בקס"ר טס המאמר בהרחבת לשון, וכו"ר נתקצר המאמר: (ה) מעט משא ומתן שיש בידך. פ"י משא ומתן של הלכות, בקס"ר טס וחבל את מעשה ידיך אפילו מיעוט הלכות שניד אותו האיש הקב"ה מכניס בהן שכתה ומארה ומאבדן ממונו: (ו) רבנן אמרין במרים הכתוב מדבר. בקס"ר טס מובא זה בטס ר' מני, וגם הדרשה הו"ת היא טס בהרחבת לשון: (ז) אלו התופים. המ"כ בקס"ר טס הביא זה בטס שו"ט: (ח) שהכל תלוי בלשון. עיין בתחומא מנורע אות ד': (ט) אל תאמר. תחומא טס סוף אות ד': (י) שומר מצרות נפשו. בתחומא טס אל תהי קורא כן, אלא שומר מצרעת נפשו: (יא) כמה קשה לשון הרע כו' ומניין א"ר יוסי כו'. התחלת המאמר נובע מירושלמי

אמר ר' יוסי שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (תהלים יב),
 הוא שהוא כופר בעיקר, כביכול הקב"ה צווה על בעלי הלשון, מי יקום לי עם מרעים
 וגו' (שם לז יז), מי יוכל לעמוד בהם, ומי יעמוד בהן ניהנם, וגיהנם אומר איני יכולה
 לעמוד, והקב"ה אומר לו (יב) אני מלמעלה ואתה מלמטה, וכן הוא אומר חצי גבור
 שנונים עם נחלי רתמים (שם קג ד), אמר הקב"ה לישראל אם רצונכם להנצל מניהנם,
 הרחיקו עצמכם מלשון הרע, (יג) ואתם זוכים להי עולם הבא, שנאמר מי האיש
 החפץ חיים (שם לה יג), לעולם הבא, לכך נצור לשונך מרע: (יד) דבר אחר מי האיש
 החפץ חיים. אמרו רבותינו מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות של ציפורי (וכו'),
 [והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים, שמעה בתו של ר' ינאי, אמרה לאביה רוכל
 אחד מסבב ואומר מי מבקש סם של חיים, אמר לה לכי וקראי לו, הלכה וקראה לו
 אצל ר' ינאי, אמר ליה איזהו סם של חיים שאתה מוכר, אמר לו אותו הרוכל וכי אין
 אתה יודע מה הסם הזה, אמר ליה אפילו כן הודיעני, אמר לו הביא לי ספר תלים,
 הביאו לו וגיללו, והוא מראה לו מה שאמר דוד, מי האיש החפץ חיים וגו', נצור
 לשונך מרע וגו', מה עשה ר' ינאי, נתן לו ששה סלעים, אמרו לו תלמידיו רבי לא
 היית יודע הפסוק הזה, אמר להם הן, אלא שבא זה וביירו בידו]: (טו) דבר אחר מות
 וחיים ביד לשון. כלכלה של תאנים ואכל ולא בירך, מות ביד לשון, בירך חיים ביד
 לשון: (טז) דבר אחר מות וחיים ביד לשון. הכר תלוי בלשון מות וחיים, אם זכה
 לתורה זכה לחיים לפי שהתורה נקראת עץ חיים, שנאמר עץ חיים היא למחויקים בה
 ותומכיה מאושר (משלי ג יח), והתורה רפואתה של הלשון, שנאמר מרפא לשון עץ חיים
 (משלי טו ד), ואם עסק אדם בלשון הרע מתייב בנפשו, (יז) ראה כמה קשה
 לשון הרע, שהוא קשה משפיכות דמים ומגילוי עריות ועבודה זרה, בשלשה עבירות
 הללו כתיב גדול גדולה, ובלשון הרע כתיב גדולות, בשפיכות דמים כתיב גדול עוני
 מנשוא (בראשית ד יג), ובגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (שם לו ט),
 בעבודה זרה כתיב אנה חמא העם הזה חמאה גדולה (שמות לז לא), אבל בלשון הרע
 כתיב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות (תהלים יב ד), להודיעך שקשה

הערות ותקונים

מירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ס"ז ע"א) ר' יסא בשם ר' יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע אינו אומר עד
 שהוא כופר בעיקר ומ"ס אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. וכן הוא בשם בתנחומא
 מנורע אות ה': (יב) אני מלמעלה ואתה מלמטה. בתנחומא שם סיים אני זורק בזה היום מלמעלה, ואת
 הוספת עליהם נחלים מלמטה: (יג) ואתם זוכים לחיי עולם הבא. בתנחומא ואתם זוכין בעולם הזה ובעולם
 הבא, ש"י מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב החפץ חיים בעולם הזה אהב ימים לעולם הבא
 לכך נצור לשונך מרע: (יד) ד"א אמרו רבותינו מעשה ברוכל שהי מסבב בעירות של ציפורי וכו'. כ"ה בכל
 כ"י גם בנדפס, ופה קצר המעתיק הראשון ולא סיים גוף המעשה, וגמלא בתנחומא שם פ' מנורע אות
 ה' והשלמתי את ההסדרן בנף הספר. ובהערות לתנחומא הערה ט"ז הערותיו צו"ר פט"ז אות ז' הוא
 בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומא, ועיין מאמר הדומה קצת לזה בע"ז דף י"ט ע"ב מי האיש החפץ חיים
 מכריז רבי אלכסנדרו מאן צעי חיי מאן צעי חיי כו'. ובילקוע תהלים רמז תשס"ז הביא מאמר אחד בשם
 וי"ר פל"ג והוא עד אלו עם אלו ומן אכל וברך הוא משו"ם וחסר הליון וגם מעשה ברוכל הוא המאמר
 משו"ם ואולי הוא מהילמדנו האבד כי ממלאו שניס קטנים. וראיתי בתשנ"ך צפי"י לאבות דף י"ז ע"א ח"ל
 ואמרו במדרש תהלים ובילמדנו כי ר' ינאי נתן לו זוז א' בשכר שהזכירו הכפוק אטפ"י שכבר היה יודע
 אותו ע"כ, וכוון למאמר שלמינו, ונראה שהיה לפניו כל המאמר במדרש שו"ם: (טו) ד"א כלכלה של
 תאנים. עיין וי"ר ר"ש בבר א"ר חייא בר אבא היתה לפניו כלכלה של תאנים אכלה עד שלא עישרו מות
 ביד לשון, עישרה ואכלה חיים ביד לשון, עיין בהרד"ל שם שהביא שמוכר"ם בערלין הניה גני' השו"ם
 שלמינו, וממאחי כי הרב בעל שגלי הלקט השלים ערוגה ג' ס' קס"ו הביא המאמר בשם שו"ם: (טז) ד"א
 הכל תלוי בלשון. המאמר נשנה במדרש תנחומא מנורע ס' ד' וכך איתא שם: זש"ה מות וחיים ביד לשון,
 סכל תלוי בלשון, זכה וזכה לחיים, לא זכה נתחייב למיתה, עסק אדם בתורה בלשון זכה לחיים, שהתורה
 נקראת חיים, ש"י עץ חיים היא למחויקים בה, והיא רפואתו על לשון הרע, ש"י מרפא לשון עץ חיים,
 ואם עסק בלשון הרע מתחייב נפשו למות שקשה לשון הרע משפיכות דמים כו': (יז) ראה כמה קשה לשון
 הרע. הוא ג"כ בתנחומא שם אות ד' (דף כ"ג ע"א), והמאמר מוצא בתשנ"ך צפי"י לאבות דף ע"ט ע"ב

לשון הרע יותר משלשה עבירות הללו: (יח) דבר אחר מות וחיים ביד לשון קשה לשון הרע משפיות דמים, לפי שההורג את הנפש אינו הורג אלא אחת, והאומר לשון הרע (יט) הוא הורג שלשה, המספרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, ומניין אתה למד, מדואג שאמר לשון הרע על אחימלך לפני שאול, ונהרגו שלשתו, שאול ואחימלך ודואג, אחימלך שנאמר מות תמות אחימלך (ס"א כ"ו), שאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל (ס"א י"ג), ודואג שנשרד מן העולם, שנאמר גם אל יתצד לנצח (פסוק ז) מן עולם הבא, ומי גרם לו, לשון הרע, שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול:

[ג] דבר אחר בבוא דואג האדומי. (כ) זהו שאמר הכתוב (מכסה) [תכסה] שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משני טו כו), (כא) תני ר' חייא מפרסמין את ההנפים מפני חילול השם, שנאמר ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול (יחזקאל יח כו), ולמה נותן הקב"ה דרך רע לפניו, בשביל לפרסם מעשיו לבריות. שלא יארע בו דבר בשביל העבירות ויהיו הבריות קוראות תגר כנגד מדת הדין, בשביל כך הקב"ה מפרסם מעשיו למי שהוא מחניף להבירו, בוא ולמד מדואג שהיה ראש לסנהדרין, שנאמר אביר הרועים אשר לשאול (ס"א כ"ח), ובשביל מדת לשון הרע אף על פי שהיה בו תורה, פירסמו הכתוב שהוא בעל הלשון, כדי להודיע מעשיו לבריות, שלא יבא ליפרע ממנו, ויהיו קורין תגר לפני מדת הדין, לפיכך כתיב בבוא דואג האדומי:

[ד] [האדומי]. (כב) ולמה נקרא שמו אדומי, מעיר נוב עד למעלה אדומיים היו, ועל שם עירו נקרא. ר' שמואל בר נחמני אמר על שקינא בדוד שנקרא אדומי, שנאמר והוא אדמוני עם יפה עינים (ס"א י"ג), ולא הוא בלבד קינא בו, אלא אף כל בני שבטו קנאו בו, אלו הן זיפים ונבל הכרמלי ואנשי קעילה, ר' אבא בר כהנא אמר על שם שהתיר דם נוב עיר הכהנים, שנאמר וישוב דואג האדומי [וגו'] וימת ביום ההוא (ס"ג כ"י). (כג) ר' נחמני אמר על שם שהתיר דמו של דוד שנקרא אדמוני, שאמר לשאול על דוד בן מות הוא (ס"ג כ"ג), דמו מותר ואשתו מותרת להנשא לאחר. בר קפרא אמר שאמר דמו של אנג לשאול, כתיב בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כ"ג), ואתה הולך להמית נער וזקן טף ונשים ביום אחד, לפיכך נקרא אדמוני שנתחייב על ידו. ר' יצחק אמר שהיה מאדים [פני] הכל בהלכה, שכל

הערות ותקונים

בשם מדרש תהלים: (יח) ד"ה קשה לשון הרע משפיות דמים לפי שההורג את הנפש. תנחומא ס"ג אות ד' (דף כ"ג ע"ג): (יט) הוא הורג שלשה. בפסיקתא פרה (ל"ב ע"א) ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי לפי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, וכ"ה בוי"ר פכ"ז אות ז', ובתנחומא חקת, ובמ"ר פ' חקת, דכ"ר פ"ה וירושלמי פאה פ"ה סוף ה"ה, וכן לעיל במזמור י"ג צפ' יכרת ה' כל שפתי חלקות אמר רשב"י למה נקרא לשון הרע תליתאי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו, והעירותי בפסיקתא שם הערה מ"ז שהם הזה לשון תליתאי ללשון הרע שגור צפי התרגומים, כמו במסנה יצ"ע (בראשית מ"ג כ"ג, ויקרא י"ג ע"ז), וכן מלשני בספר רעבו דמשחתי לשון תליתאי על חבריה, וכן איש לשון תרג' גבר דמשחתי לשון תליתאי ודומיהם, ולזה המאמר מהירושלמי והפסיקתא והתנחומא וכו', כונו חז"ל ערכין ס"ו ע"ג במערבא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי הורג למספרו ולמקבלו ולאומרו, ופירש"י לישנא תליתאי זה לשון הרכיל שהיא שלישיית בין אדם לחברו לנלות לו סוד, ובתוס' סם הביאו וז"ל ואני מלאתי כתוב לישנא תליתאי שהקיפה הקב"ה אחת של עשם ואחת של גשר והוא שלישי בתוכה ע"כ, אבל לפי מה שהראיתי אין צורך לפירושים האלו, כי פעם קריאת השם הזה מפורש במדרש'ים שרשחתי למה נקרא לשון הרע תליתאי כו': (כ) זש"ה מכסה שנאה במשאון. מובא בילקוט יחזקאל רמז סמ"א בפסוק ובשוב לדיק בשם שו"ס, וכן בילקוט משלי רמז תתקס"א ד"ה תכסה שנאה במשאון תני ר' חייא מפרסמין את ההנפים הוא משו"ע וחסר ה"יון: (כא) תני ר' חייא מפרסמין את ההנפים. חוססתא יומא פ"ד ובבלי יומא פ"ו ע"ג: (כב) ולמה נקרא שמו אדומי. מעיר נוב עד למעלה אדומיים היו ועל שם עירו נקרא. כ"ה גם בכ"ו ו' ושם כתוב עד לְמַלְפָּה והמלה מנוקדת ולא ארע הכוונה, ובכ"ה האפרים ובנדפס כתוב ולמה נקרא שמו אדומי על שם עירו נקרא אדומי. ובילקוט שמואל רמז קל"א ד"ה ולמה נקרא שמו אדומי אין בלדו "מדרש" וז"ל "שו"ס", והוא המאמר שלפניו, וגי' הילקוט: ולמה נקרא שמו אדומי ר' יאושע בן לוי אמר על שם עירו. ובכל כ"ה שלפני לא נמלא זה מובא בשמו רק סתמי: (כג) ר' נחמני אמר. בילקוט שם ר' נחמני בנ של ר' שמואל בר נחמני אמר, ובכ"ר ריש פל"ב איתא

מי שהיה נותן ונושא עמו היה מסלקן בתשובותיו. ר' חנינא אמר מה אדום מבליע זכויותיו של ישראל, כך דואג היה מבליע זכויותיו של דוד. רבותינו אמרו מה אדום נוקם ונוטר בלב, אף דואג נוקם ונוטר דוד בלב:

[ה] ויגד לשאול. (כד) מהו ויגד, [ואגיד ליה, מה אמר לו] כך אמר לו, עשה דוד מלך בחייד, (כה) לפי שאין שואלין באורים ותומים אלא למלך ולבית דין ולמי שצורכי רבים תלויין בו, ודוד הוא נשאל באורים ותומים, כיון שאמר לו הדבר הזה, מיד נכנס רוח קנאה בשאול, מניין שכן שואל אמר לאחימלך בתתך לו לחם וחרב (ש"א כג יג), ולא דייך, אלא ושואל לו באלהים (ש"א כג יד), לכן מות תמות אחימלך (ש"א כג יז), כיון שראה פניו של שאול וזעפת עליו, מיד ויען אחימלך (אל המלך) [את המלך יאמר] ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך (ש"א כג יח), אמר ליה לא זה ולא זה, וכי ותחילה קרא היום (הזה) החלותי לשאל לו באלהים חלילה לי (ש"א כג יט), אין תחילה למוד אני להיות שואל לו, אל ישם המלך בעבדו דבר (ועל) [בכל] בית אבי (ש"א כג) אמר ליה וכך היית שואל לו והולך, ואין אתה חייב מיתה, כיון שהוציא עליו (כו) איפופסין של מות, מיד ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו [סוּבו והמיתו כהני ה'] (ש"א כג יז), ולא שמעו לו, אמר שלמה שומר מצוה לא ידע דבר רע (קבלת מ"ט), (כז) זה אבנר ועמשא, שלא הניחו לנגוע בכהנים, שנאמר (ולא שמעו איש מהם) [ולא אבו עבדי המלך] (ש"א כג יז), כיון שראה שלא שמעו לו, אמר לדואג מה אתה עומד אתה הכיתם בלשון, קום והכה בחרב, שנאמר ויאמר המלך לדואג סוב אתה ופגע בכהנים (ש"א כג יח), מיד עמד והכם, שנאמר וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד (ש"א כג), ראה איזה גבורה היה בו שלא סייעו אדם בעולם, אלא הוא בעצמו הורגן, ולא אלו בלבד, אלא ואת נוב עיר הכהנים הכה (בחרב) [לפי חרב] (ש"א כג יט), ודוד צווח ואמר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום:

[ו] [מה תתהלל ברעה הגבור]. (כה) אמר דוד לדואג אתה גבור ועשיר וראש לפנהדרין יתעסק ברעה הזאת ואומר לשון הרע: ברעה הגבור. אמר לו וכי מה גבורה היא, אדם רואה את חבירו על פי הבור ודחפו בבור, או רואה את חבירו על ראש הגג ודחפו, זו גבורה היא, אלא אימתי נקרא גבור, בשעה שחבירו בא ליפול לבור ואחוז בידו שלא יפול, וכן מי שרואה חבירו נופל לבור מעלהו מן הבור, ואתה ראית שואל כועס עלי, ואף אתה (כט) המלת מים על איברי, ברעה הגבור, כך אדם עושה חסד אל כל היום, אמר לו (ל) סבור אתה שאם לא קבלני אחימלך, ולא נתן לי פרוטה, שלא היה אדם בישראל שיתן לי, גהונים הם ישראל לעשות חסד בכל עת לכל

הערות ותקונים

איתא נחמן בריה דר' שמואל בר נחמני, אמר לשאול וכי יש אישות לדוד הלא מורד במלכות הוא ותשוב כמת ועכשיו התיך קונעתו ועסה אותו זיטויסוס, וכאלו הוא מת ודמו מותר ואשתו מותרת: (כד) מהו ויגד ואגיד ליה. כ"ה גס ככ"ו ו', אכל ככ"י האחרים כתוב ד"א ויגד לשאול מהו ויגד וכ"ה בדפוסים הראשונים, ומלת ד"א מיותר, וראיתי בדפוס ווארשוי הביא ד"א הניד ויגד (ש"א כ"ב כ"ג) ולא אדע מדוע הביא כתוב אחר ממה שהי' לפניו, והכוונה ואגיד ליה מלשון ניד בתרגום שתרנס מרה כלענה מרירא היך גידי. ור"ל דברים אשר הם כנידין, והמאמר מובא בילקוט שמואל שס ושס הני' מהו ויגד לשאול א"ל ואגד ליה, מלת "א"י" יש למחוק: (כה) לפי שאין שאלין באורים ותומים. בילקוט במאמר שלחמרו הביא בשם ילמדנו ח"ל א"ר לוי דואג לא נמרד אלא שהיה ממרה בית דין אמר לשאול אין שאלין אלא למלך בלבד, אמרו לו אבנר ועמשא אמרו רבותי שאלים למלך ולבית דין ולמי שצורך הכבוד בו ודוד צורך הכבוד הים בו והיה ממרה ואומר אין שאלים אלא למלך בלבד, אמר לו חזור על כל הסנהדראות וחזר ואמרו לו כשם שאמרו אבנר ועמשא ולא שמע אליהם: (כו) איפופסין, פי' בל"ל אפופסין אגזר דין (אורסהייל): (כז) זה אבנר ועמשא שלא הניחו לנגוע בכהנים. פיין ירושלמי סנהדרין פ"י (דף כ"ט ע"ד): (כח) אמר דוד לדואג אתה גבור. מובא בילקוט תהלים רמז תשס"ז בשם המדרש, דואג אדם גדול בתורה היה בו' ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סוּבו והמיתו (את) כהני ה' כי גס ידע עס דוד גו', מי היו א"ר שמואל בר רב יחזק אבנר ועמשא היו כו': (כט) הסלת מים על איברי. אולי ל"ל הסלת חמים: (ל) סבור אתה שאם לא קבלני אחימלך כו', לזה המאמר כוון רש"י תהלים כ"ב ג' ד"א חסד אל כל היום

מי שיבוא : (לא) [דבר אחר] חסד אל כל היום. אמר דוד לדואג אדם שהוא עסוק בחסד אל כל היום, זה תורה, שנאמר ותורת חסד על לשונה (משלי לא טו), יעסוק בדברים הללו, ותעשה תורתך (לב) פלסתר, ברעה הנבור : (לג) דבר אחר חסד אל כל היום. אדם שעושה חסד עם האל דבר קשה כביכול שכל מי שעוסק בתורה כאלו עושה חסד עם האל, ואתה עסוק במלשינות בלשון הרע, ברעה הנבור. אמר ר' יוסי בן זימרא בא וראה כמה קשה לשון הרע, (לד) רמ"ח איברים יש באדם, מהן זקופין, מהן מטוין, מהן עומדין, והלשון הזאת נתונה בבית האיסורין, והלחיים והשיניים מקיפין אותה, (לה) וכמה מנגינאות יש עליה, ואין אדם יכול לעמוד בה, אילו היתה זקופה על אחת כמה וכמה :

[ז] **אהבת רע** מטוב. (לו) אמר דוד לדואג, רעתו של שאול (לו) יותר מטובתך, שאלמלי לא קיבל סמך לשון הרע, (לח) לא היה נענש, יש אדם משקר ונושא פנים לאדם שמאכילו ומשקהו, אבל אתה (לט) שמת לכלום אתה צריך, הרי אתה חכם בתורה גבור ועשיר וראש לסנהדרין, למה עשית כן, אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הנבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו (מ) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי (ינ"ט ט כג ט), וכן הוא אומר ויהי (דוד) עושה משפט וצדקה לכל עמו (דס"א י"ד), ואומר ויהי דוד (בכל) [לכל] דרכיו משכיל (ס"א י"ד) :

[ח] **אמר ר'** שמעון בר אבא אמר ר' יוחנן הראה הקב"ה לאברהם תורה וגיהנם וקרבתות ומלכויות, תורה מניין, שנאמר ורפיד אש (בראשית טו י"ז), ואין לפיד אלא תורה, שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים (שמות כ י"ח). [גיהנם, שנאמר תנור עשן (בראשית טו י"ז)], תנור (אש) [עשן], זה גיהנם, שנאמר (והנה) [כי הנה] [ה] יום בא בווער כתנור וגו' (מלאכי ג י"ט), וכתוב אשר אור לו בציון ותנור [לו] בירושלים (ישעיה לא ט). קרבתות שנאמר עגלה משולשת (בראשית טו ט). מלכויות מניין, שנאמר והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו (שם ט"ז), אימה זו בבל, חשיכה זו יון,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

היום אילו לא נתן לי אחימלך כו' ע"ס : (לא) ד"א אמר דוד לדואג אדם שהוא עסוק בחסד אל. כ"ה גס בכ"ו, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"ה האחרים ובגדפס הגי' ד"א חסד אל כל היום זו התורה, שנאמר ותורת חסד על לשונה, אדם שהוא עוסק בתורה כמותך יעסוק בדברים הללו ותעשה תורתך פלסתר ברעה הנבור, וגם הרא"פ הביא בגליון הגי' כמו בכ"ה שלנו, ובכ"ה ב' ד' ה' ז' לפני המלות ד"א נמלא חוספה המתחלת גדולה לגימא שהרמיקה שתי משפחות עד ושגתה עולה זדון מיהונתן שלמני לא הלוהו יבונתן לדוד ככרות שתיים לא נהרגה טב עיר הכהנים ולא עטרד דואג האדומי ולא מת שאול ושלשת בניו, והוא אשר הוסיף אחד מהמעתיקים מנמרא סנהדרין דף ק"ג ס"ב והביא המאמר לכאן מפני הסיוס ולא עטרד דואג האדומי, ובזמנת אין שייכות לזה המאמר בכלן : (לב) פלסתר. מורגל בדורו' ולרוב הוא צפ"ח פלסטר, והמלה יונית μαστροס פי' דבר שקר : (לג) ד"א חסד אל כל היום. כ"ה גס בכ"ו, ובילקוט, וגם בכלן נמלא בכ"ה האחרים ובגדפס גי' אחרת : ד"א מנווין הן ישראל לעשות חסד לכל מי שיבא, חסד אל כל היום, אמר לו דוד לדואג אדם שעוסק בחסד אל כל היום עושה דבר קשה כביכול שכל מי שהוא עוסק בתורה כאילו עושה חסד אל כל היום ואומר לשון הרע ברעה הנבור, וגם הרא"פ הגיה כגי' שלפניו בכ"ה שלנו : (לד) רמ"ח איברים יש באדם. בכ"ה האחרים ובגדפס כמה איברים ז"ל רמ"ח איברים : (לה) וכמה מנגינאות יש עליה. המלה יונית μαργαρετα פי' תהבולה ומלאכת ערמונות : (לו) אמר דוד רעתו של שאול. מובא בילקוט רמז תשס"ז בשם המדרש, ושם הגי' אמר רבי בנאה אמר רב אבהו רעתו של שאול, ובכ"ה שלפני לא נמלא המאמר מובא בשמו רק הוא סתמי : (לז) יותר מטובתך. כ"ה גס בכ"ו, אבל בכ"ה האחרים ובגדפס ובילקוט הגי' יותר מטובתו : (לח) לא היה נענש. כ"ה גס בכ"ו, ובכ"ה האחרים לא היה עושה ותקן הרא"פ בגליון לא היה נענש : (לט) שמת לכלום אתה צריך. כ"ה גס בכ"ו, אבל בכ"ה האחרים ובגדפס ובילקוט שמת עני היית, וגם בכלן הביא הרא"פ הגי' שלפניו בכ"ו : (מ) כי אם בזאת יתהלל המתהלל. בכ"ה האחרים ובגדפס הגי' ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת התורה. השכל וידוע אותי, וכן הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה, ואומר ויהי דוד בכל דרכיו משכיל : (מא) ח"ר שמעון בר אבא. המאמר הזה נעשה בפסיקתא דר"כ פסקא החודש (מ"ב ע"ב), ובכ"ה פמ"ד אות י"ח, ושם ר' פכ"א אות ז', ועיין בפסיקתא שם בהערות שלי. ולא אדע מה שייכות יש למאמר הזה לכאן, ועיין לעיל סוף מזמור ל"ח שבאיזה כ"ה ובגדפס קצר המעתיק וסיים "וכו' במזמור כ"ב" וכוון למאמר הזה :

גדולה זו מדי, נופלת עליו זו אדום, אמר הקב"ה לאברהם עתיד בית המקדש ליהרב, והקרבנות מתבטלין שהן מכפרין עליהן, רצונך שישתעבדו בניך במלכויות [או בניהונם], אמר ר' הנינא בר פפא אברהם בירר לו את המלכויות, אמר מושב שישתעבדו בני במלכויות, ואל ששתעבדו בניהונם, והוא שהקב"ה אומר לישראל אברהם אביכם הוא, שנאמר הכימו אל צור חוצבתם (ישעי' נ"א ה), זה אברהם, שנאמר הכימו אל אברהם אביכם (ש"ס ט"ז):

מזמור נג

[א] למנצח על מחלת משכיל לדוד. (א) זהו שאמר הכתוב מצא אשה מצא טוב (משלי י"ג כג), (ב) אין סוף לאשה טובה, וכשם שאין סוף לאשה טובה, כך אין סוף לאשה רעה, שנאמר ומוצא אני מר מסות [את האשה] (קהלת ז ט). (ג) אמר ר' שמואל טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם, שאילו עשה אותו מעשה שהשב לעשות לנבל, אילו היה מקריב כל קרבנות שבעולם, לא היו מכפרים לו, והיא באתה אליו ומלטתהו, הוי למנצח על מחלת, שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין, (ד) אמר הקב"ה תבוא הטובה ותהיה לטוב, וילך הרע ברעתי, שנאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימת (ש"א כ"ג נ"ח), ומי גרם לו, (ה) על ידי שהיה ידו קצרה במצות, (ו) וכן הוא אומר אל [נא] ישים אדוני (אל) [את] לבו [אל איש הבליעל] (ש"א כ"ג כ"ט), מהו בליעל, עין הרע, שנאמר השמר לך פן יהיה [דבר] עם לבבך [דבר] בליעל [וגו'] ורעה עיניך [דברים טו ט], אמרה לו אדוני דוד לא הית ללמוד משמו, (ז) נבל שמו ונבלה עשה ונבלה ידבר. (ח) אמר ר' סימון הוא נבל הוא לבן, הן הן האותיות, מה לבן היה רמאי, אף נבל היה רמאי, והואיל ושניהן רמאין, אמר שלמה מרמה בלב (איש חורש און) [חורשירע] וליועצי שלום שמחה (משלי י"ג ט), ומי הן אלו שעושיין שלום, אלו ישראל שניתן להם השלום, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כ"ג י"א): (י) אמרה לו אביגיל לדוד אדוני המלך אם בא הדין הזה אליך מה אתה עושה, אם ילך עני ויאמר לבעל עשה עמי צדקה, תן לי פת אחד, ואינו נזקק לו, והעני נופל עליו והורגו, אם הם באין אצלך לדין, מה אתה עושה, ואתה מפקפק בדבר, ואין אתה יכול להוציאו, והן אומרים לא עשה כן לנבל, שכן הוא אומר ולא תהיה זאת לך לפוקה (ש"א כ"ג נ"א), (יא) אל תפקפק בפוך, ואל תאמר בשביל שאתה מלך אין אדם מוכיחני, (יב) הוכח אתה בלבבך, לא תהיה זאת לך לפוקה, מונחת לך אחת, דייך אחת. מהו וזכרת את אמתך (ש"ס ט"ז).

הערות ותקונים

(א) זש"ה מלא אשה מלא טוב. מובא בילקוט תהלים רמז תש"ט וחסר הליון, ובילקוט שמואל רמז קל"ה כ"ט ש"ט, וכן מובא בילקוט משלי רמז תתקנ"ו, רק בילקוט משלי ש"ס ערב יחד מאמרים גם משו"ט מזמור כ"ט אות ב', והדרשה תסוב על אמר נבל בלבו ואביגיל היתה אשת נבל: (ב) אין סוף לאשה טובה, ככ"י ב' ד' ה' ז' נמצא לפני זה הוספה: כשכתוב מנגה את האשה אין קץ לגנותה, וכשמנצח אותה אין קץ לשבחה, ש"י אשת חיל מי ימצא וגו' פסוקתא ומרוב שבחה הנהיג הפסוקה על אלפא ביתא: (ג) א"ר שמואל. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפסם ובילקוט חסר שם האומר: (ד) אמר הקב"ה. בילקוט טס"ף לפני זה וכה"א והאשה טובה מראה מאד (ש"ב י"א ב') וכתיב אלל דוד והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי (ש"א י"ז י"ב) ואחר זה הביא אמר הקב"ה תבא הטובה ותהי לטוב: (ה) ע"י שהי' ידו קצרה צמנות. בילקוט תהלים ש"ס מובא זה בשם ר' נתן, אבל בכל כתבי יד ובגדפסם מובא סתמי: (ו) וכן הוא אומר אל נא ישים אדוני את לבו. מובא בילקוט שמואל רמז קל"ד ד"ה אל ישים בשם השו"ט, וגם הוא הביא הכתוב אל ישים אדוני אל לבו, ויש לתקן אל נא ישים אדוני את לבו: (ז) נבל שמו ונבלה עשה ונבלה ידבר. בקרא כתיב נבל שמו ונבלה עמו (ש"א כ"ה כ"ה): (ח) א"ר סימון. לעיל במזמור י"ד א"ר סימון הוא נבל הוא לבן אתוהי דדין כאתוהי דדין, ר"ל האותיות שוות: (ט) ומי הן אלו שעושים שלום כו'. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפסם מי הן אלו שעושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אלו ישראל שנותן להם את השלום: (י) אמרה לו אביגיל. מובא בילקוט שמואל שם רמז קל"ד: (יא) אל תפקפק בפוך. עיין ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ג דף כ' ע"ב, ומדרש שמואל פ"ג: (יב) הוכח אתה בלבבך. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפסם הוכח אתה לעצמך, גם נוסף שם וכה"א התקוששו וקשו (כסני' ב' א'), אם תראה לקשט את אחרים קשט עצמך תחלה ואחר כך קשטו אחרים

אמרה לו אל תשכחני, אהיה כנגד פניך כשיבא הדין לפניך וכשאתה דן אותו, הוי אומר זכורה אותה שעשתה לי שלא באתי בדמים, אומר לה (יג) אין זה מסך, הקב"ה שלחך אצלי, שנאמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך (ע"א כ"ג), אף את צריכה להתברך, שנאמר וברוך מעמך וברוכה את (ס"ט ס"ג), דוד יצא מן העון ונבל נכנס, לכך נאמר אמר נבל בלבו אין אלהים, (יד) ומה בלבו מרמה, שנאמר מרמה בלב חירשי רע (משלי י"ב), כפר נבל בלבו בדוד, שנאמר מי דוד ומי בן ישי (ע"א כ"ט), ואף בהקב"ה כפר נבל, שנאמר אמר נבל בלבו אין אלהים, מהו בלבו, מחשבות רעות, מהו השחיתו, כהשחתת דור המבול, כתיב כי השחית כל בשר (בראשית ו' י"ב), כך זה מנלה עריות, לכך נאמר השחיתו, וכן אמרה אביניל לדוד, אל [איש] הבליעל הזה (ע"א כ"ט), מהו בליעל, מנלה עריות, דכתיב ובני עלי בני בליעל [וגו'] את אשר ישכבון את הנשים הצובאות (ס"ט י"ב וי"ג): דבר אחר מהו השחיתו, שהרהר עבודה זרה בלבו, כתיב הכא השחיתו, וכתיב התם פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (דברים ד' י"ו), לכך נקרא בליעל, דכתיב יצאו אנשים בני בליעל (דברים י"ג י"ד):

[ב] (הבל) (טו) [כולו] סג. ולהלן כתיב הכל סר (תהלים י"ג), כל שהוא סר מן הדרך יכול לחזור בתשובה, אבל כאן (הכל) [כולו] סג הכל נעשו סינים: יחדו נאלחו. (טז) נאלחים מבחוי' (יז) ומלאים רשע מבפנים: (יח) [דבר אחר (הכל) [כולו] סג יחדו נאלחו, אלו אנשי סדום שנעשו סינים, (יט) ועשו עצמן אחות, כמה דאת אמר ואת האח לפניו מבושרת (ירמיה לו כ"ג): אין עושה טוב אין גם אחד. אין שם אברהם נמנה עמהם, ואין אחד אלא אברהם, שנאמר אחד היה אברהם (יחזקאל ג' כ"ד), התחיל אומר לא ישבתי עם מתי שוא [וגו'] שנאתי קהל מרעים (תהלים ט"ו ד' ט), מיד ויסע משם אברהם (בראשית כ"א), זהו שאמר הכתוב ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (איוב י"ח), הר נופל יבול, זה סדום וחברותיה, וצור יעתק ממקומו, זה אברהם, ואין צור אלא אברהם, שנאמר הביטו אל צור הצבתם [הביטו אל אברהם אביכם] (ישעיה נ"א ט), מיד ויסע משם אברהם, אמר לו הקב"ה אברהם אין לך עסק עמהם, שנאמר אלהים משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים (הבל) [כלו] סג יחדו]: דבר אחר נאלחו. נעשו אחים לאלהים אחרים. אמר הקב"ה למלאכי השרת, צאו וראו מה בני האדם עושין בארץ, אמרו לו אין עושה טוב: (ב) אוכלי עמי אכלו לחם. קדש ישראל לה' (ירמיה ג' ג), (כא) אמרו הרשעים אף המובה שהיא באה אין הקב"ה קורא אותה, (כב) הוי (ה') [אלהים] לא קראו: שם פחדו פחד. (כג) הצדיקים פחדו שראו אחותופל בנייהם,

הערות ותקונים

אחרים": (יג) אין זה ממך. ככ"י האחרים ובגדפס נוסף אל תתייברו אלני: (יד) ומה בלבו מרמה. ככ"י האחרים ובגדפס נוסף אחרת בזה וכך איתא שם: כשפגע אותה דוד הי' אומר נבל עליו אין אלהים כו': (טו) כולו סג. מוצא בילקוט תהלים רמז תש"ע וחסר ה"יון: (טז) נאלחים מבחוי'. בילקוט שם מוצא זה בשם ר' יונתן ובכל כ"י מוצא סתמי: (יז) ומלאים רשע מבפנים. כ"ה גם ככ"י ו', ובכ"י האחרים ובגדפס נאלחים מבפנים: (יח) ד"ל כלו סג יחדו. הוספתו בפנים, וכ"ה בכל כ"י, גם ככ"י ג' אשר עש"י הכ"י הזה נדפס בדפוס ראשון, וחסר זה גם ככ"י ו', והראש"ס ל"ין בלדו בדפוס וויניציא "א"טו בכתובים" ר"ל לא נמצא ככ"י שלפניו. וגם בילקוט תהלים רמז תש"ע לא הביא המאמר הזה: (יט) ועשו עצמן אחות. וכן במאמר שלאחריו ד"ל נאלחו נעשו אחים לע"ז, דורש נאלחו כמו נאלחו מלשון אח: (כ) אוכלי עמי אכלו לחם, קדש ישראל לה'. הסוגיה לס'פא דקרא כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם. וכאשר הוא לפניו כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ובגדפס הני' אוכלי עמי אכלו לחם, זה ישראל שהיו מצרכים להקב"ה על הלחם ועל מה שהם אוכלין, ה' [ג"ל אלהים] לא קראו אלו אומות העולם שהם אומרים שהעובד שהיא נאה [ג"ל באה] אין הקב"ה קורא אותה הוי ה' [ג"ל אלהים] לא קראו ע"כ. ור"ל בילקוט תהלים שם הרכיב ב' נוסחאות יחד אוכלי עמי אכלו לחם זה ישראל שהיו מצרכים להקב"ה על הלחם ועל מה שהם אוכלים, שג' קדש ישראל לה', אלהים לא קראו א"ר לוי אף העובד שהיא נאה אין הקב"ה קורא אותה: (כא) אמרו הרשעים אף העובד שהיא נאה אין הקב"ה קרא אותה. (כב) הוי ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ה' לא קראו אלו א"ה שהם אומרים שהעובד שהיא נאה אין הקב"ה קורא אותה, ובילקוט שם הני' א"ר לוי אף העובד שהיא נאה אין הקב"ה קורא אותה, ובכל כ"י א"טו מוצא זה בשם ר' לוי רק סתמי: (כב) הוי ה' לא קראו. תקנתו אלהים לא קראו. ובמזמור י"ד ד' כתוב ה' לא קראו, אבל במזמור שלפניו ג"ה ה' כתוב אלהים לא קראו: (כג) הצדיקים פחדו שראו אחותופל בנייהם. כ"ה בכל כ"י ובגדפס

ואמרו לאותו צדיק עשה כן, לנו על אחת כמה וכמה, והקב"ה דנו ומראה את הצדיקים והם שמחין, לכך נאמר לא היה פחד, (כד) ומה מעם, כי אלהים בדור צדיק: (כה) דבר אחר אמר הקב"ה (למלכיות) אני אמרתי שיהיו ישראל מעלים (כו) ארנונא [למלכיות] כשם שהגוים מעלים, אני אמרתי פחד שתתנו עליהם פחד מסיות, ולא שתתנו עליהם פחד של שמד, לא היה פחד, לפי שמסרו עצמם למיתה, והנשארים מהם ניצלו בזכות הרוני שמד, שנאמר [כי] (ה') [אלהים] בדור צדיק, לחלן כתיב עצת עני תבישו כי ה' מחסהו (תהלים יד ו), מהו עצת עני, אמר ר' יהודה אמר הקב"ה לאומות העולם בניתם בתי עבודה זרה שלכם, וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים, אתם אומרים עניה סוערה לא נוחמה (ישעיה נד יא), הוי עצת עני תבישו, וכאן הוא אומר הבישותה כי (ה') [אלהים] מאסם (תהלים נג ו), (כז) כסבורים אתם שה' מאסם, והלא כבר נאמר לא מאסתים (ויקרא כו מד), (כח) מי יתן מציון ישועות ישראל בשוב (ה') [אלהים] שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל, ועשו וישמעאל מתאנחים:

מזמור נד

[א] למנצח בנגינות [משכיל לדוד] בבוא הזיפים ויאמרו לשאול. (א) זהו שאמר הכתוב מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (משלי כט יג), (ב) אמר ר' מאיר בשם ר' יוסף, כך היו ישראל, כיון שראו הזיפים לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשון הרע על דוד, היו באים ואומרים לו, וכן הוא אומר בבוא דואג האדומי וגו' (תהלים נג ג), וכן בנבל הוא אומר מי דוד ומי בן ישי (ש"א כט י), וכיון שראו הזיפים שהיה מקבל לשון הרע, מיד באו גם הם, דכתיב בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו:

[ב] אלהים בשמך הושיעני. (ג) אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם (ד) קמנפין שהוא רודף לאדם, (ה) קובל עליו (ו) לאיפרכום, ואיפרכום כשהוא רודף, קובל עליו למלך, ואם המלך רודף לאיפרכום, למי הוא קובל, אין לו למי לקבול אלא לך, כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם שאול הוא מלך, למי אני קובל עליו, אלא לך עלי לקבול, הוי אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני. מהו ובגבורתך תדינני, כמו שכתבת בתורתך (אל) [לא] תסגיר עבד אל אדוניו (דברים כג ע), מה עבד זה, אמש היה עובד עבודה זרה, ואמרתי אם יבא אצלך אל תסגירוהו אל אדוניו, (ז) אני שאני נשיא בן נשיא, שנאמר ונחשון הוליד את (שמלה

הערות ותקונים

ונדפס, אנל בילקוס גי' אחרת אמר רב נחמן בר יצחק לעתיד לבוא מתפחדין הצדיקים כשרואים את אחיתופל בניגסם אומרים עשית לאותו צדיק כך לנו על אחת כמה וכמה, והקב"ה מראה את מעשיו לאחר כך הם שמחים עליו לכך נאמר גם פחדו פחד: (כד) ומה טעם כי אלהים בדור צדיק. הספוק הזה כתוב במזמור י"ד ה' ולא במזמור כ"ג: (כה) ד"א אמר הקב"ה אני אמרתי כי'. בילקוס תהלים טס הגי' א"ר יודן בשם רבי משוס בר קפרא לעתיד אמר הקב"ה למלכיות אני אמרתי שיהיו ישראל מעלין ארנונא למלכיות כשם שהגוים מעלין אני אמרתי פחד ארנונא ולא אמרתי פחד של גזרה: (כו) ארנונא. מורגל בדרוז', פי' בל"י ול"ר *ερανος* eranus מס (שטייער): (כז) כסבורים אתם שה' מאסם והלא כבר נאמר לא מאסתים. כ"ס גם בכ"י ו', וזה ליתא בכ"י האחרים ונדפס: (כח) מי יתן מציון ישועות ישראל. בילקוס סיים אמר הקב"ה לישראל כשלקו הבנים לקו האבות עממן, שג' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם, ואף כשיתנחמו יתנחמו האבות עממם, ה"ה מי יתן מציון ישועות ישראל יגל יעקב ישמח ישראל, וגם ה"ה סוסיף זה בגליון:

(א) זש"ה מושל מקשיב. מובא בילקוס תהלים רמז תשע"א וחסר הליון: (ב) א"ר מאיר בש"ר יוסף. כ"ס גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדפסם ובילקוס גם מובא זה סתמי: (ג) אמר דוד לפני הקב"ה. בילקוס גם מובא זה בשם ר' בנימין בר יפת בשם רבי ישמעאל, ובכל כ"י ונדפסם מובא זה סתמי: (ד) קמנפין. מובא במוספי ערך קמנפין בשם מדרש תהלים וכתב פי' בל"י *קמנפין* איש דמים ורוח: (ה) קובל עליו. פי' זועק, תרגם יעקב יקבל: (ו) לאיפרכום. המלה יונית *παρα* פי' שר העיר, ובילקוס גם בדפוס פולנאה הוסיף אחד המדפיסים "קובל לאפיקורוס אפיקורוס רודפו", קובל לאפרכום, המלות שהסגרתה הוספת מדפים שונה: (ז) אני שאני נשיא בן נשיא שנאמר ונחשון וגו'. בכ"י האחרים ונדפסם אני שאני נשיא

ושמלה [שלמה, ושלמון] הוליד את בועז ובוועז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד (רות ד כ כג), אל תסגירני ביד שאול המלך, הווי אומר ובנבורתך תדינני, בנבורה של תורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי נבורה (משלי ח יד) :

[ג] אלהים (שמעה) [שמע] תפלתי האזינה [לאמרי פי]. (ח) אמר ר' הושעיא אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בא דואג וסיפר לשון הרע עלי, וקיבל שאול ממנו ושמע לו, באו הזופים והקשיב להם, (ט) [אני איני הולך אצלו אלא אצלך שמעי הימני והאזין לי], אלהים שמע תפלתי, למה כי זרים קמו עלי, לא שמו אלהים לנגדם סלה, (י) לא נתנו בדעתם על מה שכתוב בתורה ארור מכה רעהו בסתר (דברים כו כד), ועל מה הכינו דעתם, על מה שאמר להם שאול ברוכים אתם לה' (ש"ב ג ס), אם בני אדם ארורים הם, כבר הם ארורים שאררם משה, ארור מכה רעהו בסתר, הווי לא שמו אלהים לנגדם סלה: הנה (ה) [אלהים] עוזר לי ה' בסומכי נפשי. אמר לו מי אמר לך, אמר ר' שמעון בן פזי אמר דוד עד שאני במעי אמי נתבא עלי איתן האזרחי, שנאמר מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פט כא), הווי ה' בסומכי נפשי:

מזמור נה

[א] למנצה בנינות [משכיל לדוד] האזינה אלהים תפלתי. (א) זהו שאמר הכתוב הולך תמים (ופועל צדק) [יושע] (משלי כה יח), זה דוד, שנאמר ואני בתומי תמכת בי (תהלים מה יג), ונעקש דרכים יפול באחת (משלי סט), זה אחיתופל, ללמדך שאין הקב"ה גובה מן האדם עד שמפרסם מעשיו, שנא' (מכסה) [תכסה] שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל' (ש"ב טו טו). (ב) אמר ר' יהודה בר יצחק לא היה לדוד אוהב יותר מאחיתופל, (ג) והיה בעל מקמרגין שלו, והוא היה יועצו כל העצות, שנאמר ואחיתופל יועץ למלך (דה"א כו ג), כיון ששמע דוד שאחיתופל בקושרים עם

הערות ותקונים

כ"ח בן נשיא עד חמשה דורות על אחת כמה וכמה וכן הוא אומר נחשן הוליד את בועז אל תסגירני ביד המלך, המלות וכן הוא אומר נחשן הוליד את בועז, נשמע ממקומו ויש להצינו אחרי המלות עד חמשה דורות, והכתוב מובא בטעות ו"ל' ונחשון הוליד את שלמה ושלמון הוליד את בועז והסר ספא דקרא: (ח) א"ר הוסיף. כ"ה גם ככ"ו ו', אבל ככ"י האחרים מובא זה סתמי, וזילקוס גם מובא זה בשם ר' יודן: (ט) אני איני הולך. הוסיף כמו שמוכח בזילקוס גם: (י) לא נתנו בדעתם על מה שכתוב בתורה עד הכה אלהים עוזר לי. כ"ה גם ככ"ו ו', וככ"י ב' ד' ה' ו', אבל ככ"י האחרים ונכדפס ליתא, ומובא גם בזילקוס גם, והזילקוס הביא זה בשם ר' נהוראי, וככ"י ב' ד' ה' ו' הני' ושאלו הבין רעתם על כך אומר ויאמר שאול ברוכים אתם לה':

(א) זש"ה הולך תמים ופועל דק. הוא פסוק תהלים ס"ו ב' ותקנתי הולך תמים יושע, והוא פסוק במשלי כ"ח י"ח, וזה שסיים ונעקש דרכים יפול באחת והוא ספא דקרא, וכאשר לפנינו כן הוא גם ככ"י ו', ונ"כ בטעות הולך תמים ופועל דק, אבל ככ"י האחרים ונכדפס מובא הכתוב הולך בתום ילך בטח, והוא במשלי י' ס', והתחלה המאמר מובא בזילקוס משלי רמז תתקס"ב בפ' הולך תמים יושע, וככ"י ב' ד' ה' ו' נמנא הוספה, ומתחיל זש"ה הולך בתום ילך בטח, זה גם שנאמר נח איש לדיק תמים היה בדורותיו (בראשית ו' ט') [ונעקש דרכים] [ומעקש דרכיו] יודע, זה דורו של אנוש שקראו לע"ז בשמו שנאמר אז הוהל לקראו בשם ה' (בראשית ד' כ"ו) באותה שעה יא' אוקיינוס והציף שליטו של עולם, אמר הקב"ה אחם עשיתם מעשה חדש, אף אני אעשה עמכם מעשה חדש, שנאמר הקורא למי הים וישפכם על פניו (כל) הארץ ה' שמו (עמוס ה' ח') ואח"כ מתחיל ד"ל הולך תמים ילך בטח זה דוד, כמו לפנינו: (ב) א"ר יהודה בר יצחק לא היה לדוד אוהב. כ"ה גם ככ"י ו', אבל ככ"י האחרים ונכדפס מובא זה סתמי: (ג) והיה בעל מקמרגין שלו. כ"ה גם ככ"י ו', וככ"י האחרים מקמרותיו שלו. ואולי היה לטני המעתיק הזה מקמרותיו, מגשון קטיגור, ולפנינו הני' מקמרגין, עיין מוספי בערך קסרג שהביא תר' אס אמר איש כי יבלע אס ימלא בר גס ארום יקמרג, ולדעת המוספי היא מלה זינית, וראיתי בדפוס וויניציא ואח"כ בדפוסים אחרונים השמיטו המלה הזאת והציגו "בעל מחוקקתו", אבל בדפוס ראשון כתוב בעל

אבשלום, אמר דוד שכל נא את עצת אחיתופל (ט"ז טו לא). (ד) אמר ר' נחמן לא נתיירא דוד מאדם אלא מאחיתופל, הוי האוינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי וענני, למה מקול אויב מפני עקת רשע, אמר לו הקב"ה לא אתה אמרת אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהלים כו ג), אמר לפניו רבונו של עולם תן לי מאותן ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם (טס י"ח לח), (ה) וכן אמר דוד לפני הקב"ה אין זה מאותן שהן מאומות העולם, אבל זה כיוצא בו הוא, וכן הוא אומר כי לא אויב יחרפני ואשא ונו' (פסוק יג), (ו) גברא רבא הוא, (ז) דכתיב ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי (טס יד), מהו כערכי, (ח) אמר ר' יהושע בן לוי כסדרי, שהוא מסדר את ההלכות, אלופי שהיה רבי ומלמדי תורה, דכתיב אשר יחדו נמתיק סוד: בבית אלהים נהלך ברגש. מה ברגש, (ט) כדתנן תמיד נשחט בשנים עשר, הפר בעשרים וארבעה, וארבע פייסות היתה שם, ולמה, אמר ר' יוחנן כדי להרגיש את העזרה, (י) שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש, כיון שגמר תפלתו וכן הוא אומר (ודוד) [ויהי דוד] בא [על] [עד] הראש אשר ישתחוה שם לאלהים והנה (חושני הארכי לקראתו) [לקראתו חושני הארכי] (ט"ז טו לב), כיון שראהו אמר ליה יש ארוכה למכתי, ויאמר לו דוד [אם עברת אתי והיית עלי למשא ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני] (טס טג לג), (יא) א"ל לך שלח לי הקב"ה, אין אדם מפיר עצתו של אחיתופל אלא אתה, מתיירא היה מעצתו שהיתה גדולה, ומה גדולה, שכן הוא אומר ועצת אחיתופל אשר (היה) יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש (באלהים) [בדבר האלהים] (טס טו נג), אמר דוד רבונו של עולם לך אני קורא, שנאמר אני אל אלהים (ה) אקרא (קומה וחשיעני) [וה' יושיעני]:

[ב] ערב ובקר וצהרים אשיחה. (יב) אמר ר' שמואל מיכן שאדם צריך להתפלל שלש תפלות ביום, ומי תקן אותם, אבות העולם תיקנום, אברהם תקן

הערות ותקונים

בעל מקורנו טלו: (ד) א"ר נחמן. כ"ה נס ככ"ו, אצל כל כ"י האחרים ונדפס מוצא סתמי: (ה) וכן אמר דוד לפני הקב"ה אין זה מאותן שהן מאומות העולם אצל זה כיוצא בו הוא, וכה"ל כי לא אויב יחרפני. כ"ה נס ככ"ו, אצל כ"י האחרים הני' וכן אמר דוד אין זה מאותן כיוצא בו הוא, ובאזה"כ כ"י מלות מאותן ליתא ובאזה"כ ונדפס הני' אין זה מאותן, כיוצא בו הוא אומר כי לא אויב יחרפני, וזילקוס הביא הני' וכן דוד אמר לפני הקב"ה אין זה מאותן וכן אומר כי לא אויב יחרפני: (ו) גברא רבא הוא. כ"י האחרים ונדפס גדול הוא ממני: (ז) דכתיב ואתה אנוש. כ"י האחרים ונדפס וכה"ל ואתה אנוש: (ח) א"ר יהושע בן לוי כסדרי. כ"ה נס ככ"ו, אצל כ"י האחרים ונדפס מוצא סתמי, ומוצא זילקוס תהלים רמז תשע"א בשם המדרש וגורם א"ר יהודה אמר רב, והמאמר מוצא נס במדרש במ"ר פי"ח אות י"ז רק המאמר קטוע שם, וזילקוס שם כסדרו הזה. ואולי ז"ל כסדרן הזה: (ט) כדתנן תמיד נשחט בשנים עשר הפר בעשרים וארבע פייסות היו שם. ז"ל תמיד קרב צ"י צ"א צ"ב. והוא צמסנה יומא כ"ו ע"ב, וכ"י האחרים ונדפס הני' תמיד צ"ב צ"א צ"ב מלת "נשחט", והמאמר הפר בעשרים וארבעה הוא שם צמסנה שלאחריה, והסיום וארבע פייסות היתה שם הוא צמסנה שלפניה יומא כ"ב ע"א, ועל המשנה הזאת אמרו צמסנה שם כ"ד ע"ב למה מפיסין וחוזרין ומפיסין, א"ר יוחנן כדי להרגיש כל העזרה, שנאמר אשר יחדו נמתיק סוד צבית אלהים נהלך ברגש, ופירש"י למה נאספין לפייס ד' פעמים ציוס להרגיש כל העזרה להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים שהוא כבוד למלך, שנאמר צבית אלהים נהלך ברגש, והדורש ממדרש שלפנינו המאמר מר' יוחנן הביא בתחלה אף שהוא צמסנה שלאחריה, ור"איתו צירוסלמי יומא סוף פ"ב (מ' ע"א) מוצא בשם רבנן דקיסרין שאמרו מפני מה פר קרב בעשרים וארבעה כדי לעשות שומפי לדבר על שם צבית אלהים נהלך ברגש, ובמדרש צמ"ר שם מהו נהלך ברגש כדתנן הפר היה קרב צמ"ד כדי שיהא הרוגש מרגיש, שנאמר צבית אלהים נהלך ברגש, הלשון מגומגם וז"ל כדי להרגיש העזרה. והרמב"ם בלכות פ"ו על המשנה דוד למד מאחיתופל צ' דברים קראו רבי אלופי ומיודעי, הביא ש' אומרים שהיה נכנס לבית המדרש יחידי ואמר לו צבית אלהים נהלך ברגש כתיב שחייב אדם לכנס שם בקצות עם לפי שנאמר ברגש עם הדרת מלך, ואולי כיון למאמר המדרש: (י) שנאמר צבית אלהים נהלך ברגש. כ"י האחרים (מלנד כ"ו ו') ונדפס נוסף אחר זה מיודעי המודיעני תולדות בינה, וזה הוסף אחד והשמש ממקומו ושיך לעיל אחרי המלות אלופי שהיה רבי ומלמדי תורה ואת זה הוסף ומיודעי המודיעני תולדות בינה: (יא) אמר לו לך שלח לי עד אמר דוד, חסר כ"י האחרים ונדפס: (יב) א"ר שמואל מאכאן שאדם צריך להתפלל

תפלת שחרית, שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' (בראשית י"ז), ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל (פסלים ק"ג). יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוה בשדה לפנות ערב (בראשית כ"ד), ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעמוק ולפני ה' ישפוך שיחו (פסלים ק"ה). יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום (בראשית כ"ח), ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי (ירמיהו ז' ט"ז). אמר דוד הואיל ואבות תקנום, אף אני ערב ובקר וצהרים אשיחה: [ג] פדה בשלום נפשי. (יג) אמר ר' יהושע בן לוי מהו פדה בשלום נפשי, אלא (יד) איקונייא מהלכת לפני האדם והבריות מכריזות ואומרות הנו מקום לאיקוניין של מקום, למה (טו) אמר ר' יודן בשם ר' לוי אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה קבין של מויקין, וכל אחד ואחד ניתן (טז) פרמא בעיניהם, כשם שיש לחמורים של מחנין, למה שלא ויקו לבריות, ובשעה שעונותיו של אדם נורמין, אותה הפרמא נגלית מעל פניו של מויק, והוא מביט באדם ומויקו, לפיכך הבריות מכריזות לפני האדם שלא ויקוהו, הוי פדה בשלום נפשי מקרב די, שלא יקרבו לי המויקין, ולמה כי ברבים היו עמדי, אלו המלאכים המסורין לשומרו, שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (פסלים נ"א י"א):

[ד] (י"ז) דבר אחר פדה בשלום נפשי מקרב די. מהו מקרב לי, אמר דוד רואה אני את דניאל שעומד משבמי היאך מושלך לגוב אריות ואין נוגעין בו, התחיל אומר עליו פדה בשלום נפשי מקרב לי, שלא יקרבו לו האריות, ומי גרם לו להנצל, כי ברבים היו עמדי, אף חנניה מישאל ועזריה היו סודרין עליו תפלה, הוי ישמע אל ויענם: (יח) דבר אחר פסוק זה על רחל נאמר, מהו מקרב לי, שלא תקרב עצתו של עשו ברחל, למה (י"ט) שכן היו התנאים, שיעקב נוסל לאה ועשו רחל, (כ) ומי גרם (ליעקב) [לרחל] להנצל ממנו, (כ"א) כי ברבים היו עמדי, [שאף יעקב ולא היה סודרין עליה תפלה, הדא הוא דכתיב ויזכור אלהים את רחל (בראשית ל' כ"ג), (כ"ב) רחל בזכותה, את רחל בזכות האבות והאמהות]: (כ"ג) (אמר דוד) [דבר אחר] פדה בשלום נפשי מקרב לי. [שלא תקרב] עצתו של אחיתופל, למה כי ברבים היו עמדי, (כ"ד) אלו סנהדרין שערכו עלי תפלה:

[ה] (כ"ה) אשר אין חליפות למו. זה אחיתופל וסייעתו, שלא נתחלף יצר הרע מלבם,

הערות ותקונים

התפלל ג' תפלות ביום. ירושלמי ברטת פ"ד ה"א (דף ז' ע"א) ושם מליכין למדו ג' תפלות ר' שמואל בר נחמני אמר כנגד ג' פעמים שהיום משתנה על הבריות כו', ריב"ל אמר תפלות מאבות למדוס כו', ועיין בבלי ברכות כ"ז ע"ב ובתוס' שם, במדרש במ"ר ריש פ"ג, וב"ר פ"ס אות י"ד: (יג) אריב"ל. מובא בילקוט תהלים רמז תשע"ג בשם המדרש, ונראה במדרש דב"ר ראה פ"ד אות ד', ומובא גם לעיל במזמור י"ז אות ח': (יד) איקונייא. בכ"י האחרים ובנדפס איקוניא של מלאכים, ובארתי לעיל במזמור י"ז הערה נ"ג: (טו) א"ר יודן בש"ר לוי אין בית רובע. גם זה הוא לעיל במזמור י"ז ובמדרש דב"ר שם, ובמדרש דב"ר הוא בשם ר' אבה בר זעירא, ועיין מה שהעירות לעיל מזמור י"ז הערה כ"א: (טז) פרמא עיין לעיל מזמור י"ז הערה נ"ז: (יז) ד"א פדה בשלום נפשי מקרב לי מהו מקרב לי. מובא בילקוט שם: (יח) ד"א פסוק זה על רחל נאמר. מובא בילקוט שם ונראה בלדו בראשית רבה פ"ד, וזה הוסיף איזה מדפיס כי לא נמלא מאומה בב"ר פ"ד, רק בפע"ג אות ג' מובא דרשה על הפסוק פדה בשלום נפשי באופן אחר, והילקוט הביא את דברי השו"ס: (י"ט) שכן היו התנאים שיעקב נוסל לאה. בילקוט שם מובא זה בשם ר' יעקב בר אידי, גם אחרי המלות גורם שיעקב נוסל ללאה הוסיף, שילדה לו: (כ) ומי גרם ליעקב. תקנתו "לרחל" וכ"ה לנכון בילקוט שם ובשעות בכל כ"י ובנדפס: (כ"א) כי ברבים היו עמדי. כאשר לפנינו כ"ה בכל כ"י, והעיקר חסר מן הספר, והוספתי בפנים ההוספה כמו שמובא בילקוט שם: (כ"ב) רחל בזכותה את רחל בזכות האבות והאמהות. עיין ב"ר שם, פ"ג אות ג': (כ"ג) אמר דוד. הסגרתו ותקנתו ש"ל ד"א והוא דרשה אחרת על פדה בשלום נפשי, ובכ"י האחרים ובנדפס המאמר קטוע, והילקוט לא הביא זה: (כ"ד) אלו סנהדרין שערכו עלי תפלה. בכ"י האחרים ובנדפס אלו סנהדרין שהיו עמדי. ועיין ירושלמי סוטה פ"א סוף ה"ח (י"ז ע"ג) וכולהו ראשי סנהדריות היו הוא שדוד אמר פדה בשלום נפשי וגו' ע"ש: (כ"ה) אשר אין חליפות למו זה אחיתופל כו' עד דבריו פתוחין

לפיכך ולא יראו אלהים: שלח ידיו בשלומיו. באנשי שלומם, לפיכך הלל בריתו: חלקו מחמאות פיו. יותר מחמאה: רבו דבריו משמן והמה פתיחות. (כו) דבריו [של אחיתופל] פתוחין והכל שומעין לו, וכן הוא אומר ויאמר אחיתופל (לאבשלום) [אל אבשלום] אבחרה נא שנים עשר אלף איש ואקומה וארדפה אחרי דוד הלילה [ואבוא עליו] והוא יגע ורפה ידים [וגו'] וישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל [זקני] ישראל (ט"ז י"א ז"ד), כיון שראה דוד שהכל היה עמו, והכל שומעין לו נתירא, אמר לו הקב"ה [אל תתיירא] הכל עמו ואני עמך:

[ו] (כו) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך. (כח) בשר ודם יש לו פטרון והולך אצלו (אוהבו), פעם אחת והוא מקבלו, (כט) שנייה והוא מקבלו, שלישיית אינו נראה לו, רביעית אינו נפנה לו, אבל הקב"ה אינו כן, כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבלך, הוי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך, (ל) השלך עליו פוענך והוא דרי בהדך: ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. לניהנם: אנשי דמים ומרמה. אלו אחיתופל וסייעתו: לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

מזמור נו

[א] מנצח על יונת אלים רחוקים לדוד מכתם [באחוז אותו פלשתים בנת]. (א) זהו שאמר הכתוב אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותך (דברים ג' כד), וכן דניאל אמר משויב וטציל ועבד אתין ותמהין בשמיא ובארעא (דניאל ו' כח). (ב) אמר ר' פנחס כך אמר דוד עשה לי יותר מן הכל והנצחון שלו יותר מן הכל, (ג) ומה עשה לדוד, שהיה עומד אצל אכיש, ואחיו של גלית הפלשתי שומר ראשו של אכיש היה, (*ג) ותפשו בדיון, אמר לו אכיש אחיך התנה עמו אם יוכל להלחם אתו והכני, ונתקיים התנאי, ואין לך עליו כלום, והניחו ולא הרגו, ולא היה זה ניצוח גדול, ולפיכך אמר למנצח על

הערות ותקונים

פתוחין. כ"ה גס ככ"ו, וליחא ככ"י האחרים ונדפס: (כו) דבריו של אחיתופל פתוחין. מוצא בילקוט רמו השע"ג וחסר גליון "מדרש": (כו) השלך על ה' יהבך. מוצא בילקוט שם: (כח) בשר ודם יש לו פטרון והולך אליו אוהבו. מלת אוהבו הסגרתי כי מיותרת היא, וליחא ככ"י האחרים, ואין ספק שהוסיף אחר בגליון לפרש מלת פטרון, וככ"י האחרים הגי' בשר ודם יש לו אוהב. ובילקוט הגי' עשה לו פטרון. ג"ל יש לו פטרון, וכן תראה בירושלמי ברכות פ"ט ה"א (דף י"ג ע"ב) ר' פנחס בשם ר' זעירא אמר בשר ודם יש לו פטרון אם המריח עליו ביותר הוא אומר אשכח פלן דקא מטרחא לי אלל הקב"ה אינו כן אלל כל שש שאת מטריח עליו הוא מקבלך ה"ד השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך וע"ש עוד הרבה דרשות, ומלת פטרון, היא המלה patronus מגין בעד אדם: (כט) שנייה והוא מקבלו. ככ"י האחרים ונדפס גשמטו המלות והוא מקבלו, וכחזו שם שנייה ושלישית נראה לו, ומוצא לנכון בילקוט שם: (ל) השלך עליו פוענך והוא דרי בהדך. כ"ה גס ככ"ו, וכן הוסיף הרא"ש בגליון, וזה ליחא ככ"י האחרים ונדפס, והוא עפ"י מאמרם ר"ה דף כ"ו ע"ב לא הו ידעי רבנן מהו השלך על ה' יהבך יומא חד הוה אזלינא בהדי ההוא שיעשה הוה דרינא עונא ואמר לי שקול יהבך ושדי אנמלאי. פי' רש"י דרינא עונא נוסחא משא:

(א) זש"ה אשר מי אל בשמים. כאשר הוא לפנינו כ"ה גס ככ"י ג' ו' ח' ונדפס, אלל ככ"י ז' ד' ה' ז' נוסחא אחרת כאן והסתחלה זש"ה אשר מי אל כו' עד ומה עשה לדוד ליחא שם, ושם מתחיל כך: זש"ה הכן יפה רעיתי הכן יפה עיניך יונים (ש"ש ד' א'), אלל סנהדרין שגמשלו ביונה, מה עינים הללו גוף הולך אחר העינים אף ישראל כלם הולכים אחרי הסנהדרין מה שאומרים להם על עמא עמא ועל עהור עהור, מה יונה זו משהיא מכרת את בן זוגה איננה זזה ממנה כך ישראל משמכירין הקב"ה א"י זין ממנו ואין מניחין אותו, מה יונה זו כל השפות כהסן נחשטין הן מפרכסין, אלל יונה זו פושטת לארצה, כך א"י אומה בעולם נהרגת על קדושת שמו ומוסרת עממה להריגה כישראל, שנאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כלאין עבחה (תהלים מ"ד כ"ג), ואמר דוד מזמור זה חניב עלי יותר מכולם. ואחר זה מתחיל המאמר כמו לפנינו מה עשה לדוד שהיה עומד אלל אכיש. ועיין במדרש חזית פ"א אות ב' פ' הכן יפה רעיתי עיניך יונים עיניך הן סנהדרין ע"ש: (ב) א"ר פנחס. כ"ה גס ככ"ו, אלל ככ"י האחרים ונדפס מוצא סתמי: (ג) ומה עשה לדוד שהי' עומד אלל אכיש. לעיל במזמור ל"ד אות א': (*ג) ותפשו בדיון ועתה ישמע נא אדוני המלך.

יונת אלם רחוקים, שהיה עומד דוד כיונה נאלמה, ולא היה מענה בפיו להשיב, עד שזימן לו הקב"ה אותה מענה בפיו של אכיש, וניצול דוד מאחיו של גלית הפלשתי. מהו רחוקים, שהיו גבורים רחוקים ממנו. מהו מכתם, מך ותם, על אותו מעשה, אמר דוד ועתה ישמע [נא] אדוני המלך את [דברי] עבדו [וגו'] אשר [נתן] [נתן] ה' היום (בידי) [ביד] [ש"א כו יט וכו'], משה אמר אם במחלת ימצא הגנב והוכה ומת (שמות כג ה), ואתה נמצאת עמי במערה, (ד) מן התורה מותר אתה ומותר דמך, וכן הוא אומר לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט טו), (ה) אם בא אדם עליך להורגך ויכולת לו, אל תעמוד, ואל תאמר אתחייב אני בדמו, ואל תמלך בלבך, אלא הרגהו מיד, וכן המשל אומר קדים קמליה עד לא יקמלך, לכך נאמר ואמר להרגך (ש"א כו יא), (ו) מן התורה מותר להורגך, (ז) ותחס עליך (ש"א כו ט), צניעות שהיתה בך היא חסותה עליך, שנאמר ויבא שאול להסך את רגליו (ש"א כו ט), (ח) מלמד שעשה עצמו כסוכה, ואמר ואבי ראה גם ראה (ש"א כו ט), ראה בה אתה אומר לי, גם ראה מה אני לך:

[ב] (ט) חנני (ה') [אלהים] כי שאפני אנוש. אין שאפני אלא לשון דחק, כמה דאת אמר השואפים אביון (עמוס ה ד), (י) ומתרגמינן דדחקין, שאפו שוררי (פסוק ג), דחקין לי מעקיי, שאלמלא דחקני שאול, לא הייתי בורח אל אכיש, לכן רבים לוחמים לי מרום, אפילו הכי יום אירא אני אליך (אקרא ו) אבטא:

[ג] באלהים אהלל (דבר) [דברו]. כנגד מדת הדין, אף על פי כן באלהים בטחתי לא (אפחד) [אירא] מה יעשה בשר לי: יגורו יצפוני. כמה דאת אמר (אוגר) [אגרה] בקציר (משלי ו ח): באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר. מהו באלהים, ומה בה', (יא) אמר ר' נהוראי (יב) במקום שנאמר אלהים, הוא מדת

הערות ותקונים

כל המאמר עד אמר דוד ועתה ישמע ממנא גם כ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, אבל כ"י האחרים ובנדפס ליתא ושם המאמר קטוע והג"י שם ואחיו של גלית שומר ראשו של אכיש לפיכך אמר למנחם על יונת אלם על אותו המעשה, וכן הוא אומר ועתה ישמע אדוני המלך וגו', והעיקר הכר מהספר, ובילקוט שמואל רמז קל"ד הביא המאמר שלפנינו, ומהחיל שם ישמע נא אדוני אל דברי עבדו. ונרשם בלדו "מדרש" ו"ל" ש"ס" והמאמר שם הוא מהמדרש שלפנינו עד ומה אני לך. ומן ה"ל שאלו הוא מאמר אחר, ובילקוט שם מובא המאמר שלא במקומו הראוי כי שם הביא מאמרים על שמואל כ"ד, והכתוב ישמע נא אדוני הוא בקאפיטל כ"ו ויש להציג המאמר על מקומו בקאפיטל כ"ו, אבל יותר נראה לי כי במדרש נשתבש מיד המעתיק והי' כתוב אשר נתן ה' היום בידי והוא בש"א כ"ד י"א ועל זה סובב הולך המדרש, רק אחד הוסיף רישא דקרא "ועתה ישמע נא המלך את דברי עבדו", כי חשב שכוון להכתוב אשר נתן ה' היום ביד הכתוב בקאפיטל כ"ו כ"ג, ובאמת הדורש כוון אל הכתוב כ"ד י"א אשר נתן ה' [היום] בידי במערה, ובעבור זה תראה מה שסיים ואתה נמנא עמי במערה. גם מה שסיים לך נאמר: ואמר להרגך ותחס עליך והוא סיפא דקרא בשמואל שם כ"ד י"א. ולכן כוון הביא הילקוט המאמר משו"ס בקאפיטל כ"ד רק יש למחוק המלות "ישמע נא אדוני אל דברי עבדו" ולהציג הנה היום הזה ראו עיניך, ובמקום אשר נתן ה' היום בידו ל"ל אשר נתן ה' היום בידו, ובעבור זה תראה שהביא הילקוט שם דרשה על ידעתי כי מלך תמלוך מנא ידע כו', והוא ג"כ בקאפיטל כ"ד כ"א: (ד) מן התורה מותר אתה ומותר דמך. עיין בבלי ברכות ס"ב ע"ב אמר לו דוד לשאל מן התורה בן הריגה אתה שהרי רודף אתה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא לניעות שהיתה בך היא חסה עליך: (ה) אם בא אדם עליך להורגך. בילקוט שם מובא זה בשם ר' יודן, ובכל כ"י ובנדפס הוא סתמי: (ו) מן התורה מותר להרגך כו' עד ואבי ראה גם ראה. הוא גם כ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליתא כ"י האחרים ובנדפס: (ז) ותחס עליך לניעות שהיתה בך היא חסתה עליך. בירושלמי סוכה פ"ה ה"ו (דף נ"ה ע"ג) סנהדרין פ"ב ה"ד (דף כ' ע"ב) הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתן [ה'] היום בידי במערה ואמר להרגך [ותחס עליך] [ש"א כ"ד י"א] ותחס עליך, אלא ותחס עליך, לניעות שהיתה בך היא חסתה עליך: (ח) מלמד שעשה עצמו כסוכה. בגמרא בבלי ברכות שם מובא זה בשם ר' אלעזר, ושם הג"י שסך עלמו כסוכה: (ט) חנני אלהים כי שאפני. כל אות ב' וגם התחלת אות ג' עד כד"א אגרה בקציר. כ"ה גם כ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליתא כ"י האחרים ובנדפס: (י) ומתרגמינן דדחקין שאפו שוררי דחקין לי מעקיי. כ"ה גם כ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, וליתא כ"י האחרים ובנדפס: (יא) אמר ר' נהוראי. ב"ר ל"ג אות ג' אבל כ"י האחרים ובנדפס מובא סתמי: (יב) במקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין. ב"ר ל"ג אות ג' ופע"ו

(ה') [אלהים] באור החיים. בארץ ישראל: [דבר אחר] באור החיים. באור הגדול שבגן עדן:

מזמור נו

[א] למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה חנני (ה') [אלהים] חנני כי בך חסיה נפשי. (א) למה שתי פעמים חנני, חנני שרא אפול ביד שאול, שאם אפול בידו אינו חס עלי, חנני שלא יפול שאול בידי, שלא יפתה אותי יצר הרע ואהרנהו, הוי חנני (ה') [אלהים] חנני: ובצל כנפיך אחסה עד יעבור הוות. הוותו של שאול: דבר אחר חנני. שלא אכשל בדבר עבירה. [חנני שאם חס ושלום אחטא, בך חסיה נפשי, שאחזור בתשובה]. עד יעבור הוות. שאתה מכפר על עונותי: (ב) דבר אחר חנני. שלא יגרמו העונות ויחרב הבית, חנני בגלות. בך חסיה נפשי, במלכיות, שלא יהיו מכלות אותנו. עד יעבור הוות, הוותן של מלכיות, ותשיבני לבית מקדשך, ושם אתפלל ואודה:

[ב] אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. (ג) אמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי בשלשה מקומות הסכים הקב"ה עם בית דין של מטה, (ד) ורבותינו אמרו אף ביריחו הסכים הקב"ה על ידי יהושע, (ה) שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אהת נופל על פניך חטא ישראל וגם עברו את בריתי (יושע ז' י"א), ואלו הן, מעשרות, ושאלת שלום בשם, ומקרא מגילה, (ו) מעשרות מניין, דתן לא גלו ישראל עד שבמלו המעשרות, דכתיב אלה החוקים המשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ (דברים י"ב א), וכיון שהזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן, מניין דאמר ר' יוחנן ואת ראשית (עריסותיכם ותרומה) [עריסותינו ותרומותינו וגו'] ומעשר אדמתנו ללוים (נחמיה י' ח), ואומר ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה (שם ט"ז א),

הערות ותקונים

וליתא ככ"י האחרים ונגדפס, ושם המאמר קטוע וכך איתא שם: כי הלל נפשי ממות סלא רגלי מדחי אתהלך לפני ה' בארצות החיים [ל"ל להחלה לפני אלהים בארץ החיים] זו ארץ ישראל, ד"ל זו גן עדן, אבל הילקוט ברמז תשע"ה (ברמז הזה יש לרשום על התחלת מזמור נו"ו) הביא המאמר בשלמות כמו שהוא ככ"י שלפנינו וכ"י ו', והוא הביא הגי' אמר רב טביומי משמו' דרב ק' אמר דוד לפני הקב"ה הילני שלא אמות ביד שאול כו', ובכפחור ופרח דף ל"ה ע"ב דפוס בערלין הביא ו"ל מדרש תהלים בארצות החיים זה ארץ ישראל, ד"ל זה גן עדן: (א) למה שחי פעמים חנני. מוצא בילקוט רמז תשע"ה וחסר ה'יון, והתחלת המאמר בילקוט שם למנח על תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה חנני (ה') [אלהים] חנני: (ב) ד"ל חנני שלא יגרמו העונות ויחרב הבית, חנני בגלות, בך חסיה נפשי במלכיות כו'. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הביא הרא"ש בגליון, וכ"ה בילקוט, (ובילקוט שם נרשם בידו עיין במדרש, יען כי המדפיס ראה שבמדרש הגדפס טוסחא אחרת), אבל ככ"י האחרים ונגדפס המאמר קטוע, ד"ל חנני שלא יכו עונותי מכלות אותי עד יעבור הוות הוותן של מלכות (ובדפוסים אחרונים של גליות) ותשיבני לבית מקדשך ושם אתפלל ואודה: (ג) א"ר סימון בשם ר' יהושע בן לוי בשלשה מקומות הסכים הקב"ה עם בית דין של מטה כו'. כ"ה גם ככ"י ו', וככ"י האחרים ונגדפס נשמטו המלות "בן לוי". וכן נשנה המאמר בירושלמי ברכות סוף פ"ט (דף י"ד ע"ג) ורות רבה פ"ד בפסוק והנה בועז, ותנחומא ויחי אות י', ובתנחומא הגדפס מכבר אות ה', ובשיטה חדשה פ"א, ומוצא בילקוט יהושע רמז י"ח וחסר ה'יון תנחומא, ובבבלי מכות כ"ג ע"ב, וע"ש בכל המקומות ותמלא איהו שנים, ובירושלמי שם מוצא בשם ר' יהושע דרומיא שלשה דברים גזרו ב"ד שלמטין ובין השלשה נכלל גם יריחו, ובשם ר' אבין שאמר בשם ר' יהושע בן לוי מוצא שם אף המעשרות, ובתנחומא המאמר מפורש יותר ע"ש: (ד) ורבותינו אמרו אף ביריחו. הוא מאמר מוסגר, ויותר נכון להניח דבר זה בסוף המאמר אחרי ג' דברים, וגם במדרש רות נשנה בסוף וי"א אף חרמה של יריחו כו': (ה) שנאמר כו' חטא ישראל. בירושלמי שם ובמדרש רות שם סיים וכן אמר הקב"ה אל יהושע חטא ישראל, ולא יהושע גזר, (בתנ"י) הכי יהושע וב"ד גזר על הרם יריחו הנפורש ביהושע שם), אלא מלמד שאף הקב"ה הסכים עמו, (ובירושלמי הגי' אלא מלמד שהסכימו ב"ד של מעלה עמהן), ובתנחומא שם איתא כך בשכנכו ישראל לארץ אמר להם יהושע והיתה העיר (היא) חרם (יהושע ו' י"ז), ואין אתה מוצא שאמר לו הקב"ה דבר זה אלא מעצמו עשאו ומניין שהסכים הקב"ה עמו, שנאמר חטא ישראל (שם ז' י"א): (ו) מעשרות מניין דתן לא גלו ישראל עד שבמלו המעשרות

כו'

מהו ובכל זאת, אלא בין שאנו גולין, ובין שאין אנו גולין, מקיימין אנו מצות מעשרות, ומניין שהסכים הקב"ה עמם, שנאמר ועל ההתום (נחמ"ג ט), על החתומים אינו אומר, (ז) אלא על החתום, (ח) וכן הוא אומר על ידי מלאכי הנביא היקבע אדם אלהים [וגו'] ואמרתם במה קבענוך (ט) (בתרומה ובמעשר) [המעשר והתרומה] (מלאכי ג ט). אמר ר' שמואל בר רב יצחק אמר להם הקב"ה בנוהג שבעולם הרב גזור על התלמיד והוא עושה, שמא התלמיד גזור על הרב והוא מקיים, ואתם גזרתם עלי בשביל המעשרות, וגמרת עמכם, ואחר כך חזרתם בכם וקבעתם אותי ובמלתם אותן, שנאמר היקבע אדם אלהים, מהו היקבע, (י) אמר ר' לוי כל מי שמבקש לומר לחבירו למה אתה גוזל לי, לימא ליה למה את קבע לי: דבר אחר היקבע. אמר ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אמר הקב"ה לישראל קובעים אתם אותי מלפשוט יד בעולמי ולהרויח אותו, שנאמר היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי: מנלת אסתר מניין, דכתיב קיימו וקבלו היהודים (אסתר ט טו), (יא) קיימו למעלה מה שקיבלו למטה: ושאלת שלום בשם מניין, דכתיב והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם (רות ג ד), ואם תאמר מעצמו, אבל מן השמים לא הסכימו עמו, שהרי אמר המלאך לגדעון ה' עמך גבור החיל (שופטים ו יב):

[ג] (יב) אמר ר' תחליפא דמן קיסרי בשעה שעבר שאול על גזירתו של הקב"ה בעמלק, ובא שמואל והוכיחו, שנאמר יען (אשר עברת את פי ה') [מאסת את דבר ה'] (ש"א טו כג), וכיון שביקש לילך לו קרע לו את מעילו, שנאמר ויסב שמואל ללכת (ויאחז) [ויחזק] בכנף מעילו ויקרע ויאמר אליו שמואל קרע ה' את סמלכות ישראל מעליך היום [ונתנה לרעך השוב ממך] (ש"א טו כז כח), אמר לו ומי הוא זה ריעי הטוב ממני שימלך תחתי, אמר ליה רמו אני רמו לך, מי שקרע את מעילך, הוא עתיד לימול מלכותך, וכשנבנס שאול למערה, וברת דוד כנף מעילו, מיד נזכר שאול מה שאמר לו שמואל, התחיל לומר ידעתי כי מלך תמלך (ש"א

הערות ותקונים

ט'. כ"ה בכ"ו ו', אבל בכ"י האחרים ובגדפס מעשרות מניין לפי שלא גלו ישראל אלא על שבטנו את המעשרות וכיון שגלו נפסרו מן המעשרות שני אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לחיות, ובתחומא שם גי' אחרת וכן איתא שם אחרת בימי עזרא בשעה שעלו מבבל בקם הקב"ה להחיר להם המעשרות, מה עשו עמדו וגזרו על עצמן שיהו מעשרין, שני ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי וגו' (נחמ"ו י' ז"ח) מה עשו כתבו אותו בספר ונתנו אותו בתיכל, מה עשו למחר נכנסו ומלאו אותו החוס שהסכים הקב"ה עמם, שני ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים, ועל החתום וגו' (שם שם א'), ובמדרש רות שם גי' אחרת מעשרות מניין דא"ר ברכי' בשם ר' קרינפה בעון תרומות ומעשרות גלו, שמשון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר כיון שגלו נפסרו והם חייבו עצמן מעליהן מה עשו אנשי כנסת הגדולה כתבו ספר ותעוהו בעורה ובשחרית עמדו ומלאוהו החוס ה"ד ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום, כתוב אחד אומר ועל החתום (נחמ"ו י' א') וכתוב אחד אומר ועל החתומים (שם שם ב') על החתום זה ב"ד של מעלה, ועל החתומים זה ב"ד של מטה ע"כ. ודברי המדרש רות מובא בחוס' יצמות דף פ"ב ע"ב ד"ה ירושה ע"ש: (ז) אלא על החתום. בכ"י האחרים ובגדפס סיים אחר זה חזרו ובטלו אוחס: (ח) וכה"ל ע"י מלאכי עד אסתר מניין, הוא מאמר מוסגר, וליחא במקומות שרשמתי לעיל: (ט) בתרומה ובמעשר. כ"ה בכל כ"י ובגדפס, ותקנתו המעשר והתרומה כמו שהוא בקרא, ובכ"י ב' ד' ה' ז' טסף אחר זה: (האלתס) [שאין מוזיאין] מעשרותיכם כראוי, שוב אמר להבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב וגו' (מלאכי א' ב'), בנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים אחד זכור ואחד פשוט, הזכור נטל פי שנים והפשוט חלק אחד, אני לא עשיתי כן אלא ואהב את יעקב ואח עשו שנאתי (שם), ואחס גזלים המעשר והתרומה, ע"כ. והמאמר לקוח מן תחומא תרומה אות ז' ע"ש, והמוסף קצר בלשונו, ושם תמצא המאמר בשמות: (י) א"ר לוי כל מי שמבקש. בתחומא שם א"ר לוי לשון ערבי הוא, ערבי נא להשיח עם חברו אומר לו האת קובעיני ומוסר בגמרא ר"ה כ"ז ע"א לוי איקלט להבוא אחרת אתה גזרה לקמיה א"ל קבען פליגא, לא הוה ידע מה קאמר ליה, אחא שאל בי מדרשא אמרו ליה גזן אמר לך, דכתיב היקבע אדם אלהים ע"כ: (יא) קיימו למעלה מה שקבלו למטה. מגילה ז' ע"א: (יב) א"ר תחליפא דמן קיסרי בשעה שעבר שאול כו'. אין שייכות כלל למאמר הוה צדקן, ואולי חסר ההתלהב ומוסב על הכתוב נכון לבי אלהים נכון לבי, והילקוט לא הביא כל המאמר

כד כה), מלך בעולם הזה, תמלך לעולם הבא, (יג) שנאמר ועבדי דוד מלך עליהם (יחזקאל לו כד):

[ד] (יד) עורה כבודי [עורה הנבל וכנור אעירה שחר]. (טו) איתער איקרי מן קומי איקרי דבריי, איקרי לא חשיב כלום, קומי אייקרי דבריי: אעירה שחר. אנא הוינא מעיר שחרא ושחרא לא הוה איתער לי, והיה יצרו מקשרנו, ואמר לו דוד דרכן של מלכים (טז) [להיות השחר מעוררן, ואת אמר אעירה שחר, דרכן של מלכים] להיות ישינים עד שלש שעות, ואתה אומר הצות לילה אקום להודות לך, (יז) והוא אומר (למשפטי) [על משפטי] צדקך, ומה היה דוד עושה, (יח) ר' פנחס בשם ר' אלעזר בר' מנחם אומר היה נוטל כנור ונבל ונתנו תחת מראשותיו, ועומד בחצי הלילה, ומנגן בהם, כדי שישמעו חביריו בתורה ויקומו, ומה היו חבירי תורה אומרים, ומה אם דוד המלך עוסק בתורה, אנו על אחת כמה וכמה. (יט) אמר ר' לוי כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד, והיתה רוח צפונית יוצאת בחצי הלילה (כ) ומנפנת בו, והיה מנגן מאליו, הדא הוא דכתיב והיה כנגן המנגן (מ"ג ג טו), (כא) במנגן אין כתיב כאן, אלא כנגן המנגן, שהיה הכנור מנגן מאליו:

מזמור נח

[א] למנצח אל תשחת לדוד מכתם האמנם אלם צדק תדברון. (א) אמר ר' יצחק מה הוא אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאילם (ב) בשעת מריבה, יכול אף בדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון, יכול יגיס דעתו על הבריות, תלמוד לומר מישרים תשפטו בני אדם: (ג) דבר אחר האמנם אלם. זה שאמר שלמה הפכפך דרך איש וזר (משלי כא ח), הפכפכין הן הרשעים שאינן עומדין בדיבורן, אומרים דבר ומבטלין, (ד) כך היה שאול הפכפך, (ה) אמש אמר לדוד דבר אחד, שנאמר ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני (ש"א כו יח), כהו ממני, אם אין חטים רעות, יש חטים יפות, כך צדיק אתה ממני, אני עשיתיך צדיק שיצאתי לבקש נפשך, ואלמלי מצאתיך הרגתיך, ואני נפלתי בידך ולא הרגתני,

הערות ותקונים

הנאמר: (יג) שנאמר ועבדי דוד מלך עליהם. הראיה מן הכתוב, כ"ה גס בכ"ו ו', וליתא בכ"י האחרים ובנדפס, ובכ"י ב' ד' ה' ו' אחרי המלות תמלך בעולם הבא נמצא הוספה: באתה שעה קרא הקב"ה למלאכי הסרת ואמר להם בואו וראו בריה שבראתי, בטהג שנעולם אדם שהולך למשחה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין, וזה יורד למלחמה ובניו עמו ויודע שמדת הדין פוגעת בהם, שנאמר ומחר אתה ובניך עמי (ש"א כ"ח י"ט), וההוספה הזאת אין לה שייכות כלל לכאן, ולקוח מן תנחומא אמור אות ד' (דף מ"ב ע"א) ועיין לעיל מזמור ז': (יד) עורה כבודי איתער איקרי עד סוף אות ד'. כ"ה גס בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס, והנאמר לקוח מירושלמי ברכות פ"א דף ב' ע"ד, וכן נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא ויהי בחצי הלילה, ובאיכה רבתי ס"פ לעק לבס: (טו) איתער איקרי מן קומי איקרי דבריי, פי' החשורר כבודי מפני כבוד צוראי, כי כבודי אינו מאומה לפני כבוד צוראי, לכן אני מעיר השחר, והשחר אל יעיר אותי, ופי' איקרי, כבודי, כבוד תר' איקרא: (טז) להיות השחר מעוררן. הוספתי כמו שהוא בירושלמי ובמקומות הכלל, והשמים המעתיק מן של מלכים עד של מלכים: (יז) והוא אומר על משפטי צדקך. כ"ה גס בירושלמי שם, אבל בפסיקתא ומהו על משפטי צדקך על משפטים שהבאת על או"ה ועל צדקה שעשית והבאת עם שרה זקני: (יח) ר' פנחס. ירושלמי שם, ובפסיקתא הוא במאמר שלפניו, ונשנה גם לעיל בשו"ט מזמור כ"ב, ובמדרש רות ריש פ"ו: (יט) אל"ר לוי כנור הו' תלוי, עיין בפסיקתא דר"ב מה שהעירותי בהערה י"ז: (כ) ומנפנת. כ"ה גס בירושלמי שם, פי' מנפנת ומהו במשנה טלית המנפנת, עיין ערוך ערך קף א': (כא) במנגן אין כתיב, עיין בפסיקתא שם הערה י"ח:

(א) אל"ר יתק מה הוא אומנותו כו'. עד ד"א האמנם, הוא הוספה וכ"ה נוסף גס בכ"ו ו', וכן הביא הרא"ש בגליון, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס, וזה נוסף מנמרה חולין פ"ט ע"א: (ב) בשעת מריבה. זה יתא בנמרה שם: (ג) ד"א האמנם אלם זה שאמר שלמה הפכפך, מכאן מתחיל בכ"י האחרים (מלבד כ"ו ו') ובנדפס: (ד) כך היה שאול הפכפך. הרא"ש הביא הגי' מכ"י שהי' לפניו, ר' יוחנן אמר כך היה שאול, וליתא בכ"י שלפני: (ה) אמש אמר לדוד דבר אחד שו' ויאמר אל דוד וגו', מהו ממני אם אין חטים רעות

הוי צדיק אתה ממני, (ו) [וכן הוא אומר יתר מרעהו צדיק (משלי יב כו), מרעהו זה שאול, שנאמר לרעך לדוד (ש"א כה יו), צדיק זה דוד]. ועתה השבעה לי [וגוי] (ז) וישבע (שואל לדוד) [דוד לשאול] (שס כו כג כג), כיון שהלך לו שאול, אמרו לו גבוריו וכי בשביל שלא הרגך במערה היה צדיק, (ח) יודע היה שאם היה עושה לך מאומה, היינו נכנסין ואוכלין אותו מיד, הביט ונתיירא, כיון ששמע ויקם וילך מדבר יוף ויבא דוד ואבישי אל העם לילה [והנה שאול] שוכב ישן במעגל (שס כו ז), היינו שוכב היינו ישן, אלא שניתנה להם שינת תרדמה, הדא הוא דכתיב כי כלם ישנים כי תרדמת (אלהים) [ה'] נפלה עליהם (שס שס יג), הוי שוכב ישן, ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים [היום] את אויבך בידך [וגוי] ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתו (שס שס ה ט), לכך נאמר למנצח אל תשחת. ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו (שס שס י), ולמה שני פעמים ה', אלא אמר לו חי ה' אם תהרגנו, [אל תהרגנו, ואם תהרגנו חי ה'] אני אהרגך. (ט) דבר אחר חי ה', נשבע על השמן וגערו. ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים [וגוי] ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר (שס שס יג יד), אמר לו מה יש לו עכשיו לענותי, הרי אמרתם אמש לשאול על דבר המערה, שאלמלא עשה לך מאומה, היינו נכנסין ואוכלין אותו מיד, עכשיו הרי החנית והצפחת, מה יש לך לענות, הלוא תענה אבנר, ולא היה לו לענות, והיה כאילים (י) ולא הודה בצדקו של דוד, לכך נאמר האמנם אלם צדק, היה לך לומר אמונה נעשית כאילים ולא אמרת צדק שלי: (יא) דבר אחר אמר להם בצדק רדפתם אחרי, שהתורה אמרה צדק צדק תרדוף (דברים עז כ), או בצדק שפמתם אותי, שהתורה אמרה בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט טו), כן עשיתם מישרים תשפטו בני אדם, לכך נאמר האמנם אלם צדק: [ב] אף בלב עולות תפעלון בארץ [וגוי] זורו רשעים מרחם תעו מבטן. (יב) אמר להם הלב של אדם לא נברא אלא לומר אמת, שנאמר ודובר אמת בלבבו

(תהלים עו כ), ואתם לא כך הייתם, אלא אף בלב עולות תפעלון בארץ (יג) חמס ידיכם תפלטון, הידים נבראו לעשות טובה וצדקה, ואתם עושים חמס ושוד, זורו רשעים מרחם תעו מבטן, הצדיקים מבטן ומרחם נקראו קדושים, שנאמר בספרם אצרך בבטן ידעתוך ובספרם תצא מרחם הקדשתוך (ירמיה א ט), וכן ישעיה אמר מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי, ויאמר לי עבדי אתה (ישעיה מט א ג), (יד) אבל הרשעים נעשו זרים ורשעים מרחם אמם, שנאמר זורו רשעים מרחם תעו מבטן

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

דעות יש חמס יפות כך לדיק אתה ממני, כל זה חסר בכ"י האחרים ובגלפס, וכ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ והביא הגי' א"ר יוחנן בן נורי אס אין חמס רעים אין חמס יפים, והביא גם ס"א אס אין חמס רעות יש חמס יפות: (ו) וכה"א יתר מרעהו. הוסיפתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובגלפס, וליחא גם בכ"י ו', וכן הרא"פ רשס על זה "אינו ככתובים": (ז) וישבע שאול לדוד. כ"ה בכל כ"י ובגלפס, ותקנתי וישבע דוד לשאול, ומובא בילקוט שמואל רמז קל"ד, וגם שס בטעות וישבע שאול לדוד: (ח) יודע היה שאם היה עושה לך מאומה כו'. בכ"י האחרים ובגלפס גי' אחרת: יודע היה דוד שאם היה שולח בך יד היינו נכנסין ומנזלין אותו משס ומחתיכין אותו אבנר אבנר ונתיירא מיד שמע וקבל מהס רדף אחריו: (ט) ד"א חי ה' נשבע על השמן וגערו. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ בגליון, ובכתבי יד האחרים ובגלפס ד"א נשבע על יצר הרע וגערו: (י) ולא הודה בצדקו של דוד עד ד"א. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הביא הרא"פ, וליחא בכ"י האחרים ובגלפס, וגם הוסיפתי נשתנה שס קצת: (יא) ד"א אמר להם בצדק רדפתם. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובגלפס חסרים המלות ד"א, והמאמר מחובר למה שלפניו, והמאמר מובא בילקוט רמז תשע"ו, ובטעות נרשס בצדו "בראשית רבה" ונ"ל מדרש. ואולי הציין צ"ר שמוט ממקומו ויש להצינו על ויתרוללו הבנים בקרבה עד שהיו במועי אמון וירתיה מוחתא לקיבליה, והוא צ"ר פס"ג אות ו': (יב) אמר להם הלכ של אדם לא נברא אלא לומר אמת. מובא בילקוט רמז תשע"ו בשס מדרש: (יג) חמס ידיכם תפלטון הידים נבראו לעשות טובה ולדקס כו'. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ, אבל בכ"י האחרים ובגלפס חסר זה, ושס המאמר קטוע ורוח הקודש אומר ע"י ירמיה בספר אצרך בצמן ידעתוך, וכן ישעיה אומר (ה') מבטן קראני, ומרחם הרשעים ניכרים: (יד) אבל הרשעים

דוברי כזב, מרחם ומבטן הרשעים ניכרים, וכן אתה מוצא בעשו הרשע, (טו) עד דהוי במעוי דאימיה הוה מניח עם יעקב אחוי, שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כה כג), (טז) שהיה מרציץ עם אחיו במעי אמו, אמר דוד ואף אתם מרחם זריתם ומבטן תעיתם, שנאמר חמת למו כדמות [חמת] נחש כמו פתן הרש יאמם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (והובר) [חובר] חברים מחוכם (פסוק ס ו), (יז) אמר להם אין אתם יודעין מה עשה הקב"ה לנחש, שובר את רגליו ואת שיניו, ועכשיו הוא אוכל עפר, (יח) כך הוא יעשה הקב"ה למלשינים, שנאמר אלהים הרס שנימו בפיו מלתעות כפירים נתויץ ה' (ימסו) [ימאסו] כמו מים יתהלכו למו (פסוק ז ט), מה המים הללו כיון שנשפכו שוב אין מתקבצין, אלא הולכים להם, כך המלשינים כיון שאומרים דבר של מלשינות, שוב אין הדיבור חוזר בנתיים: [ידרוך הציון]. כחץ היוצא מהקשת הולך ומכה וממית, כך לשון הרע, שנאמר חץ שחוט לשונם מרמה [דבר] (ימיס ט ז): כמו יתמוללו. כד אינון ממללין:

[ג] כמון שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. (יט) כשם ששבלול זה ממסמס והולך ורשומו ניכר, כך לשון הרע ממסמס והולך והיוקו ניכר, מה עונשו נופל באשו של גיהנם, ואינו רואה בשימושיו של עולם הבא, שנאמר בל חזו שמש, אמר הקב"ה אתם אמרתם לשון הרע, אתם נופלים בגיהנם, ואש אוכלת אתכם, ואין אתם רואים שמש של עולם הבא, אבל הצדיקים וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה [ומרפא בכנפיה] (מלאכי ג כ):

[ד] [כ] דבר אחר נפל אשת בל חזו שמש. (כא) [הרי אתם חשובים כנפלים ששפלת האשה שאינן רואים שמש לעולם, וכן הוא אומר או כנפל טמון לא אהיה כעוללים לא ראו אור (איז ג טו): דבר אחר נפל אשת בל חזו שמש]. נופלין אתם כאישות הללו שאינן רואין את השמש, אלא (כב) חולדין בקרקע ויושבין שם. שלשה בריות משונות משאר בריות, האישות ונחש וצפרדע, (כג) האישות אלמלא רואה אור, אין כל ברית יכולין לעמוד לפניו, הנחש אלמלא היו לו רגלים, היה רץ אחר הסוס במרוצה והורגו, הצפרדע אלמלא יש לו שיניים, אין כל ברית נכנס במים לפניו: במרם יבינו סירותיכם אמר. היה לבית דין ללמוד מן הפועל הוה כשמוצא הקוץ בכרם במרם שיגדל ויעשה לסירים ואמדים, כורת אותו במעדר: כמו חי. כל זמן שהוא בוסר: כמו חרון. כל זמן שהוא כחריות הללו שהן רכות, כמה דאת אמר שלשה סלי חורי (בראשית מ טו), מיד ישערנו: ישמח צדיק כי הוה נקם. אם אתם ראוין לבעל הכרם ללכות קוצי כרמו, ישמחו צדיקים בכלייתן:

הערות ותקונים

נעשו זרים כו'. לזה כוון רש"י תהלים נ"ה ד' זורו רשעים מרחם ממעי אמהם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה: (טו) עד דהוי במעוי אמו הוה מניח עם יעקב אחוי. בצ"ר פס"ג אות ו', תנחומא תל"א אות ד' (דף י"ח ע"א) ופסיקתא דר"כ פסקא זכר, וע"ש הערה מ"ז כשהוא יולד ממעי אמו זרתייה מתוחה לקיבליה מה טעם זורו רשעים מרחם. פי' זרתייה אגרופו: (טז) שהיה מרציץ. הר"א"פ הביא בגליון הנוסח עפ"י כ"י אחד שהי' לפניו, א"ר יהודה שהיה מרציץ: (יז) אמר להם אין אתם יודעין. מוצא צילקוט שם והציון מדרש במאמר שלפניו מוסב גם על המאמר המתחיל חמת למו: (יח) כך הוא יעשה הקב"ה למלשינים כו'. כל המאמר עד אמר הקב"ה אתם אמרתם לשון הרע (באות ג') הוא גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, וליחא ככ"י האחרים וצנדפסם וצילקוט: (יט) כשם ששבלול זה ממסמס והולך ורשומו ניכר, כי השרץ הזה (שנעקע) נמס בהליכתו ומניח ריר אחריו, ולכן ניכר צבילי עקבותיו, ופי' ממסמס נמס ומימק: (כ) ד"א נפל אשת עד סוף המזמור. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, וליחא ככ"י האחרים וצנדפסם: (כא) הרי אתם חשובים. הוספתי צפנים כמו שהוא ככ"י ו', ובהוספת הר"א"פ שהוסיף, וכשם ע"י המעתיק מן כל חזו שמש עד כל חזו שמש: (כב) חולדין בקרקע. פי' חופרין וטוקבין בקרקע. ומה בצ"ב י"ט ע"ב שמחלידין את הקרקע ומעלין תיחוח: (כג) האישות אלמלא רואה אור אין כל ברית יכולה לעמוד לפניו. ומה צנמרא מ"ק ו' ע"ב, מאי אישות אר"י ברית שאין לה עינים מאי קר"ה כמו שגבול תמס יהלך נפל אשת כל חזו שמש, וצירוסלמי מ"ק פ"א ה"ד (דף פ' ע"ג), אישות זו חולדה, אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, נפל אשת כל חזו שמש:

מזמור נט

[א] למנצה אל תשחת לדוד מכתם בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו . (א) זהו שאמר הכתוב טובים השנים מן האחד (קהלת ד ט), טובים השנים שיוצאים לדרך , מן האחד שיוצא יחיד : [כי אם יפלו האחד יקים את חברו וגו' (שס טס י)], אם יפול האחד חברו מעמידו , ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו (שס טס יב), שאם יבא אדם רע נגדו, [השנים יעמדו נגדו]. ואם שלשה הרי יפה , שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק (שס טס) : (ב) דבר אחר טובים השנים . טוב צדיק בן צדיק מצדיק בן רשע , אינו דומה זכות צדיק אחד , לזכות שנים , אשר יש להם שכר , שאם יבא פורעניות על בני המשפחה (ג) זכות שניהם עומדות ומצילות אותם , ואם היו שלשה , צדיק בן צדיק [בן צדיק], אין פוסקת מהן לעולם , שנאמר והחוט המשולש . (ד) אמרו לפני ר' זעירא והלא פלוני צדיק בן צדיק [בן צדיק] ודור רביעי רשעים , אמר להם לא אמר שלמה לא ינתק , אלא לא במהרה ינתק , ואפילו פוסקת חוזרת , כמו שנאמר לא ימושו מפך זרעך ומפי זרעך זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעי' נט כא), (ה) כיון שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו , שוב אין התורה פוסקת מהם לעולם , שנאמר מעתה ועד עולם , ומחו אמר ה' , אמר הקב"ה אני ערב בדבר הזה : דבר אחר טובים השנים . (ו) שיתעסקו בפרגמטיא , מן האחד יחיד , ואם היו שלשה היה יפה , שנאמר והחוט המשולש : (ז) דבר אחר טובים השנים . זו מיכל בת שאול ויהונתן , שהיו שניהם אוהבים לדוד , במיכל כתיב ומיכל בת שאול אהבתהו (ש"א יח כא), וביונתן כתיב ויאהבו יהונתן כנפשו (שס טס א), מיכל ממלאת אותו מן הבית , ויהונתן מן החוץ , היו טובים השנים מן האחד . והחוט המשולש . אלו ישראל ויהודה , שנאמר וכל ישראל ויהודה (אוהבים) [אוהב] את דוד (שס טס טו) , היו למנצה אל תשחת [וגו'] :

[ב] (ח) דבר אחר [טובים השנים מן האחד]. זהו שאמר הכתוב מצא אשה מצא טוב (משלי יח כג), וכאן כתיב ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז טו), אלא אם היא אשה טובה אין סוף לטובתה , ואם היא אשה רעה אין סוף לרעתה , הוי מצא אשה מצא טוב . (ט) את מוצא עד שלא נבראת האשה [כתיב] לא טוב היות האדם לבדו (בראשית ב יח), (י) ומשנבראת [כתיב] וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שס א לא), הוי מצא אשה מצא טוב . (יא) אמרו

הערות ותקונים

(א) זש"ה טובים השנים . עיין קה"ר פ"ד צפ' הוה דרשות רבות בזה , והדרשה שלפנינו טובים השנים שיוצאים לדרך ליתא שס , וסביא כאן כל הדרשות לסיים ד"א מלא אשה מלא טוב זו מיכל בת שאול , שהנילה את דוד , והמזמור הוה על שס שהיה קרוב למות בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו . עיין בפירש"י שס שכתב וישמרו את הבית כשאמרה להם מיכל חולה הוה (ש"א י"ט י"ד) והכריחו בלילה , וזילקוט קהלת רמז תחקע"א צפ' טובים השנים הביא ד"א טובים השנים שיוצאים לדרך שאם נפל אחד מהם חברו מקימו ע"כ , וזה לקוח משו"ס : (ב) ד"א טוב לדיק בן לדיק . מוצא זילקוט קהלת שס , ונובע ממדרש שלפנינו , וליתא במדרש קהלת שס : (ג) זכות שניהם עומדות ומצילות אותם . כ"ה גם בכ"י ו' , אבל בכ"י האחרים ונגדפס זכות שניהם עומדת ומבטלת אותה , שנאמר ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה (ירמיה ג' י"ד) , שבבבלי שנים המשפחה נללה , והרא"פ רשם על זה "אינו בכתובים" : (ד) אמרו לפני ר' זעירא . עיין בקה"ר שס סוף פסוק טובים השנים , א"ר זעירא כו' אמר לון ומי כתיב לא לעולם ינתק לא במהרה ינתק כתיב : (ה) כיון שהוא תלמיד חכם כו' . בבבלי ב"מ פ"ה ע"א מוצא זה בשם ר' סרנן שאמר בשם ר' יוחנן : (ו) שיתעסקו בפרגמטיא . זה נשנה בקה"ר שס טובים השנים שסס מושאים ונותנים בפרגמטיא מן האחד זה לעצמו וזה לעצמו , כי אם יפלו שאם יפול ויסתכן אחד מהם חברו מעמידו , והחוט המשולש כד אינון תלת : (ז) ד"א זו מיכל בת שאול . מוצא זילקוט תהלים רמז תשע"ז בשם המדרש , והשמים באמצע והכל לך קורא את מיכל עגלה : (ח) ד"א טובים השנים , זש"ה מלא אשה מלא טוב עיין לעיל ריש מזמור כ"ג : (ט) את מוצא עד שלא נבראת האשה . מוצא זילקוט משלי רמז תתקנ"ו , וביאור זה בשם ר' יוחנן בן זוריא : (י) ומשנבראת כתיב . כי זכר ונקבה ברא אותם : (יא) אמרו רבותינו , שנה צב"ר פי"ו אות צ' ושס איתא תני ר' יעקב כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה , בלא עור , בלא שמה , בלא

רבותינו כל מי שאין לו אשה (יב) שרוי בלא ברכה [בלא חיים, (יג) בלא שמחה בלא עזר, (יד) בלא טובה בלא שלום. בלא ברכה] שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א כח), אותם בזמן שהם שנים. בלא חיים טובים, שנאמר (וראה) [ראה] חיים עם (האשה) [אשה] (קהל'ט ט ט). בלא שמחה, שנאמר ושמה (באשת) [מאשת] נעורוך (משלי ט יח). בלא עזר, שנאמר אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ג יח). בלא טובה, שנאמר מצא אשה מצא טוב (משלי יח כג). (טו) בלא שלום, שנאמר וידעת כי שלום אהלך (איוב ס כד), (טז) ואין אוהל אלא אשה, שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם (דברים ס כו). (יז) ויש אומרים אף שרוי בלא תורה, שנאמר האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני (איוב ו יג), הוי מצא אשה מצא טוב: דבר אחר כשהאשה טובה מצא טוב, וכשהאשה רעה (יח) היא ממצה הטובות כולן מביתו ועושה אותו עני, אבל אם היא טובה מה כתיב בה, אשת חיל עמרת בעלה (משלי יב ד), ואומר אשת חיל מי ימצא (משלי לא י), ועל זה נאמר ויפק רצון מה' (שם יח כג), וכן הוא אומר ומה' אשה משכלת (שם יט יד), (יט) בוא וראה כמה קשה הוא הזיווג, מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים הקב"ה מיוחד שמו על הזיווג, בתורה כתיב ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר (בראשית כד ג), ובנביאים כתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' (יצא הדבר) [היא] (שופטים יד ד), (כ) ובכתובים כתיב ומה' אשה משכלת (משלי יט יד), מכאן שייחד הקב"ה שמו על הזיווג:

[ג] (כא) דבר אחר מצא אשה מצא טוב. אבל אשה רעה מרה ממנה, (כב) מעשה בבנו של ר' עקיבא שנשא אשה, מה עשה כיון שנכנסה עמו לחדר היה עומד כל הלילה וקורא בתורה (כג) ושונה בהגדות, אמר לה סבי לון בוצינא ומנהרין לי, סבת ליה בוצינא ואנהרה ליה כל לילה, והות קיימא קמיה ומנהרא, והוה פתיחא ספרא וגלייה ליה מן רישא לסיפא ומן סיפא לרישא, וכל לילה איתקיימא ומנהרא ליה עד דאתא צפרא, בצפרא קרב ר' עקיבא לנביה, אמר ליה מצא או מצא, אמר ליה מצא, הוי מצא אשה מצא טוב: דבר אחר [מצא אשה מצא טוב]. זו מיכל בת שאול שהיתה אוהבת לדוד בעלה יותר מאביה,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בלא ברכה, בלא כפרה כו', ר' סימון גסס ריב"ל אמר אף בלא שלום, ר' יהושע דסכנין גסס ר' לוי אמר אף בלא חיים, ובקב"ד פ"ט פ' ראה חיים עם אשה מוצא סתמי ובגסס ריב"ל מוצא אף בלא חיים, גם אף בלא שלום, ועיין בבלי יבמות ס"ג ע"ג א"ר תנחום אמר ר' חנינאי כל שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה: (יב) שרוי בלא ברכה שנאמר ויברך אותם אלהים. בב"ר ובקב"ר וביבמות שם מוצא ראייה על בלא ברכה מן להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מ"ד ל'): (יג) בלא שמחה שג' ושמחה מאשת נעורוך. בב"ר ובקב"ר וביבמות שם מוצא ראייה מן ושמחת אתה וביתך (דברים י"ד כ'), ואין ספק שהמדפיסים חקו במדרשים עפ"י הבבלי: (יד) בלא טובה שנאמר מלא אשה מלא טוב. בב"ר ובקב"ר וביבמות שם מוצא ראייה מן לא טוב היות האדם לבדו: (טו) בלא שלום שנאמר וידעת כי שלום אהלך. בב"ר ובקב"ר מוצא ראייה מן ואשה שלום וביתך שלום (ש"א כ"ה ו'), אבל ביבמות הוא כמו לפנינו, ובכ"י האחרים הסר זה ששרוי בלא שלום וסופר ומונה רק שחסר חמשה דברים, גם וי"א ליתא שם, גם חסר שם ההתלה מהמאמר שאחר זה, ד"א כשהאשה טובה מלא טוב, ומתחיל וכשהיא רעה: (טז) ואין אהל אלא אשה כו'. מ"ק ז' ע"ג: (יז) וי"א אף שרוי בלא תורה. זה ליתא שם, ובגמרא יבמות שם במערגא אמרי בלא תורה דכתיב האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני, ופירש"י האם אין עזרתי בי אשתי, דכתיב עזר כנגדו, מיד תושיה נדחה ממני שזריך לעסוק בצרכי ביתו ותלמודו משתכח: (יח) היא ממנה הטובות. דריש מלה לשון מין, מן שמריה ימנו ישתו ור"ל האשה הרעה ממנה כל טוב מציחו: (יט) בוא וראה כמה קשה הוא הזיווג. בב"ר פס"ח אות ג' ר' פנחס גס"ר אבהו מצינו בתורה גנביאים ובכתובים שאין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה. ועיין מ"ק י"ח ע"ג אמר רב משום ר' ראובן בן האלטרובולי מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש: (כ) ובכתובים כתיב ומה' אשה משכלת. כ"ה גם בב"ר ובמ"ק, אבל בכ"י האחרים ונדפס בטעות ובכתובים ויפק רצון מה' (משלי י"ח): (כא) ד"א- מלא אשה אבל אשה רעה מרה ממנה. זה חסר בכ"י האחרים ונדפס: (כב) מעשה בטע של ר' עקיבא. מוצא בילקום משלי רמו חתק"ח וחסר הליון: (כג) ושונה בגדות. כ"ה גם בכ"י ו', וליחא בכ"י האחרים ונדפס: ויהאך

שמילמה נפשו מאביה, אימתי בשעה ששלח שאול לשמור את הבית, הדא הוא דכתיב למנצה אל תשחת [וגו'] :

[ד] [בברחו מפני שאול במערה]. (כד) והיאך ברח דוד, ר' אייבו ורבנן, ר' אייבו אמר שני שערים (כה) היו לו לדוד בביתו, והאחד היה נעול, ומשמרין אותו מן השער הזה, ויצא בשער אחר וברח, ורבנן אמרו שער אחד היה לו, והיו עומדין על השער והיו משמרין שלא יברח, מה עשתה מיכל, שילשלה אותו בעד החלון וברח, כיון שעלו שלוהים של שאול לבית, מה עשתה נמלה התרפים ונתנם על המטה, (כו) ונתנה כביר העזים מראשותיו, (כז) שנאמר (ומיכל בת שאול לקחה את התרפים) [ותקה מיכל את התרפים וגו'] (שא יט יג), כיון שנכנסו ובקשו את דוד, אמרה להם מיכל חולה הוא ומוטל על המטה, הלכו ואמרו לשאול, אמר להם הביאוהו במטה לכאן, הלכו והביאו את המטה אצלו והוא מצא את התרפים במטה, והתחיל כועס על מיכל בתו, אמר לה למה רמיתני והברחת את שונאי, אמרה לו אתה השיאתני ללסמים שלך, ועמד עלי עם החרב להרגני, ואמר לי (כה) אם אין את מברחת אותי אני אהרוג אותך, מיד נתפחדתי ויראתי ממנו, והברחתיו, הדא הוא דכתיב הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך (שא יט יז), (כט) ולכך נקרא שמה עגלה, הדא הוא דכתיב והששי יתרעם לעגלה אשת דוד (שא יט ט), זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה, מה העגלה הזאת אינה מקבלת עול על צוורה, כך מיכל לא קיבלה עול מאביה, אלא קינמרה אותו :

[ה] ואתה ה' אלהים [צבאות] אלהי ישראל הקיצה לפקוד (את) כל הגוים. (ל) לפי שבעולם הזה עושה הקב"ה עצמו כישן, ולמה שעדיין אין הדין נותן שינאלו, שנאמר ויקץ כישן ה' (תהלים עה ט), אבל לעתיד לבא כשיבוא הקץ כביכול הקב"ה נוער עליהם, שנאמר הקיצה לפקוד (את) כל הגוים, באותה שעה אל תחון כל בוגדי און מלה :

מזמור ס

[א] למנצה על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. (א) זהו שאמר הכתוב קרוב מצדיקי [מי

ה ערות ותקונים

(כד) והיאך ברח דוד. מוצא בילקוט שמואל רמז קכ"ט ד"ה ותורד מיכל אח דוד בעד החלון [וילך וינכח וימלט] (שא י"ט י"ג), ובכ"י ב' ד' ה' ו' נמצא הוספה: כל הנותן מקום לשעה השעה נופלת בידו, וכל מי שעומד כנגד השעה הוא נופל בידה, כגון יעקב ומשה ויחזק ודוד, שנתנו מקום לה ונפלה בידם, וכגון אבימלך ונבות והמון שעמדו כנגדה ונפלו בידה, ולפי שעמד מרדכי כנגד המן הרשע קימעה כבר היו ישראל בלין מן העולם: (כה) היו לו לדוד צניחו. בילקוט נוסף, אחד גדול ואחד קטן: (כו) ונתנה כביר העזים מראשותיו. הרד"ק הביא את המדרש הזה ולקח דבריו מהילקוט וכתב התרפים עשויים צדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם, ופי' כביר העזים כר עשוי משער העזים: (כז) שנאמר ומיכל בת שאול וגו'. כ"ה בכל כ"ו ובנדפס, ובקרא כתיב ותקה מיכל את התרפים: (כח) אם אין את מברחת אותי אני אהרוג אותך מיד נתפחדתי ויראתי ממנו והברחתיו. כ"ה גם בכ"ו, אבל כ"י האחרים ובנדפס אם איך מברחת אותי אני מתיו את ראשך בסיף ומיד נלטקן דמי ונתפחדתי והברחתיו. גם נוסף עוד שם וכן בכ"י ג' ובדפוס ראשון הנדפס עפ"י כ"ה הזה, ומרוב המורא נתחלחלתי כענין שנאמר ותחלחל המלכה מאל (אסתר ד' ד') מלמד שפירסה נדה, ללמדך שהחרדה מביאה את הדמים. זה הוסיף מעתיק אחד בכ"י והא"כ נדפס כן בכל הדפוסים. והמאמר מלמד שפירסה נדה הוא מנמרה מגילה דף ט"ו ע"ב נדה דף ע"א ע"א, וכן במדרש אסתר פ"ה פ' ותחלחל המלכה רבנן דתמן אמרין שפירסה נדה, ועיין במדרש אבא גריון שהולאתי לאור הערה נ"ה, ומה שסיים ללמדך שהחרדה מביאה את הדמים, נדה שם איתא תן שחרדה מסלקת את הדמים, והוא במשנה נדה ל"ט ע"א: (כט) ולכך נקרא שמה עגלה. מוצא בילקוט תהלים רמז תשע"ז ושם הביא התחלת המאמר והשמיט מאמר שלם ומוצא ממנו בשמואל רמז קכ"ט והא"כ הביא בתהלים שם מן לכך נקרא שמה עגלה, והוא המאמר שלפנינו, ועיין בגמרא סנהדרין כ"א ע"א טעם אחר שנקראת עגלה: (ל) לפי שבעולם הזה עד סוף המזמור. כל המאמר נמצא ג"כ בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ, וכן נמצא בילקוט ברמז תשע"ז, אבל בכ"י האחרים ובנדפס גם בדפוס ראשון ליתא :

(א) זש"ה קרוב מצדיקי. נוצע מחנחומא דכרים אות ג', ושם הגי' זש"ה קרוב מצדיקי מי יריב אחי נעמדה יחד

יריב אתי (ישעיה נח), מהו קרוב מצדיקי], כשנתן הקב"ה את התורה לישראל, להשיב בה לכל האומות, [בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה], כשהלך יואב לעשות מלחמה עם ארם, אמרו לו אין אתה בן בנו של יעקב, לא כן היו התנאים, ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה וגו' ויקח יעקב אבן וירימה מצבה וגו' [ויאמר לבן הגל הזה עד כיני וכיניך] (בראשית לא מד מס מה), כיון ששמע יואב כך לא היה יודע מה להשיבו, בא אצל דוד ואמר לו כך וכך אמר לי ארם, (ב) מיד הושיב דוד סנהדרין, וכן אמר שלמה במנך ערמת חטים [סוגה בשושנים] (ש"ס ז ג), שני בריתות כרתו אבותינו, (ג) אחד כרת אברהם, שנאמר ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך [וגו'] ועתה השבעה לי באלהים [וגו'] ויכרתו ברית (בראשית כא כג כג ז), באו ליכנס בארץ פלשתים, אמר להם אין אתם בניו של אברהם, ואין אתם מקיימין מצות הברית שכרת אברהם עם אבימלך, אמר להם הן אנו מקיימין, אבל אין אתם פלשתים, הלכו להם, וכן הוא אומר והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור (דברים ג כג), כפרתם באותה שבועה, מיד נכנסו לארץ וירשוהו. וכן ארם אמרו לו ליואב לאו מבניו של יעקב אתם, ולא כך התנה ארם עם יעקב, שנאמר עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית לא כג), אמר להם יואב ולא הם עברו תחלה, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב (נמדבר כז ז), ולא זו בלבד, אלא בימי כושן רשעתים [שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים (שופטים ג ט)], שהרשיע שתי רשעיות, אחת בימי בלעם, ואחת בימי כושן, כיון שלמדוהו מסנהדרין, אמר למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד: (ד) בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה. [מהו בהצותו, שהציתה באש: (ה) דבר אחר שירה בה חצים: דבר אחר] שנמל ארם נהרים ונתן בארם צובה, וארם צובה נתן בארם נהרים: (ו) [וישב יואב. מלמד ששנת ופתח אותה אמר [אם] אני מהריבה אותה עכשיו (שאיני מוצא בחזירתי לא אכילה ולא שתיה, אלא אניה להם עד שאכה את ארם, ונחזור עליהם) אם כן מה אני מוצא כשאעלה מן המלחמה עם ארם, אלא הריני מניחה עד שאעלה, כיון שחזר הכה אותם, שנאמר וישב יואב ויך את ארם] [אדום]:

[ג] אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו. (ו) [אמר הקב"ה אני זנחתי אתכם ואתם זנחתם אותי, וכן הוא אומר וזה ישראל טוב אויב ירדפו

הערות ותקונים

יחד וגו' נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיוכח בה לכל האומות. ומן כשהלך יואב מוצא בילקוט תהלים רמז תשע"ו ובסעות נרשס טס ז"ר פע"ד כי כל המאמר שהביא הוא משו"ס שלפניו והליון ז"ר פע"ד נשמט ממקומו ושייך על התחלת המאמר שהביא, כשהלך דוד לארס נהרים ולארס לזכס פגע יואב באדומים כו', הוא מב"ר פע"ד אות ע"ו. ובילקוט שמואל רמז קמ"ו הביא המאמר בשם ז"ר ובילקוט דברים רמז תת"ה הביא בשם התנחומא: (ב) מיד הושיב סנהדרין וכן אמר שלמה בערך ערמת חטים. הוספתי סיפא דקרא סוגה בשושנים, ובתנחומא שם שושן עדות אלו סנהדרין שנאמר סוגה בשושנים, עדות על שם התורה שנקראת עדות, מפתח זה דוד שעשה עמו מך, ותם על סהלך בתמימות עם קונו, ושם בהערה ח' הבאתי בשם הערוך ערך ששן שהביא בשם הילמדנו וז"ל בילמדנו בפסקא רב לך סוב מיד הושיב דוד סנהדרין שרך שלמה אמר בערך ערמת חטים סוגה בשושנים אלו החכמים, שנאמר למנצח על שושן עדות ע"כ, ובילקוט תהלים שם מיד הושיב סנהדרין הוסיף "שנקראו שושנים". ולמאמר שלפניו כוון רש"י תהלים ס' א' מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנים שנאמר סוגה בשושנים כשנלך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו ליואב ולא מבניו של יעקב אתם היכן היא השבעה ששבע ללבו עד הגל הזה, ולא היה יודע מה להשיב, בא לו אלל דוד, אמר לדוד כך אמרו לי בני ארם באו ושלחו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבעה, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב, ועוד כושן רשעתים, ארמי היה: (ג) אחד כרת אברהם. והשני כרת יחזק שנאמר ונכרתה ברית עמך (בראשית כ"ו כ"ח): (ד) בהצותו את ארם נהרים. מוצא בילקוט תהלים רמז תשע"ו, והביא זה בשם ר' יוחנן, ובכל כ"י מוצא זה סתמי: (ה) ד"א שירה בה חטים. דורש ה"א במקום חו"ל לשון חטים: (ו) וישב יואב. מוצא בילקוט שמואל רמז קמ"ו באמצע המאמר שהביא מב"ר ומן ד"א וישב יואב עד כתוב אחד אומר הוא משו"ס שלפניו וקלת בקלרה: (ז) אמר הקב"ה. הוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובנדפס.

(ספס ח ג), ואף על פי שאנפת בי, חזור ושוב אלי, כמה שנאמר אורך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (שפס יב ב): [הרעשה ארץ]. (ח) בשעה שאמר לו יואב הדברים האלו רעשה הארץ, נתפלצה עליהם ונתקפלה תחתיו, ונמצא עומד דוד להכותו, מיד עמד ואמר רפה שבירה כי טטה. (ט) מהו פצמתה, דלתיה כמה שנאמר ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות (ימיס לו ג), ומתרגמינן פצימין, ואמרו רבותינו חרס כדי ליתן בין פצים לחבירו: הראית עמך קשה [השקיתנו יין תרעלה]. מהו השקיתנו יין תרעלה, (י) יין שהוא מתער את העולם, שיתיר עולה של תורה:

[ג] (יא) נתתה ליראיך גם להתנוסס. למה מפני קושש, מפני האמת סלה. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני. זו תורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו (דניס ג ג), אמר הקב"ה אותה אתה מבקש, אני מוסיף לך אחרת, וכן הוא אומר יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו (שפס יא יא): לי נלעד. אני הוא שעשיתי גם ליפתח הגלעדי, ואני הוא שעשיתי גם לגדעון בן יואש משבט מנשה, והיתה תשועתו תשועת שעה, אבל לעתיד לבא אני מושיעכם על יד משיח בן אפרים, ועל יד משיח בן דוד משבט יהודה: ואפרים מעוז ראשי. שקיבל עול המלכות תחילה, ואחר כך יהודה מחוקקי, זה משיח בן דוד: מואב סיר רחצי. שנאמר ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם (שס יא יד), הוי מואב סיר רחצי, הסיר הזה אדם רוחץ בו רגליו ודוחקן: על אדום אשליך געלי. לרומסו, כמו שנאמר תרטסנה רגל (שס טו ו), זה רגלו של הקב"ה, שנאמר ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (שס טג ג): רגלי עני (שס טו ו). זה מלך המשיח, שנאמר עני ורוכב על חמור (זכריס ט ט): פעמי דלים (שפס טו ו). אלו ישראל, שנאמר וידל ישראל (עד) מאד (שפסס ו ו): עלי פלשת התרוועעי. יש אומרים כמו רועה התרוועעה הארץ (שפסס כד יט), ויש אומרים תרועת מלחמה: מי יובילני עיר מצור. זו מלחמתה של רומי: מי נחני עד אדום. זו מלחמתה של קוסטנטינא, באותה שעה יעמדו ישראל בצרה גדולה, ויאמרו הלא אתה אלהים זנחתנו, וכשרואין נחמיה בן חושיאל מת לפני שערי ירושלים, אומרים הבה לנו (עזרה) [עזרת] מצר ושוא תשועת אדם, באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו:

מזמור סא

[א] למנצח על (נגינות) [נגינת] לדוד. (א) זהו שאמר הכתוב רחוק ה' מרשעים

הערות ותקונים

גם בדפוס ראשון, וכן בילקוט: (ח) בשעה שאמר לו יואב הדברים האלו כו'. כ"ה גם בכ"ו ו', אבל בכ"ו האחרים ובנדפס כג' בשעה שאמר למואב אלה הדברים נתפלצה עליהם ונתקפלה תחתיו ומלא עומד להכותו באותה שעה אמר רפה שבירה כי טטה והנאמר כלו קשה הבנה: (ט) מהו פצמתה דלתיה. כמו שנאמר ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות ומתרגמינן פצימין, ולאמרו רבותינו חרס כדי ליתן בין פצים לחברו. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, וזה הוסיפה, וליהא בכ"ו האחרים ובנדפס, והוא מן מעתיק אחד שנה לפרש מלת פצמתה, והביא ראיה מן חרס כדי ליתן בין פצים לחברו, והוא צמטנה שנת דף פ"ב ע"א, ועיין בערוך ערך פלס, וסיים ומנין פלס לשון סדק וקרע דכתיב כרעשתה ארץ פצמתה, וקרע לו חלוני תרגומו ופליס ליה תרכין, והביא עוד שם פי' אחר שם הלחי והמזוזה כקרא פצימא, והביא רא' תר' ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות תר' תלת פליס. ועס"י הערוך הוסיף אחד המעתיקים את ההוספה אל המדרש: (י) יין שהוא מתער את העולם שיתיר עולה של תורה. נראה כי דורש תרעלה נוסריקון תר עלה, וקשה להבין כוונת הדורש. ואולי נ"ל שהוא תר את העולה: (יא) נתתה ליראיך. כל המאמר מלאך עד סוף המזמור הוא ג"כ בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון, וליהא בכ"ו האחרים ובנדפס, ושם נמלא דק מאמר קבוע, הושיעה ימינך וענני, אותה הימין שהכנה אחריו שגאמר הטיב אחר יומי, אמר הקב"ה אחת מנקש אחת אני מוסיף לך אחרת וכס"א והיה ציוס הוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו ע"כ, וזהו שגלס שם המזמור:

(א) זש"ה רחוק ה' מרשעים. מובא בילקוט תהלים רמז תש"פ בשם המדרש, והנאמר שנה צפסיקתא רבתי

ותפלת צדיקים ישמע (משי יו טו כט), בכל מקום שישראל קראו להקב"ה ענה אותם, קראו לו במצרים וענה אותם, (ב) שנאמר ואת צעקתם שמעתי (שמות ג ז). קראו לו על הים וענה אותם, שנאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (סס יד טו). קראו לו במדבר וענה אותם, שנאמר וישמע ה' בקול ישראל (במדבר כא ג). קראו לו משנכנסו לארץ וענה אותם, שנאמר (ויצעק) [ויזעק] שמואל אל ה' [בעד ישראל ויענהו ה'] (ש"א ז ט). וכן בימי שלמה, ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' (מ"א ח יד). (ג) אף אנו עכשיו שגלינו ענה אותנו, שנאמר קראתי שםך ה' מבור תחתיות קולי שמעת (איכה ג כג ט), ועכשיו מקצה הארץ אליך (ה') אקרא בעמוף לבי, אמר להם הקב"ה מקצה הארץ קראתם אותי, וכשהייתם בארץ לא קראתם אותי, וכן הוא אומר הנני (מביא אותם) [הנני] אל גוי לא קורא בשמי (ישעיה סס ה), כשהייתם בתוכה לא קראתם בשמי, והיכן קראתם אותי מקצה הארץ, שנאמר וקראתם אותי והלכתם (להתפלל) [והתפללתם] וגו' ובקשתם אותי (ירמיה כט יב יג) וכן משה אמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת [וגו'] בצר לך ומצאוך [דגיים ד כט ג], הוי מקצה הארץ אליך אקרא:

[ג] בעמוף לבי. (ה) עד היכן חייב אדם לעמוד בתפלה, ר' יהודה אומר עד שיעמוף לבו, שנאמר תפלה לעני כי יעמוף [ולפני ה' ישפוך שיחו] (תהלים קג ה), הוי בעמוף לבי: בצור (ירוממני) [ירום ממני]. (ו) איוו זו ירושלים, שנאמר ורחבה ונסבה למעלה (יחזקאל מה ז), לכך בצור (ירוממני) [ירום ממני], אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם איני מבקשת לישוב אצל האויב, אבל אנורה באהלך עולמים, וכן הוא אומר ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך (תהלים כו ח), וכן הוא אומר כי טוב יום בחצריך מאלף בהרתי הסתופף בבית (ה') [אלהי] מדור באהלי רשע (סס פד יח):

[ג] דבר אחר אנורה באהלך עולמים. (ח) וכי ע"ה על דעתו של דוד להיות הוי עולמים, אלא אמר דוד לפני הקב"ה יהי רצון מלפניך שיהו שירות ותשבחות שלי נאמרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לעולם: כמו דוד ודוד. כדורות של עולם תזה ושל עולם הבא: חסד ואמת מן ינצרוהו. חסד ואמת שהן מזומנים

הערות ותקונים

דצתי סוף פ"ט פסקא למנחם על הננינות נרחנה ונהוספת דברים וע"ש במאיר עין הערה כ"ה: (ב) שנאמר ואת לעקתם שמעתי. בילקוט מוצא הכתוב וישמע אלהים את נאקתם, גם נפסיקתא רבתי סס מוצא הכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו [וישמע אלהים את נאקתם] (שמות ז' כ"ג כ"ד): (ג) אף אנו עכשיו שגלינו ענה אותנו כו'. נפסיקתא רבתי סס גרסינן אמר לו דוד רבש"ע כשהיו בניך בבית המקדש היו קוראים אותך ואתה עונה להם עכשיו משאלנו מספורים בגולה אתה עונה אותנו כמ"ס מק"ה הארץ אליך אקרא, והרב הגדול בעל מאיר עין הגיה סס גסס הו"א והרזו"ו ש"ל כשאלנו מספורים בגולה ענה אהרן: (ד) וכן משה אמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת וגו' צר לך ומצאוך. בילקוט מוצא וכן אמר משה צר לך ומצאוך וגו' מה כתיב בתריה צר וגו': (ה) עד היכן חייב אדם לעמוד בתפלה ר' יהודה אומר עד שיעמוף לבו. עיין בבלי ע"ז ז' ע"ב והוא כדעת ר"א שאומר סס שאל אדם לרבו ואח"כ יתפלל, שנאמר תפלה לעני כי יעמוף ולפני ה' ישפוך שיחו, ופירש"י סס כי יעמוף, עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תחלה והדר לפני ה' ישפוך שיחו שמונה עשרה עטיפה לשון כאב ופריחת לב מתוך צרה כמו בהתעטפס כהלל (איכה ב' י"ב), ויותר נכון לגרוס לפנינו היכן חייב אדם לעמוד בתפלה ומלת "עד" מיותרת, וכ"ה האחרים ובגדפם הגו' עד היכן אדם חייב לעמוד בתפלה עד שיעמוף שנאמר תפלה לעני כי יעמוף, וכן הוא אומר בהתעטף עלי נפשי ע"כ, ומוצא סס המאמר סתמי, וככ"ו שלפנינו וככ"ו ו' הוא גסס ר' יהודה: (ו) איוו זו ירושלים שנאמר ורחנה ונסבה למעלה. עיין חזית פ"ז פ' ו' אררך עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל דרדיה למעלה מנין ת"ל ורחנה ונסבה למעלה, והרא"פ בגליון הביא נוסחת כ"ה אחד שהי' לפניו: ואיוו רב כהנא אומר זה ירושלים, ובכל כ"ה שלפני מוצא זה סתמי: (ז) ד"א אנורה. מכאן עד סוף המזמור הוא גם כן ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליחא ככ"ו האחרים ובגדפם: (ח) וכי עלה על דעתו כו'. לעיל במזמור א' אות ח', ובמזמור

לעולם לפניך הן יכבדוהו, שנאמר חסד ואמת יקדמו פניך (תהלים פס טו), (ט) ואין מן אלא מזומן, כמה דאת אמר וימן להם (היאל א ה):

מזמור סב

[א] **למנצח** על ידותון מזמור לדוד, אך אל אלהים דומיה נפשי. זהו שאמר הכתוב בפסחו בה' עדי עד (ישעיה כו ד), אמר הקב"ה הו' יודעין במי אתם בוטחים, (א) במי שכרא שני עולמים בשתי אותיות, כי ביה ה' צור עולמים (שס ט), העולם הזה והעולם הבא, העולם הזה נברא בה"א, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב ד), אל תקרי בהבראם, אלא בה"א בראם, והעולם הבא נברא ביו"ד, הו' כי ביה ה' צור עולמים. ולמה נברא העולם הזה בה"א, לומר לך מה ה"א כשאדם מוציאה מתוך פיו, אין בה לא ריחוש שפתים, ולא הריצת לשון, כך בלא עמל ובלא יניעה ברא אותה, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו וגו' (תהלים לג ו). (ב) כי השח יושבי מרום (ישעיה לו ט), ואחר כך תרמסנה רגל (שס טו ו), ואחר כך קומי ודושי בת ציון (מייס ד יג), כך אמר הקב"ה לישראל גואל אני אתכם אלא שתמרוהו, ומה אני מטריח, על ידותון, (ג) על הדתות ועל הדינין שאתה עושה לנו, הו' על ידותון: אך אל אלהים דומיה נפשי (כי) ממנו ישועתי. וכן הוא אומר ואנחנו לא נדע מה נעשה [כי עליך עינינו] (הי"ב כ יג):

[ב] **אך** הוא צורי וישועתי. (ד) מהו צורי, [תוקף], בתוקף בא עלי בעולם הזה, ובשביל התוקף שבא עלי יושיעני: משנבי לא אמום רבה. (ה) גיהנם נקראת רבה, מקום שהרשעים (ו) נופלים שם ועומדים, וכן הוא אומר השיקו היקבים כי רבה רעתם המונים [המונים] בעמק החרוץ (יואל ד יג יד), מהו בעמק החרוץ, שכל מי שנופל בו דינו חרוץ לעולם, אותה שעה לא אמום רבה, שנאמר וה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו (שס טו), אותה שעה וה' מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל (שס טז), וכן בני קרח אמרו המו גוים ממו ממלכות נתן בקולו תמוג (הארץ) [ארץ], ה' צבאות עמנו וגו' (תהלים מז ז ח):

[ג] **במרו** בו בכל עת. (ז) אמר ר' חייא בר אבא דמן יפו הגשמה שבאדם כל שעה שהיא עולה ויורדת מבקשת היא לצאת ממנו, והיאך היא עומדת בגופו, אלא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו, כשהיא באה לצאת ורואה את יוצרה חוזרת לאחוריה, והיכן היא פירשה, אנשי כנסת הגדולה פירשוה, אתה הוא ה' לבדך (ח) (השמים ושמי השמים לא יכלכלוך) [אתה עשית את השמים שמי השמים וגו'] ואתה מחיה את כולם (נחמיה ט ו), מנין שכבודו של הקב"ה מלא חללו של

הערות ותקונים

א' אות ג': (ט) ואין מן אלא מזומן כד"ל וימן להם. וכן רש"י בפ' לתהלים (ס"א ח') הביא: מן הזמנה, כמו וימן ה' אלהים קיקיון (יונה ד'):
(א) במי שכרא שני עולמים בשתי אותיות. ירושלמי תנינה פ"ב ה"א (דף ע"ז ע"ג) ר' אבהו בש"ר יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העולם הזה והעולם הבא אה"א ואחד ביו"ד, מ"ט כי ביה ה' צור עולמים ואין אלו יודעים איזה נברא בה"א ואיזה מהם נברא ביו"ד, אלא מן מה דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, בה"א בראם, הו' העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד. וכן הוא בפסיקתא רבתי פכ"א (דף ק"ט ע"ב) וב"ר פי"ב אות י', ועיין בבלי מנחות כ"ט ע"ב: (ב) כי השח יושבי מרום והא"כ תרמסנה רגל והא"כ קומי ודושי. ל"ל ואומר קומי ודושי, כי הוא קרא במיכה, ובילקוט תהלים רמז תפ"ב הביא בשם המדרש ומהפך הגי' למנצח על ידותון על הדתות ועל הדינין שאתה עושה לנו, דכתיב כי השח יושבי מרום, והא"כ תרמסנה רגל והא"כ קומי ודושי: (ג) על הדתות ועל הדינין. מוצא ברש"י תהלים ס"ב א' בשם מדרש אגדה: (ד) מהו צורי. מוצא בילקוט שם, ובגליון נרשם "ספרי" בעשות, כי הוא ג"כ בשו"ט שם: (ה) גיהנם נקראת רבה. וכן הביא רש"י בפ' לתהלים שם בשם מדרש אגדה: (ו) נופלים שם ועומדים. ל"ל ואינם עומדים: (ז) א"ר חייא בר אבא. מוצא בילקוט סוף תהלים רמז תפ"ט בשם המדרש: (ח) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. הסגרתו ותקנתו אתה עשית את השמים שמי השמים, והוא בנחמיה שם, והכתוב השמים ושמי השמים לא יכלכלוך הוא צד"ב ו' י"ח, ופה הביא הכתוב

עולם, שנאמר הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא (וימיו כג כד), (ט) אמר ר' נחמני בשם ר' לוי (י) מעלי הביכורים כך היו מזמרים, כל הנשמה תהלל יה (תהלים קג ו), מהו תהלל יה, כל שעה ושעה שהיא עולה ויורדת בגופו, אגן חיבין לו הללויה, שהוא עושה פלאות עמו, אמר דוד הואיל וכל הנסים הללו הוא עושה עמו בכל שעה, תנו דעתכם שלא להפליג ממנו שעה אחת, הוי במחו בו בכל עת [עם] שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו מלה:

[ד] (יא) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. מהו לך ה' חסד, ר' יהודה ור' נחמיה, [ר' יהודה אומר] (יב) הזכות אינה עקרה ועושה פירות, שנאמר אמרו (ל) צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג י), אבל העבירה עקרה, שנאמר ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, יש לך אדם שיש בו עשר מצות ועשר עבירות, אם כן יצאו אלו באלו, אבל הקב"ה אינו עושה כן, אלא בתחילה גובה ממנו עונותיו, ואחר כן נותן לו שכרו של מצות, (יג) אמרו רבותינו משלם לו שכר זכותיו, אבל אינו מדקדק על עבירות שבירו, ואינו מדקדק על עבירה להפרע ממנו כמה שהטא, (יד) שנאמר כי אתה (ה) [אלהינו] (חשבת) [חשכת] למטה מעוננו (עורא ט יג), ואף כאן כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, מעשהו אינו אומר, אלא כמעשהו, ומה למטה הוא גובה את אלו משלו, היאך (טז) אדם בחור דלוק בעבירה וראוי למות, מה הקב"ה עושה, תולה לו עד שישיא אשה ויוליד בנים, והקב"ה [נוטל אחד מבניו תחת אותה עבירה שעבר, נמצא הקב"ה] גובה שלו משלו, יש חסד גדול מזה, הוי ולך ה' חסד. (טז) ר' נחמיה אומר [כי אתה תשלם לאיש כמעשהו], מהו כמעשהו, יש אדם מחשב לעשות [עבירה ולא עשאה, הקב"ה אינו כותבה עליו עד שיעשנה, ואם מחשב לעשות] מצוה ונאנס ולא עשאה, הקב"ה כותבה עליו כאילו עשאה, מניין את למד מדוד שהיה מצמער לבנות בית המקדש, שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' [וגו'] אם אבא באהל ביתי (תהלים קלג ח ג י), (ואני בעוניי) [והנה בעניי] הבינותי (דס"א כג יג), וכן הוא אומר ויהי כי ישב המלך בביתו (והניח ה') [וה' הניח] לו מסביב (ט"ז ז ח), התחיל מהרהר בלבו ואמר (ואני) [ראה נא אנכי] יושב בבית ארזים וארון (ברית ה') [האלהים] יושב בתוך היריעה (שס טס כ), אמר לו נתן הנביא אילולי שעלה במחשבה בלבו של הקב"ה שתבנה לו בית, אף בלבך לא היה עולה, שכך הכתיב עלי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

הכתוב מנחמי: (ט) א"ר נחמני בש"ר לוי. בכ"ו ו' א"ר אחא בש"ר לוי, ובאזוהי כ"י ובנדפס א"ר חי"א בשם ר', והרא"פ הביא בגליון הנוסחא כמו שהיה לפנינו, והביא נוסחא אחרת א"ר אחא בש"ר מאיר: (י) מעלי הביכורים כך היו מזמרים כל הנשמה תהלל יה. בירושלמי בכורים פ"ג ה"ב דף ס"ח ע"ג בעורה היו אומרים כל הנשמה תהלל יה הללויה: (יא) ולך ה' חסד. מובא בילקוט רמז חספ"ד בשם המדרש: (יב) הזכות אינה עקרה. בתוספתא ריש פאה איתא כך: זכות יש לה קרן ויש לה פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, שנאמר אוי לרשע רע כי נטול ידיו יעשה לו כו', וכן הוא בבבלי קידושין מ' ע"א ואדר"ל ריש פ"מ, ועיין לעיל מזמור ל' אות ד' ושם הוא בסגנון אחר, ובכ"י האחרים (מלבד כ"ו ו') ובנדפס הגי' מהו כמעשהו ר' יהודה אומר העבירה עקרה ואינה עושה פירות שנאמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, אבל הלדקה עושה פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. והרא"פ הביא בגליון הנוסחא כ"י שלפנינו: (יג) אמרו רבותינו. עיין לעיל במזמור ל' וכן איתא שם רבנן אמרי אפי' עונותיו אינו גובה ממנו צבת אחת, שנאמר כי אתה אלהינו תשבת למטה מעוננו (עורא ט'), ובכ"י האחרים ובנדפס נוסחא אחרת בכלן, אמרו רבותינו משלם הקב"ה לאדם כפי מעללו הרעים ואינו מדקדק עמו כפי שהטא ומניח מחובו אלנו שאינו פורע ממנו, שנאמר כי אתה אלהינו [תשבת למטה מעוננו (עורא ט')], ואף כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מעשהו אינו אומר כו'. ובכ"י ו' הוא כמו לפנינו, והרא"פ הביא בגליון הנוסחא הכ"י. ורש"י תהלים ס"ב י"ג הביא ו"ל ולך ה' חסד ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנאמר (עורא ט') כי אתה אלהינו תשבת למטה מעוננו, כך נדרש באגדה תהלים עכ"ל. וכוון למאמר שלפנינו: (יד) שנאמר כי אתה ה' תשבת תקנתי כי אתה אלהינו תשבת, ונס בכ"י האחרים מובא כי אתה ה' תשבת, ונס בילקוט בסמות כי אתה תשבת, ו"ל כי אתה אלהינו תשבת: (טז) אדם בחור דלוק בעבירה. בילקוט שם אדם רווק עובר עבירה, ו"ל אדם בחור דלוק עבירה: (טז) ר' נחמני אומר. בילקוט שם נמא' לפני זה ד"א ר' אליעזר אומר

הקב"ה ביקש ה' לו איש כלבבו (ס"א יג יד), מיד נגלה עליו הקב"ה על ידי נתן, שנאמר ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן (הנביא) לאמר (יז) האתה תבנה לי בית (ס"ג ז ד ס), וכתוב אחד אומר [לא] אתה תבנה לי (בית) [הבית לשבת] (ס"א יז ד), היאך יתקיימו שני כתובים האלו, אלא שאף על פי ששלמה בנך בונה אותו, (יח) על שמך נקרא, (יט) וראוי היה דוד לבנותו, אלא שבא נתן הנביא ואמר לו לא (אתה) תבנה (לי) [בית לשמי] כי דמים (הרבה) [רבים] שפכת (סס כג ז), כיון ששמע דוד כן נתיירא ואמר הרי נפסלתי לבנות בית המקדש, אמר ר' יהודה בר אלעאי אמר לו הקב"ה אל תירא דוד (ב) חייך כל הדמים ששפכת [הם לפני] כאיל וצבי, שנאמר בהם [הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל רק הדם לא תאכלו] על הארץ תשפכנו כמים (דברים יג טו טז), אמר לפניו אם כן למה איני בונה אותו, אמר לו הקב"ה אם אתה בונה אותו הרי הוא קיים ועומד ואינו חרב לעולם, אמר לפניו והרי הוא יפה, אמר לו הקב"ה גלוי וידוע לפני שעתידין ישראל לחטוא, ואני מפיג בו חמתי ומחריבו, וישראל ניצולין, הדא הוא דכתיב דרך קשתו כאויב [וגו' שפך כאש חמתו] (איכה ג ד), אמר לו הקב"ה אף על פי שאין אתה בונה אותו, הואיל וחשבת לבנותו, על שמך אני כותבו, שנאמר מזמור שיר הנוכת הבית לדוד (תהלים ל א), לשלמה אינו אומר אלא לדוד למה שחשב בלבו לבנותו, הא למדנו כל מי שמחשב לעשות מצוה, אף על פי שנאנס ולא עשאה, הקב"ה מעלה עליו כאילו עשאה:

מזמור סג

[א] **מזמור** לדוד בהיותו במדבר יהודה. (א) וזו שאמר הכתוב ה' בצר (פקדונך) [פקודיך] צקן להש מוסרך לבו (ישעיה טו טז), אימתי ישראל מבקשין להקב"ה בעת צרתם, שנאמר בצר לי אקרא ה' (תהלים יח ז), [וכן דוד כשנכנס לצרה היה מבקש להקב"ה, שנאמר בברחו מפני אבשלום בנו (סס ג א)], ואומר בבוא הזיפים ויאמרו לשאול (סס נד ז), ואומר בבוא דואג האדומי (סס נג ז), ואומר בברחו מפני שאול במערה (סס נא א), ואף כאן בהיותו במדבר יהודה, מזמור לדוד במלכו אינו אומר, אלא בהיותו במדבר יהודה, וכן הוא אומר מן המצר קראתי יה (תהלים קיט ס), ואומר יום אירא אני אליך אבטח (סס ט ד), ואומר טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקך (סס קט עא), לכך מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה:

הערות ותקונים

כו', עד ר' נחמ' אומר הוסיף מן שו"ס מזמור ל' אות ד': (יז) האתה תבנה לי בית וכתוב אחד אומר לא אתה תבנה לי בית. ככ"י האחרים ובנדפס הגי' קצת נשתנית, ונשנה בפסיקתא רבתי פ"ב פסקא מזמור שיר הנוכת ובפ"ו פסקא ותשלם כל המלאכה. ומוצא בילקוט שמואל רמז קמ"ד גסס הפסיקתא רבתי, והתחלת המאמר שם הוא מפ"ו ומן ד"א האתה תבנה הוא מפ"ב: (יח) על שמך נקרא. דכתיב מזמור שיר הנוכת הבית לדוד (תהלים ל' א'): (יט) וראוי היה דוד. פסיקתא רבתי שם פ"ב: (כ) חייך כל הדמים ששפכת הם לפני כאיל וצבי שנאמר בהם. בפסיקתא רבתי שם הגי' כך הם לפני לצבי ואיל לך נאמר שפכת ארצה ואין ארצה אלא לצי ואיל, שנאמר על הארץ תשפכנו כמים. ד"א א"ל הקב"ה חייך כל הדמים ששפכת היו לפני קרבנות שכן כתיב כי דמים רבים שפכת ארצה לפני, אמר רשב"י אין לפני אלא קרבנות, שנאמר וקהט את בן הבקר לפני ה':

(א) זש"ה ה' בצר פקדונך, מוצא בילקוט רמז תשפ"ה גסס המדרש, וכאשר הוא לפנינו כ"ה בכ"י ג' ו' ח' ובנדפס, אבל בכ"י ב' ד' ה' ז' נמצא פה בהתחלת המזמור הוספה: חנו רבנן את משפטי תשעו (ויקרא י"ח ד') אלו דברים שנכתבו בתורה, שאם לא נכתבו בתורה דין הוא שיכתבו, ע"ז ונילו עריות, ושפיכות דמים, וגזל, וזנות, ואת חקותי תשמרו (שם שם) דברים שילך הרע משיב עליהם, ולאמות השולם משיבין עליהם תשובה, לבישת שעטני, ואכילת בשר חזיר, ורוק היבמה, והרבעת כלאים, ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וצפורי מנורע, ובשר בחלב, ושעיר המשתלה, ושמה תאמר מעשה תהו הם, ח"ל אני ה' אליהם (שם שם), וכשישראל עברין עליהם הקב"ה מיסרן שנאמר מוסרך למו (ישעי' כ"ו ט"ז) וכשחוררין בתשובה

[ב] אלהים אלי אתה אשחרך. (ב) זהו שאמר הכתוב אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאוני (משלי ה י), התורה אמרה אני אוהבי אהב, כל מי שהוא אוהבי אני אהב אותו: דבר אחר כל מי שאהב אותי אני אהב אותו, דוד על ידי שאהב אותי אני אהבתיהו, ועל ידי ששיחרנני אני שחרתיהו ונמצאתי לו, לכך אלהים אלי אתה אשחרך: צמאה לך נפשי כמה לך בשירי [בארץ ציה] ועיף בלי מים, זו אדום: (ג) [אמר ר' יהושע בן לוי אמר משה המוליכך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דברים ה טו), (ד) נחש זה בבל, שרף זה מדי, עקרב זה יון, וצמאון אשר אין מים זה אדום]. נחש יש לו חבר, שרף יש לו חבר, [ועקרב יש לו חבר], וצמאון אשר אין מים אין לו חבר, כך לזו הרשעה אין לה חבר, לכך נאמר ציה ועיף בלי מים, (ה) נפשנו עיפה לדברי תורה (ו) ואין אנו מוציאה, (ז) שנאמר העניים והאביונים מבקשים מים ואין [לשונם בצמא נשתה] אני ה' אענם אלהי (כל הארץ) [ישראל] לא אעובם (ישעיה מא י):

מזמור סד

[א] למנצח מזמור לדוד שמע אלהים קולי בשוחי מפחד אויב תצור חיי. (א) זהו שאמר הכתוב כי לא יעשה (ה') [אדני אלהים] דבר כי אם נלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז), (ב) אמר ר' תחליפא הודיע הקב"ה לדוד מה עושיך לדניאל, אילו הן יכולין לעשות כלום להקב"ה היו עושיין, וכן בני קרח אמרו שרחו באש מקדשך (תהלים עד ז), ואילו היו יכולין לעלות לתור ברקיע היו חותרין, שנאמר בכשיל וכילפות יהלומן (שם טז ז), ובשביל שאינן יכולין לעלות

הערות ותקונים

בתשובה, הם מציין לפניך לחם בתפלה, שנאמר ה' צר פקדון לקון לחם (ישעיה כו טו), כשהם צרה מוסרך למו (שם) ואח"כ נמנע כמו לפניו אימתי ישראל מבקשין להקב"ה כו'. והנה המאמר הראשון מן חנו רבין עד ת"ל אני ה' אלהיכם הוסיף זה המוסף מנמרה זמא ס"ז ע"ב, וכל המאמר אין לו ענין לכאן: (ב) זש"ה אני אוהבי אהב התורה אמרה. מוצא בילקוט שם רק המאמר קטוע והציג "וכו" ואחר זה מתחיל שם ד"ה אלהים אלי אתה על הים הכרתיך, הוא מן פסיקתא רבתי פמ"ו פסקא אחרי מות, ואחר הציין, והוא עד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, ומן זמאה לך נפשי א"ר יהושע בן לוי. הוא ממו"ט שלפניו רק בקצת שמים עיין בהערה שלאחריה: (ג) א"ר יהושע בן לוי. הוספתי כמו שמוצא בילקוט שם, ובכל כ"י שלפניו המאמר קטוע: (ד) נחש זה בבל שרף זה מדי עקרב זה יון. כ"ה גם צב"ר פמ"ד אות י"ז וי"ר פי"ג: (ה) נפשנו עיפה לדברי תורה. דורש בלי מים על התורה שנמשלה למים: (ו) נפשנו עיפה לדברי תורה ואין אנו מוציאה. בילקוט נפשנו עיפה לדברי תורה ואין אנו מוציאה, ובכ"י האחרים ובגדפס נפשנו עיפה לדברי תורה ואין מניחין אותנו: (ז) שנאמר העניים והאביונים וגו'. בילקוט שם הציגו המדפיסים בטעות הציין רמו תשפ"ו על הכתוב העניים, ובאמת ז"ל שנאמר העניים וגו' ומסב למעלה והתחלת הרמו הוא מן ר' אליעזר בר' יוסי בר זימרא פתח קרי"ה ביעקב, והוא מן צ"ר ר"ח פס"ט ובעטות נרשם שם צ"ר פמ"ט:

(א) זש"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר וגו'. כך מתחיל גם בכ"י ג' ו' ח' ובגדפס, אבל בכ"י צ' ד' ה' ז' נמנע פה הוספה, ומתחיל זש"ה מפרי פי איש תשבע בטנו (משלי י"ח כ') א"ר שמלאי אמר הקב"ה לראובן אתה התחלת לי בהללת נפשות תחלה, שנאמר וישמע ראובן וייליכו מידם (בראשית ל"ז כ"א), חייך שאני מפריש ערי מקלט מתחומך תחלה, שנאמר את צר צמדבר (דברים ד' מ"ג), ר' יהושע דסכנין אמר אמר הקב"ה ליכודם אתה הללת שלם נפשות מן האור ואחד מן הכור חייך שאני מליץ תחת חמר ושני בניו, חנניה מישאל ועזריה, ותחת יוסף דניאל שגלג צנוצ אריות, ר' יהושע בן לוי אמר אמר הקב"ה למשה אתה הכהנת בתורה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים (דברים ד' ל"ט), חייך אני כותב עליך ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (שם ל"ד י'). ואח"כ מתחיל ד"ה למנצח מזמור לדוד שמע אלהים קולי זש"ה כי לא יעשה אלהים דבר וגו' והוא הוספה מאת מעתיק אחד לקוח מן מדרש שמואל פ"ט. והתחלת המאמר אמר הקב"ה אתה התחלת לי בהללת נפשות תחלה עד שנאמר את צר הוא גם צב"ר פמ"ד אות ק"ו וחסר שם שם האומר וכאשר הוסיף המוסף כ"ה במדרש שמואל שם: (ב) א"ר תחליפא הודיע הקב"ה לדוד כו'. כ"ה גם בכ"י ו' והרא"פ הביא בגליון בני מאיזה כ"י "אריבע"א, אבל

למעלה, היו עושין למטה, שנאמר יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד (תהלים כ ג), ולפי שלא היו יכולים למעלה, היו נושלים עצה בדניאל, שנאמר אתייעצו (ג) כל (סרני מלכות) [סרכי מלכותא וגו'] כען מלכא (תקום) [תקים אמרא] ותירשם כתבא (דניאל ו ט), אמר ליה לכך אין אתה מלך, כל המלכים נזרין נזירות ונותנין דתין, שנאמר (בדתי פרס ומדי) [כדת מדי ופרס] (סס טס), ואתה לא נזרת מימך, כיון ששמע בן השולים עמהם, כען מלכא (תקום) [תקים] אמרא (סס טס), ודניאל (ברם) [כדי] ידע [די רשים] כתבא על לביתיה וכיון [פתיחין] [פתיחין] ליה בעליתיה (סס טס יא), ודניאל אמר שמע ה' קולי בשיחי מפחד אויב תצור חיי, היו מבקשין את דניאל, ומצאו אותו עומד ומתפלל, שנאמר (אדין גבראין אלו ארנישו ואשכחין לדניאל בעו) [אדין גבריא אילך הרנישו והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהה] (סס טס יב), אמר לפניו הרי הרנישו, תסזירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און, כיון שמצאו ידיו קרבו אליו, באדין קריבו (ואמרו) [ואמרו] [קדם] מלכא [וגו'], [אדין] מלכא [כדי] מלתא שמע (סני) [שניא] באש (עליה) [עלוהי] ועל [דניאל] שם בל לשזיבותיה ועד מעלי שמשא (סס טס יג טו), כיון שאמרו לו אמר להם הרי אתם אין נאמנים (ד) היו דוממים כל היום, כשהגיע המנחה התחיל להתפלל, אמר בשביל אלו הרשעים אינו מתפלל, לכך נאמר מעלי שמשא. ומה אם בשביל התפלה שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתה עשו כך, שאר מצות שחייבים עליהם כרת ומיתה על אחת כמה וכמה, ואף המלך היה מבקש להצילו ולא היה יכול, אמרו לו אמרת לנו אין אתם נאמנים, הרי ראית אתה, לכך נאמר (דע את) [באדין] מלכא אמר (והתייא) [והיתיו] לדניאל ורמו (לגו אריאותא) [לגובא די אריותא] (והתייא אבן חדא) [והיתית אבן חדה] (סס טס י"ח), (ה) וכי מחיבן היו אבנים בבבל, אלא מארץ ישראל פרוחה וישבה לה על פי הבאר, [רב הונא בשם ר' יוסי אמר מלאך בא בדמות ארי וישב על פי הבאר], מאי טעמא דכתיב אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא (יחבלונגי) [חבלונגי] (סס טס י"ג), אדין [מלכא אול] [אול מלכא] להיכליה (סס טס י"ט), אמר מה ראה הצרה הזאת לבוא על ידי שימות האיש הזה, [אדין] [באדין] מלכא בשפרפרא יקום [וגו'] לדניאל בקל עציב זעיק (סס טס כ כ"א), ושמע שהיה קורא קריאת שמע ולא ענהו, אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא (סס טס כ"ג), למה שהיה דניאל יורד אצל האריות ונעשו לפניו כבהמות, שנאמר ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל (משנ' ל ל), אמר הקב"ה (ו) יבא אריה ויציל אריה מפי אריה, באדין מלכא שניא (טב) [טאב] עלוהי [וגו'] [והתייון גוברין אילן דאכלו קורצוהי דדניאל] [והיתיו גבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל] (דניאל ו כ"ה), אמרו לו לפי שהן שביעין לפיכך לא אכלוהו, אמר להן אם שביעיים הן רדו לינו עמהם הלילה ונראה אם שביעיים הן, כיון שהשליכו מיד נאכלו, שנאמר ויורם

הערות ותקונים

אבן כ"י האחרים ובגדפס חקר שכ האומר וכו' שם הודיע הקב"ה לדוד מה עשין לדניאל, ואלו היו יכולין לעלות למעלה לעשות מלחמה עם הקב"ה היו עושין, וזילקוס תהלים רמו תשפ"ו הביא כל המאמר משו"ט ונרשם בנדו מדרש והשמיט ההתחלה והחל למנחה מזמור לדוד שמע אלהים וגו' נדרש על דניאל כשנשלק לגוב אריות, שנאמר אתיעטו כל רברבי מלכותא וגו' והוא הנאמר לפנינו במאמר שלאחריו. ורש"י בתהלים במזמור ס"ד כתב ו"ל שמע אלהים קולי בשיחי מזמור זה דרשוהו בעלי הגדה תהלים על דניאל שהושלק לגוב אריות ויפה טפל כל לשון המזמור על האגדה לפה דוד ברוח הקודש כל המאורע לו והתפלל עליו שדניאל מורעו היה כו': (ג) כל סרני מלכותא. וכן מובא גם כ"י ו', ובקרא כתיב כל סרכי מלכותא וזילקוס הביא כל רברבי מלכותא: (ד) היו דוממים כל היום. כ"י ז' ד' ה' ו' טפף אמר בלבו אי אפשר דבר זה שיגלל מפי כמה אריות והתנו עמו שאם יגלל שיושלנו כולם לגוב אריות ט"ז, והא"כ הוא כמו לפנינו ולא נמאז כ"י האחרים ובגדפס: (ה) וכי מחיבן היו אבנים בבבל אלא מארץ ישראל פרוחה וישבה לה על פי הבאר. לעיל במזמור כ"ד אות ו' הגי' וכי יש אבנים בבבל אלא שקטש סאבן מארץ ישראל וישבה על פי הבאר, וכן בחזית ריש ס"א אות ה' וכי אבנים יש בבבל אלא מא"י פרוחה לה לשעה וישבה לה על פי הבאר, ועיין רש"י דניאל ו' י"ח בבבל אין אבן כ"א לבנים ולפי טפס הביאוס מלאכים מא"י כו': (ו) יבא אריה ויגלל אריה מפי אריה. כ"י ז' ד' ה' ו' טפף אחר זה: יבא אריה

אלהים חיך פתאם היו מכותם (תהלים סד ה), לפיכך נאמר (לגוב אריות אינון נשיהון ובניהון) [ולגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון] (דניאל ו כה), כמה הווי, הרי הוא אומר שפר מרם דריוש (והוקם) [והקים] על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין ועלא מנהון [סרכין] תלתה די דניאל [חד] מנהון (סס סס זג), הרי קב"ב, וקב"ב נשים, וקב"ב בנים, שנאמר אינון (נשיהון ובניהון) [בניהון ונשיהון] (סס סס כה), הרי שס"ו, וכל אחד ואחד ארבע אריות שהיו עושין אותן ארבע ארבע איברים, אבר לכל היה וחיה, שחטפו אותן מרם שירדו לבור, שנאמר ולא ממו לארעית נובא (סס סס), הרי אלף ותס"ד אריות, לכך נאמר ישמח צדיק בה' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב:

מזמור סה

[א] **למנוצח** מזמור לדוד שיר, לך דומיה תהלה אלהים בציון. (א) זהו שאמר הכתוב החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה (ישעיה מז יד), ואומר העל אלה תתאפק ה' (סס סד יא), (ב) אמר להם כמה אין לי (סס סד ז), אינו יכול לעשות, מדת הדין נותנת שאחריש, מי יתנני שמיר שית במלחמה (סס סס), כך אמר הקב"ה יכול אני לעשות, אלא מדת הדין נותנת לי דומיה, לכך נאמר לך דומיה תהלה, אתה יכול לידום והכל נותנין לך תהלה על שדממת ממה שעשו לך בציון, ועל הקול שנתנו במקדשך, שנאמר קול נתנו בבית ה' כיום מועד (איס ז ז), ומהו הקול שנתנו, שאמרו ידנו רמה (דניס זג כז), ואמר אי אלהימו צור חסיו בו (סס סס ז), הוי לך דומיה תהלה, אתה דומם ואני דומם, שנאמר דום לה' והתחלל לו (תהלים לו ז):

[ב] **שומע** חפלה עדיך כל בשר יבואו. (ג) כל אדם אינו אוכר, אלא כל בשר, מכאן אמרו חכמים אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר, אף אנו שמנו לבנו כבשר בתשובה, תפלת כל בשר אתה שומע, ושלנו אין אתה שומע, (ד) אמר להם הקב"ה ולך ישולם נדר, לכך נאמר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. (ה) מלך בשר ודם יכול לשמוע מן שנים ושלישה בני אדם, ואינו יכול לשמוע מן כולן, אבל הקב"ה אינו כן, אלא הכל מתפללים והוא שומע תפלתם כאחד, (ו) בשר ודם מתמלאה אונו משמוע ומתמלאה עינו מראות, אבל הקב"ה לא תשבע עינו מראות, ולא (תשבע) [תמלא] אונו משמוע, הוי שומע

הערות ותקונים

אריה זה הקב"ה שנאמר אריה שאנו מי לא יירא (עמוס ג' ה'), ויזיל אריה זה דניאל שבה מיהודה שנקרא אריה, שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מ"ט ע'), מפי אריה זה נבוכדנצר שנאמר עלה אריה מסוכנו (ירמי' ד' ז'), ובמדרש במ"ד פ"ג אות ד' איתא מפני מה הולל דניאל מן האריות לפי שהתפלל לפני הקב"ה שנקרא אריה, דכתיב אחרי ה' ילכו כאריה ישאג (הושע י"א י'), ודניאל משבט יהודה שנקרא אריה, שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מ"ט ע') וכתיב ויהי בהם מבני יהודה דניאל וגו' (דניאל א' ו') יבא אריה ויזיל אריה מפי אריה ע"כ:

(א) זש"ה החשיתי מעולם אחריש אתאפק. מובא בילקוט תהלים רמז תשפ"ח בשם המדרש: (ב) אמר להם כמה אין לי. בילקוט הביא הגי' אמר רב נחמן אמר הקב"ה כמה אין לי, גם הגי' שם מתוקנת אמר הקב"ה כמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה יכול אני לעשות אלא מה אעשה מדת הדין נותנת שאחריש לכך אמר דוד לך דומיה תהלה: (ג) כל אדם אינו אומר אלא כל בשר מכאן אמרו חכמים אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים לבו כבשר אף אנו שמנו לבנו כבשר בתשובה. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"פ, וליתא בכ"י האחרים ובנדפס: (ד) אמר להם הקב"ה ולך ישולם נדר. בכ"י האחרים המלות אמר להם הקב"ה ליתא, והב"א מוחק גם המלות ולך ישולם נדר: (ה) מלך ב"ו יכול לשמוע מן שנים כו' אלא הכל מתפללין והוא שומע הפלתם כאחד. בכ"י האחרים ובנדפס הכל מתפללין ולוחשין לפניו ומן הכל הוא שומע. ובשמ"ר פכ"א אות ד' ד"א שומע תפלה וגו' אתה מולא ב"ו אינו יכול לשמוע שיחת שנים כאחד אבל הקב"ה אינו כן אלא הכל מתפללין לפניו והוא שומע ומקבל תפלתן: (ו) בשר ודם מתמלאה אונו משמוע ומתמלאה עינו מראות. בכ"י האחרים ובנדפס בשר ודם מתמלאה אונו משמוע והקב"ה אינו כן אלא לא תמלא און משמוע, והשאר חסר

תפלה. [בשר ודם נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין, מתפלל עמהם, והקב"ה שומע את טולן, לכך נאמר שומע תפלה]: (ז) גם כי אזעק ואשוע [שתם תפלתי] (איכה ג' ה), סכותה בענן לך [מעבור תפלה] (שם טז מד), אמר להם מה אתם מבקשים, שגנות או זדונות, אמרו לפניו אין אנו מבקשים לא שגנות ולא זדונות ולא תעלומות, אלא דברי עונות נברו מני פשעינו אתה תכפרם:

[ג] אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. (ח) אמר רב הושעיא בשם רב שמואל בר שילא משמיה דרב, אמר דוד רבונו של עולם אשרי למי שאתה מקרבו לחצר, ולא בחצר אלא במרום, מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון ירויון מדשן ביתך (תהלים לו ח ט), גם בני קרה אמרו כי טוב יום בחצריך (שם פד יא), וכן הוא אומר אשרי יושבי ביתך (שם טז ט):

[ד] נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים. (ט) ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר נחמני מהו סכותה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג' מד) אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים, אבל שערי תשובה אינן ננעלין לעולם, שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, מה הים הזה אינו ננעל לעולם, וכל מי שהוא מבקש לרחוץ בו, רוחץ בו כל שעה שירצה, כך התשובה כל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה הקב"ה מקבל, אבל לתפלה יש לה עתים, (י) יוסי בר חלפתא אמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון (תהלים סט יד), עתים הם לתפלה, (יא) ר' ברכיה ור' חלבו ורב ענן בר יוסף בשם רבי אמרו אף שערי תפלה אינן ננעלין לעולם, בן עזאי ור' עקיבא, חד מנהון אמר מי שהוא נובל חסדים יהא מבושר שתהא תפלתו נשמעת, שנאמר זרעו לכם לצדקה [וגו'] (כושע י יב), [מה כתיב אחריו, ועת לדרוש] את ה' (שם טז), שהוא מתפלל לפני הקב"ה והוא נענה, ואחרינא אמר איני מבטל דברי רבי אלא

הערות ותקונים

חסר: (ז) גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי סכותה בענן לך מעבור תפלה. בכ"י ב' ד' ה' ז' נמצא פה הוספה: כתיב שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו, וכתיב סכותה בענן לך וגו' (איכה ג' מ"ד) כ"ל יתקיימו שני כתובים הללו, אלא עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה, משנחתם גזר דין סכותה בענן לך, וכן הוא אומר כי לא אחסוך בנות המת וגו' (יחזקאל י"ח ל"ב) וכתיב כי חפץ ה' להמיתם (ש"א ב' כ"ה), וכן קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ט י"ח) ואומר למה ה' תעמוד ברחוק (שם י' א') וכן מפי עליון לא תלא כרעות (איכה ג' ל"ח) ואומר וישקד ה' על הרעה (דניאל ט' י"ד) וכן בכסי מרעה לך (ירמיה ד' י"ד) ואומר כי אם תכבסי בנחל (שם ב' כ"ב) וכן שובו בני ישראל שובבים (שם ג' י"ד) ואומר אם ישוב ולא ישוב (שם ח' ד'), וכן דרשו ה' בהמלאו (ישעי כ"ה ו') ואומר חי אני אם אדרש (יחזקאל כ' ג') ע"כ. וזה הוסיף אחד מוספרי נשא פסקא מ"ב וכן משנה במדרש במ"ר פי"א אות ז': (ח) אמר רב הושעיא בשם רב שמואל בר שילא משמיה דרב. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, אבל בכ"י האחרים ונדרפס מוצא סתמי. וכן איתא גם אשרי תבחר ותקרב אשריו מי שאתה מקרב בחצריך ולא בחצר אלא במרום, וזילקוט שם הביא זה בשם ר' חלבו: (ט) ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר נחמני מהו סכותה בענן לך מעבור תפלה. במדרש איכה פ"ג פ' סכותה באף ותדרפס ולא תמלת סכותה בענן לך הגי' ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן אמר לו מפני מה שמעתי עליך שאתה בעל אנדה מהו דין דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה כו', יש לתקן ש"ל כמו לפניו ר' חנינא בר פפא שאל את ר' שמואל בר נחמני, ובמדרש דב"ר פ"ב אות י"ב איתא ר' חנינא בר פפא שאל לר' שמואל בר נחמן מהו דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון, ועיין בפסיקתא טובה בהערה ח' מה שהעירותי שם, והרב בעל מנחת המאור בס' ק"ב הביא המאמר בשם מדרש תהלים: (י) יוסי בר חלפתא אמר כו'. פסיקתא שם, ומדרש איכה שם וירושלמי מכות פ"ב ס"ט: (יא) ר' ברכיה ור' חלבו ורב ענן בר יוסף בשם רבי אמרו אף שערי תפלה אינן ננעלין לעולם. כ"ה גם בכ"י ו', אבל בכ"י האחרים ונדרפס הגי' בשם רב אדי, ובמדרש דב"ר שם ובאיכה רבתי שם הגי' אמר רב ענן אף שערי תפלה אינן ננעלין לעולם דכתיב כה' אלהיט בכל קראנו אליו, ואין קריאה אלא תפלה, כענין שנאמר ויהי ערס יקראו ואני אענה, ובפסיקתא שם הגי' ר' ברכיה בש"ר ענן ב"ר יוסי אף שערי תפלה לעולם פתוחין, וע"ש בהערה י', העירותי שבכ"י אקספארד וכרמולי הגי' ר' ברכיה

במוסף על דבריו, (יב) מהו שכתוב אלהים ברב חסדך (תהלים סז יד), מיד ענני באמת ישעך (סז סז):

מזמור סו

[א] למנצח [שיר] מזמור הריעו (לה') [לאלהים] כל הארץ זמרו כבוד שמו. זהו שאמר הכתוב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה [לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד] (תהלים ג ט), (א) אמר ר' יוחנן מהו עבודתו של הקב"ה תפלה, וכן משה אמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי [וגו'] ולעבדו בכל לבבכם (דברים יא יג), מה היא עבודה שאדם עושה, אלא תפלה, שנאמר עבדו את ה' בשמחה [בואו לפניו ברננה] (תהלים ק ז), ואומר לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו (סז סה ה), וכן דריוש אמר לדניאל אלהך די אנת פלח ליה (דניאל ו יז), ומה הפולחן שעבד, אלא זו תפלה, שנאמר וזמנין תלתה ביומא (הוה) [הוא] ברך על ברכותי (סז סז יא): אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. כשם שאמרו לו בים מי כמוכה באלים ה' (שמות טו יא), אף עכשיו אני אומר לו מה נורא מעשיך, וכן ישעיה אמר והיה מדי חדש בחדשו [ומדי שבת בשבתך] יבוא [להשתחוות] כל בשר [להשתחוות] לפני (ישעיה סו כג), ואומר כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו (תהלים סו ט), ולא כל הגוים לבדם, אלא כל הארץ ישתחוו לך (פסוק ד), למה שאין ממלכה ושלטון לבשר ודם, וכן בני קרה אמרו כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (תהלים מז ט), למה כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ (סז סז ג), [אותה שעה והיה ה' למלך על כל הארץ] ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (דברים יד ט):

מזמור סז

[א] למנצח בנגינות [מזמור שיר] אלהים יחננו ויברכנו. (א) זהו שאמר הכתוב חסדי ה' כי לא תמנו [כי לא כלו רחמיו] (איכה ג כג), יודעים אנו שרחמיו של הקב"ה קיימים שלא תמו שאומות העולם אמרו לנו ונכחידם מגוי (תהלים סג ט), ולא תמו רחמיו עלינו, ולכן חסדי ה' כי לא תמנו, (ב) ולא עוד אלא שהיית מחדשינו ומעמידנו בכל בוקר, שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה סז כג), האמונה שדברת עם אבותינו, באנו בבבל העמדתנו חדשים והלכה לה, כשראה משה רבינו מלכות יון התחיל להתפלל, למה, היא נופלת ביד שבטו של לוי, שנאמר ברך ה' חילו (דברים לג יא), לכך נאמר ברך (ג) בברכה שמברכין בניך, יברכך יאר ישא, ואף אתה ברכם כך, שנאמר אלהים יחננו ויברכנו, ואם עשית כן הודעת בעמים עיוך ודרכיך, שנאמר לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך (פסוק ג), (ד) אין הקב"ה מושיע לישראל במעשיהן, אלא להודיע גבורתו

הערות ותקונים

צרכי ור' חלבו בש"ר פנ' ז"ר יוסי, והנבאחי שס גס גי' הסו"ט: (יב) מהו שכתוב אלהים ברב חסדך כו"פ סיפא דקרא ואני תפלתו לך ה' עת רטון (תהלים ס"ט י"ד) ונגדפסם צטעות ואני ברוב חסדך אבוא ביתך, והוא קרא תהלים ה' ח' ולא שייך הסיוס מיד ענני באמת ישעך, והוא סיוס הכתוב בתהלים ס"ט: (א) ח"ר יוחנן מהו עבודתו. כ"ה גס כ"י ו', וכן הביא הרא"ש בגליון, אבל כ"י האחרים ונגדפסם מוצא סתמו:

(א) זס"ה חסדי ה' כי לא תמנו. אין שייכות כלל הפתיחה למזמור זה, ואולי הי' זה סיוס למזמור שלפניו על צורך אלהים אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מואתי (תהלים ס"ז כ') ועל זה הביא הדרשה זס"ה חסדי ה' כי לא תמנו: (ב) ולא עוד אלא שהיית מחדשנו ומעמידנו בכל בוקר כו' האמונה שדברת עם אבותינו. כ"ה גס כ"י ו', אבל כ"י האחרים ונגדפסם הבי' אלא עוד גדולה מואת שאתה מחדשנו ומעמידנו חדשים בכל בוקר ובקר, שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג' כ"ג), ומתוך כך אנו יודעים שרבה אמונתך לכל באי עולם, ודבר האמונה שדברת עם אבותינו כו', ובעל אמת אמת כתב על ודבר האמונה שדברת עם אבותנו אינו לא באיכה רבה דף ס"ג, כוונתו איכה רבתי פ"ג צפ' חסדי ה': (ג) בברכה שמברכין בניך. מוצא בילקוט תהלים רמו תש"א בשם המדרש: (ד) אין הקב"ה מושיע לישראל

ולהודיע שמו הנדול, וכן אסף אמר נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו (תהלים עו ב), ואמר אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עורך (שם עו טו), מה העוז שהודעת גבורתך בעולם, לנאלם בעוון ובזרועך, ואומר ויושיעם למען שמו (שם קו ט), למה להודיע גבורתו, שהקב"ה מושיע את ישראל, (ה) יכול שיאמרו הגוים נושא להם פנים, אלא מודים לו, שנאמר יודוך עמים אלהים יודוך עמים כולם (פסוק ו), (ו) למה שהקב"ה מוציא צדקתם של ישראל לאורה, שנאמר והוציא כאור צדקך (שם לו ו), וכתוב וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך (ישעיה סג ב), וכתוב כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא):

מזמור סח

[א] למנצה (מזמור) לדוד [מזמור] יקום אלהים יפוצו אויביו. (א) זהו שאמר הכתוב בקום (רשע) [רשעים] יסתר אדם [ובאבדם ירבו צדיקים] (משלי כח כח), למה שהקב"ה דן בהם את הצדיקים, כשהרשעים מושלים אין לצדיקים קומה וקופה, ולא פתחון פה, אבדו הרשעים רבו הצדיקים, לכך נאמר בקום (רשע) [רשעים] יסתר אדם [ובאבדם ירבו צדיקים]. וכן דבורה אומרת כן יאבדו כל אויביך ה' [ואוהביו כצאת השמש בגבורתו] (שופטים ה לא), אבדו הרשעים, מיד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וכן דוד אמר אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי (תהלים לג ב), מכאן שאין לצדיקים פתחון פה וקומה וקופה לפני הרשעים, אמר דוד עשה להם כמו שעשית לראשונים, כשם שאמר לך משה קומה ה' ויפוצו אויביך (במדבר י לא), כן עשה להם, יקום אלהים יפוצו אויביו (פסוק ג), וכן צופר הנעמתי אמר ועיני רשעים תכליגה ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ), אין להם מנוסה להיכן נסים, ותקותם מפח נפש (שם עט), וכן ירמיה אמר יאבדו מארעא (ומתחות) [ומן תחות] שמיא אלה (ירמיה יא), לכך נאמר יקום אלהים יפוצו אויביו:

[ב] כהנדרוף עשן תנדרוף. (ב) ולא כעשן אלא כלא היה: (ג) [דבר אחר] כהנדרוף עשן, אלו הרשעים. (ד) מושל למלך שהיה לו עבדים בפלטרין שלו, והיה הוא בפלטרין העליון והם היו בפלטרין התחתון, ומעשנין אותו כדי שיעלה אליו העשן, כך הן הרשעים, וכן ישעיה אומר העם המכעיסים אותי [וגו'] היושבים בקברים ובנצורים ילינו [וגו'] אלה עשן באפי' [ישעיה סג ג ד ט], (ה) ומעשן עשן חם הרשעים ומעשנין לפני כלומר שמכעיסים אותי, שנאמר כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא (דברים כט יט), וכתוב עלה עשן באפו (תהלים יח ט), כדי שיכלו, שנאמר

הערות ותקונים

לישראל במעשיהו. מוצא בילקוט תהלים רמז תשל"ג, והליון מדרש מוסב גם על זה, והמדפיסים הלינו פס רמז חדש, ובאמת הוא מאמר אחד עם רמז שלפניו, והילקוט הביא סג' א"ר ברכי' אין הקב"ה כו', ובכל כ"י מוצא סתמי: (ה) יטל שיאמרו הגוים נושא להם פנים אלא מודים לו כו'. מוצא בילקוט תהלים רמז תשל"ג, והביא בשם ר' אלעזר, ובכל כ"י ובגדפס מוצא סתמי, ובילקוט שם נרשם בלדו, אלה הדברים דבס' והליון כשמת ממוקמו וסייד על סיוס המאמר אמר הקב"ה לישראל כו', והוא בדב"ר פ"א אות פ', והמאמר א"ר אלעזר הוא משו"ס שלפניו: (ו) למה שהקב"ה מושיע צדקתם של ישראל לאורה שנאמר והוציא כאור צדקך (שם לו ו), וכן הוסיף הרא"ש בגליון, וליתא בכ"י האחרים ובגדפס, והרא"ש הביא עוד גי' כ"י אחד ואומר למען לון לא אחסה ולמען ירושלים לא אשקוט עד (אשר) ילא כנונה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישעיה ס"ב א'), אבל יותר נכון להקין ולהוסיף זה לפני הכתוב וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך, כי הוא הכתוב הנאמר אחריו בישעיה שם ס"ב ב':

(א) זש"ה בקום רשעים. מוצא בילקוט תהלים רמז תשל"ג בשם המדרש: (ב) ולא כעשן אלא כלא היה. המלות האלו חסרים בכ"י ו' השוה תמיד עם כ"י שלפניו, ובכ"י האחרים ובגדפס הגי' כהנדרוף עשן אמר דוד לפני הקב"ה הרשעים אינם כלום עשן הם, כהנדרוף עשן ולא כעשן אלא כלא חשיבי, ובילקוט הגי' כהנדרוף עשן תנדרוף אמר דוד לפני הקב"ה אינם כלום עשן הם שנאמר כהנדרוף עשן תנדרוף: (ג) ד"א כהנדרוף עשן תנדרוף אלו הרשעים. מלח ד"א הוסיפתי, וכ"י בכ"י האחרים ובגדפס: (ד) משל למלך שהיה לו עבדים. כ"ה בכל כ"י ובגדפס, אבל בילקוט תהלים שם הגי' אמר רבי נהוראי בשם רבי חייה בר אבא משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבדים: (ה) ומעשן עשן הם ארשעים. בכ"י האחרים ובגדפס

ואויבי ה' כיקר כרים כלו בעשן כלו (הא"ס לו ט): (ו) דבר אחר ואויבי ה' כיקר כרים. אמר ר' אחא יבואו הרשעים לכבוד הכרים, ומה עושין להם, שוחטין אותן ותולים אותן לעשן: דבר אחר ואויבי ה' כיקר כרים. אמר ר' יוחנן יבואו הרשעים שנקראו כרים, כמה התימא ואת הנגב ואת הכנרת (דברים לו ג), ביום שהוא עושה עב העשן אין בן אדם יכול לראות חבירו מפני העשן, כך יהיו הרשעים, לכך נאמר כהנהוף עשן תנהוף [וגו'] יאבדו רשעים מפני אלהים, הצדיקים שמחים, שנאמר וצדיקים ישמחו ועלצו לפני אלהים וישישו בשמחה (פסוק ז):

[ג] עשירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערכות. כשם שרוכב על הסוס (ז) וירדה במישור, כך הקב"ה רוכב בערכות, וכן אמר משה רוכב שמים בעורך (דברים לו ט): (ח) ביה שמו. ב"ה מחצית שמו ברא שתי עולמות: אבי יתומים ודיין אלמנות. ישראל בגולה דומין לאלמנות ויתומים, שנאמר יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות (איס ב ג), ולא אלמנות ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, ודעתו לחזור אליה, ולא יתומים ממש, אלא כקטנים שהלך אביהם למדינת הים ואין מי שיפרנס אותם, וכן כתיב כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נא ט): (ט) אלהים (ישב על כסא) [במעון] קדשו. שנאמר עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים (תהלים קמו ז):

[ד] אלהים מושיב יחידים ביתה. זהו שאמר הכתוב לא טוב היות האדם לבדו (בראשית ב יח), שבנה מצלעו של אדם הוה (י) והושיבה באפריון: דבר אחר מושיב יחידים ביתה. שהושיב אברהם ויצחק ויעקב שהיו יחידים בעולם בארץ ישראל שהיא ביתה, (יא) שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח טו), ארץ ישראל נקראת ביתה, ושאר ארצות נקראות חוצות: מוציא (אסורים) [אסירים] בכשרות. ישראל שהיו אסורים במצרים, הוציאם בכושר אבותם, ומצרים שהיו סורים שכנו צהיחה, שנאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות יד ל): אלהים בצאתך לפני עמך. שנאמר וה' הולך לפניהם יומם (שם יג כא): בצעדך בישימון סלה. ביום מתן תורה:

הערות ותקונים

ובגדפס הגי' עשן הם הרשעים ואינם כלם, שנאמר כי (הנה ט) רשעים יאבדו ואויבי ה' כיקר כרים כלו בעשן כלו לכך נאמר כהנהוף עשן תנהוף: (ו) ד"ה ואויבי ה' כיקר כרים א"ר אחא. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הר"ה בגליון כל המאמר עד שוף המזמור, ועפ"י הנהרות הר"ה הניח ההוספה הסיח הרב החוקר הגדול מהר"א יעלניעק בבית המדרש ח"ס דף ע', ובכ"י האחרים ובגדפס חסר כל זה, והנה המאמר הזה אין לו שחר, ומה הכוונה הרשעים נקראו כרים כמה התימא ואת הנגב ואת הכנרת, ומנלתי המאמר מתוקן מובא בילקוט תהלים רמז חס"ל צפ' ואויבי ה' כיקר כרים בשם המדרש, (ומה שגרסם שם גם ב"ר ס"ד יש להקן ס"ד ומוסב על לא יבואו בעת רעה), והוא המאמר שלפנינו, רק בקצת שנוים וכך מובא שם: ואויבי ה' כיקר כרים ר' פנחס אמר דוד יבואו הרשעים לכבוד הכרים, מה עושים לכרים שוחטין אותם ותולין אותם לעשן והם כלין, ה' ישמעאל אמר יבואו הרשעים ליקר של מדבר כשורד עליו השמש וחס וגמם בצותה שעה, כמה דאת אמר לא יהיה אור יקרות (זכריה י"ד ו'), וכרים זה מדבר, כמד"ה ואת הנגב ואת הכנרת (דברים לו ג), כך יהיו צאותן יקרות של מדבר, כיון שטפל עליו עשן ואין השמש זורח ואין אדם יכול לראות את חברו מפני טובד העשן, וכן הוא אומר כהנהוף עשן תנהוף ע"כ: (ז) וירדה במישור. בכ"י ו' הגי' מדדה במישור, והר"ה הניח מרדה במישור, ובבית המדרש שם (דף ע"א) הניח הרב מהר"א יעלניעק סימן השאלה, ואולי ל"ל וירד במישור: (ח) ביה שמו ב"ה מחצית שמו ברא שתי עולמות. עיין ב"ר פ"ב רבי יודא נשיאה שאליה לר' שמואל בר נחמן אמר מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה מאי דכתיב סולו לרוכב בערכות ביה שמו כו' שאלית לר"ה ולא אמר כן אלא כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כ"ד) בשתי אותיות ברא הקב"ה את עולמו כו'. ועיין ירושלמי תגינה פ"ב ומנחות דף כ"ט ע"ב: (ט) אלהים ישב על כסא קדשו. כ"ה גם בכ"י ו'. וכן נדפס בבית המדרש שם, ופסוק הוא בתהלים מ"ז ע', אבל אין לו שייכות לכאן, ותקנתי אלהים במשון קדשו, והוא סיפא דקרא אבי יתומים ודיין אלמנות תהלים ס"ח ו', וחסר הדרשה כי הסיוס שנאמר עושה משפט לעשוקים וגו' אין לו ענין כלל להכתוב אלהים במשון קדשו: (י) והושיבה באפריון. פי' מנחת שנושאות צהן כלות, והמוספי הוסיף וכתב בל"מ אפריון עשה לו המלך (שה"ש ג' ט'), ובגל"י פריון φορελον פי' כסא שטשאים בו נשים חסונות: (יא) שנאמר

[ה] ארץ רעשה. מיד מתו כל החיים שבארץ ישראל, והמתים חיו, והטיף עליהם הקב"ה מל של תחיית המתים, שנאמר אף שמים נשפו: זה סיני. אין לשון זה אלא לשון בעירה ודליקה, כשה דאת אמר (עד) [על] די חזה למויה (דילגל ג יט), שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים (דנריס ד יא): גשם נדבות. כיון שראו מלאכי השרת שפרחה נשמתן של ישראל, אמרו להקב"ה למי אתה נותן התורה למתים או לחיים, מיד הניף הקב"ה גשמי חיים על ישראל, שיקבלו התורה ברוח גדיבה, והיו מלאכי השרת מניפין להם במניפות, שנאמר תניף אלהים: [נחלתך ונלאה אתה כוננתה]. נחלתך שהיתה נלאה מקול רעמים ורעשים, אתה כוננתה: חיתך ישבו בה. שהושבת בך תחייתך: תכין בטובתך לעני אלהים. ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה (שמות כ יט), ראה מה כתיב במשנה תורה, אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו [וגו'] קרב אתה ושמע (דנריס ה ככ כד), מיד השיב הקב"ה למשה, הויביבו [כל] אשר דברו (שם סס כה):

[ו] ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. הקב"ה יתברך שמו וגבורתו (יב) כשהיה אומר בדיבור הקול נחלק לשבעה קולות, ומשבעה לשבעים לשונות של שבעים אומות, שיהו הכל שומעין, לכך נאמר המבשרות צבא רב: דבר אחר ה' יתן אומר.

[ז] (יג) (מלאכי) [מלכי] צבאות יודון יודון. זהו שאמר הכתוב וירא העם ויגעו ויעמדו מרחוק (שמות כ יח), חוץ לשנים עשר מיל, (יד) מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחור י"ב מילין, וחוזרין לפניו י"ב מילין, כ"ד מיל (טו) לכל (ריבוא וריבוא) [דיבור ודיבור], נמצא מהלכין לאותו היום (טז) ר"ם מילין, (יז) (וחוזרין לפניו י"ב מיל), באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסעדו את אחיכם, שנאמר מלכי צבאות יודון יודון, (יח) יודון בהליכה, יודון בחזירה, ר' יהודה בר אלעאי אומר (יט) לפי שהיו ישראל (משללה) [משלהבין] בין האומות מחמת האש, אמר הקב"ה לענני כבוד הוילו מל חיים לבניי, לכך נאמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך [וגו'], כיון שנתיישבה דעתם מיד קבלו התורה, שנאמר ונות בית תחלק שלל:

[ח] אם תשכבון בין שפתים. אמר הקב"ה אם אתם נזרקין באשפתות בבתי (כ) קרקסאות ותיאטריות שלכם, הרי כנסת ישראל שנמשלה ליונה מקבלת התורה, שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף, ולמה נמשלו ישראל ליונה, לומר מה יונה אינה מפרכסת בשחיטה, כך ישראל אינן מפרכסין בשחיטה על קידוש השם,

הערות ותקונים

עד לא עשה ארץ וחיות, ארץ ישראל נקראת ציפה ושאר ארצות נקראות חיות. עיין ספרי עקב פסקא ל"ז: (יב) כשהיה אומר בדבור הקול נחלק לשבעה קולות ומשבעה לשבעים לשונות. שמו"ר פ"ה אות ס' וסוף ס"ח, א"ר יוחנן היה הקול יוצא ונחלק לע' קולות לע' לשון כדי שישמעו כל האומות, וכן להלן במזמור (ז"ב) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב בדבור יוצא ונחלק לשבעה קולות והשבעה קולות לע' לשון, ועיין שנת פ"ח ע"ב, ובחידושי הרש"ש בשמו"ר סוף פ"ח, ועיין בתנחומא שמות אות כ"ב ובהערה קי"ג: (יג) מלאכי צבאות. בקרא כתיב מלכי צפיקתא פסקא החדש (מ"ה ע"ב), ובחזית פ"ח פ' כרס היה לשלמה, ובקס"ר פ' שבת וראה מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי כו': (יד) מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחור י"ב מילין כו'. עיין מכילתא יתרו פ"ט פ' ויעמוד העם מרחוק אלו שנים עשר מיל מגיד שהיה מחנה של ישראל שנים עשר מיל ובגמרא שבת פ"ח ע"ב אריב"ל כל דבור ודבור טיגא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהן י"ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותן, שנאמר מלאכי צבאות יודון יודון אל תקרי יודון אלא ידון, ורש"י צ"ל על התורה יתרו כ' י"ח הביא ויעמוד מרחוק היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותם להחזירם, שנאמר מלאכי צבאות יודון יודון: (טו) לכל ריבוא וריבוא. כ"ה גס ככ"ו ו', ותקנתו לכל דבור ודבור, וכן הביא לנכון הרא"ש, ונדפס כן בבית המדרש שם: (טז) ר"ם מילין. כי עשרה פעמים כ"ד הוא ר"ם: (יז) וחוזרין לפניו י"ב מיל. הוא מיותר וגסחרבז משורה שלפניה: (יח) יודון בהליכה יודון בחזירה. בחזית פ"ח פ' כרס היה לשלמה מובא זה בשם ר' יודן ב"ר סימון: (יט) לפי שהיו ישראל משללה בין האומות. וכן הביא הרא"ש, וכן נדפס בבית המדרש, וראה לתקן שם שולל בין האומות, אבל ככ"ו ו' כתוב משוללה בין האומות, ואולי היה לפי המעתיק הזה הגי' משוללה בין האומות, והמלה בין היא כפל: (כ) קרקסאות ותיאטריות

ומה יונה אינה ניצלת אלא בכנפיה, כך ישראל אינן ניצולין אלא בזכות התורה שנמשלה לכסף, שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים (תהלים י"ז): ואברותיה בירקק חרוץ. אלו המשניות והמסכתות:

[ט] בפרש שדי מלכים בה. כיון שישראל יושבין ועוסקין בתורה, הקב"ה משרה שכינתו ביניהם: תשלג בצלמון. ואם נעלמה מהן הלכה כצלמות, הקב"ה מלבנה ומבררה להם, ומניין שתלמידי חכמים נקראו מלכים, שנאמר בי מלכים ימלוכו (מש"י ח טו): הר אלהים הר בשן. (כא) ר' נתן אומר כיון שביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל, בא כרמל מאספמיא, ותבור מבית אלים, (כב) זהו שנאמר בקבלה הי אני נאום המלך ה' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא (ירמיהו טו י"ח), זה אומר נקראתי הר תבור, עלי נאה שתשרה שכינה, לפי שאני גבוה מכל ההרים, ולא ירדו עלי מי הטבול, וזה אומר אני נקראתי הר הכרמל, עלי נאה שתשרה שכינה, לפי שאני נתמצעתי בתוך, ועלי עברו את הים, אמר הקב"ה כבר נפסלתם לפני בגבהות שיש בכם, כולכם פסולים לפני, אמרו לפניו וכי משוא פנים יש לפניך, או שמא אתה מקפח את שכרינו, אמר להם הקב"ה הואיל והמרתם לפני בשביל כבודי, אשלם לכם שכר, הרי נתתי להר תבור תשועה לישראל בימי דבורה, שנאמר לך ומשכת בהר תבור (שופטים ד ו), ובהר הכרמל תשועה לאליהו, שנאמר ויקבין את (כל ישראל) [הנביאים] אל הר הכרמל (מ"א י"ח ב), התחילו כל ההרים מתרעמים ומתמוטטים, שנאמר הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה ט), אמר הקב"ה למה תרצדון, (כג) למה תרצו לדון עם סיני, (כד) הרים נכוננים אתם כלכם, כמה דאת אמר או נבן או דק (ויקרא כא כ): ההר חמד אלהים לשבתו. אין רצוני אלא בסיני שהוא שפל מכולכם, שנאמר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיהו י"ט), וכתוב כי רם ה' ושפל יראה ונבוה ממרחק יידע (תהלים קל"ו), יכול ישב שם לדורי דורות, תלמוד לומר אף ה' ישכון לנצח, שהחזיר שכינתו למעלה, וסיני מהיכן בא, אמר ר' יוסי מהר המוריה נתלש, כחלה מעיסה, ממקום שנעקד יצחק אבינו, אמר הקב"ה הואיל ויצחק אביהם נעקד עליו נאה לבנו לקבל עליו את התורה, ומניין שעתידי לחזור למקומו, שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיהו נ"ג), (כה) אלו תבור וכרמל וסיני וציון, ההרים. ה' הרים, כלומר כמנין חמשה חומשי תורה:

[י] רכב אלהים רבותים. (כו) אמר ר' אבדימי דמן חיפה שניתו במשנתי שירד הקב"ה בהר סיני ועמו עשרים ושנים אלף (כו) מרכבות של מלאכי השרת, (כח) אמר ר' ברכיה [כמחנה לוי], צפה הקב"ה במחנה לוייה שעומדים (כט) במומיהם במעשה העגל, שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ג), לפיכך ירדו כ"ב אלף במחנה הקב"ה (ל) כמחנה לוייה: דבר אחר רכב אלהים. ירדו עם הקב"ה עשרים

הערות ותקונים

והיאטריות. ידוע (ירקום אונד שהעלעער): (כא) ר' נתן אומר כיון שבקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בא כרמל מאספמיא ותבור מבית אלים כו'. כנ"ר ריש פ"ט איתא כך: למה תרצדון הרים נכוננים ריה"ע ור"ע, ריה"ג פתר קרא בהרים בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה נסינו היו ההרים ריזים ומדיינים אלו עם אלו כו', תבור בא מבית אלים, וכרמל מאספמיא כו', יש לתקן ש"ל מאספמיא והיא עיר בצוריא ובארס נהרים Apamea, ובית אלים הוא שם מקום סמוך לתבור, ועיין לעיל מזמור כ"ב הערה ק"ז: (כב) זהו שנאמר בקבלה. עיין רש"י תענית ע"ז ע"א ד"ה ובקבלה: (כג) למה תרצו לדון. דורש תרצדון טעריקון: (כד) הרים נכוננים אתם כולכם כד"א או נבן. ב"ר שם ומכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"ד: (כה) אלו תבור וכרמל וסיני וציון, ההרים ה' הרים. לא חשיב רק ד', לכן חסר עוד הר אחד: (כו) א"ר אבדימי דמן חיפה שניתו במשנתי. נובע מן תנחומא יתרו אות י"ד ופסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש השלישי (ק"ז ע"ג): (כז) מרכבות של מלאכי השרת. כ"ה בתנחומא שם, אבל בפסיקתא סג' כחות של מלאכי השרת: (כח) א"ר ברכיה. בפסיקתא א"ר ברכיה הכהן ברבי, ובתנחומא א"ר ברכיה הכהן: (כט) צומויהם במעשה העגל. פ' בשבעתם, עיין מה שכתבתי בפסיקתא שם הערה קמ"ה, ובתנחומא הערה ע"ה: (ל) כמחנה לוייה. כי מספר ששג לוי כ"ב אלף היו: כמרכבה

ושנים אלף מרכבות, וכל מרכבה ומרכבה (לא) כמרכבה שראה יחזקאל בן בוזי, משום כת שעלה מבבל אמרו (לב) ארבעים ושנים אלף מרכבות, שנאמר אדני במ סיני בקדש, כמנין ב"ם, כך שנה אליהו זכור לטוב: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. אמר ר' תנחום בר חיילאי (לג) עד מקום שיכול פסיפסטם לחשוב אלף אלפי אלפים ורובי רבבות: דבר אחר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. אמר ר' אלעזר בן פדת וכולם ירדו (לד) שנונים לכלות את העולם אם לא יקבלו ישראל את התורה, אמר ר' לוי אלף שראו פני הקב"ה, שכל הרואה פני הקב"ה אינו מת, שנאמר באור פני מלך חיים (משלי עו טו): (לה) ה' במ. אמר ר' שמעון בן לקיש (לו) מבלא יש (לו) על [לבו של] כל מלאך ומלאך, מיכאל גבריאל רפאל אוריאל ענאל, ושמו של הקב"ה במ, שנאמר ה' במ סיני בקדש, אף על פי שנראה הקב"ה כיורד על הר סיני, שנאמר וירד ה' על הר סיני (שמות יט ט), סיני היה תלוי בו, שנאמר אדני במ סיני בקדש:

[יא] עילות למרום שבית שבי. זהו שאמר הכתוב עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה (משלי כא כג), זה משה, שנאמר ומשה עלה אל האלהים (שמות יט ג): לקחת מתנות באדם. א תורה שניתנה במתנה בחנם לישראל: (לח) (ואף) [אך] סוררים שכנו צחיחה (פסוק ז). אלו אומות העולם שלא רצו לקבלה. ואף סוררים לשכון יה אלהים. אלו ישראל שהיו סוררים, וכשקיבלו את התורה שרתה במ שכינה: [יב] ברוך ה' יום יום יעמס לנו. שהוסיף עליהם מצות וחוקים בכל יום ויום: האל לנו אל למושעות. זו דרך החיים (לט) שנתן לנו ולפנינו: (ולד' אלהים) [וליהוה אדני] למות תוצאות. זו דרך המות, שנאמר את החיים ואת המות ואת המות ואת הרע (דברים ל טו): אך אלהים ימחץ ראש אויביו. עתה חוזר לאויביו לשעבוד מצרים, כמה שנאמר אתה פוררת בעוך ים (אתה רצצת) [שברת] ראשי תנינים על המים (תהלים עד יג), וכתוב פהצת ראש מבית רשע (תהלים ג יג), זה פרעה וחילו:

[יג] אמר ה' מבשן אשיב. אלו שאכלו אותם חית השדה: אשיב ממצולות ים. אלו שנמבעו במים על קידוש השם, כשם שפרע הקב"ה מעוג מלך הבשן ומפרעה (ט) [ומצרים בים סוף, כך עתיד הקב"ה ליפרע מגבורי אדום הרשעה, ומהו אשיב מעוג ומפרעה], יש לי להשיב להם תשובה: למען תמחץ רגלך בדם. במלחמות נוג ומנוג: דבר אחר במלחמת אדום, כמה שנאמר מדוע אדום ללבושך [וגו'] פורה דרכתי לבדי (ישעיה סג כ ג): לשון כלביך. אלו חית השדה שהן מזומנים לסעודה, שנאמר כל (חיתו שדה) [חית השדה] התיו לאכלה (ישעיה יב ט), כל חית יער (תהלים כ י): ראו הליכותיך. בים סוף: הליכות אלי מלכי בקדש. בהר סיני: קדמו שרים אחר נוגנים. שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל (שמות טו ה): (מא) בתוך עלמות

הערות ותקונים

(לא) כמרכבה שראה יחזקאל. בפסיקתא כמראה שראה יחזקאל: (לב) ארבעים ושנים אלף כמנין ב"ם. היא גי' זכונה, ובטעות בפסיקתא שם כעשרים ושנים אלף ז"ל כארבעים ושנים אלף: (לג) עד מקום שיכול פסיפסטם לחשוב. ככ"ו' עד מקום שיכול פסיפסטם לחשוב, והרא"פ הביא עד מקום שי פסיפסטם להשיב. ובגית המדרש שם הביא עד מקום שי אסיפסטם להשיב, אבל בגוף העתקה של מהרא"פ כתוב שי פסיפסטם, והרב החוקר הגדול מהרא"פ יעלליעק תקן בגית המדרש שם "עד מקום שאין סופיסטוס יכול לחשוב", ועיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה קמ"ט, ואין ספק שהיה כתוב ככ"ו' שהיה לפני הרא"פ מלה אחת שהפסיסטוס יכול לחשוב והשתבש מהמעתיק ושם בהערה הנ"ל באתי המלה ע"ש, ולפנינו במקום פסיפסטם ז"ל שפסיפסטוס: (לד) שנונים. כ"ה בפסיקתא שם, וכ"ה גם ככ"ו', אבל הרא"פ הביא בטעות שנונים, וכן נדפס בגית המדרש, וז"ל שנונים, ודרש שנאן מלשון שן ולשון ח"ך שנונים (תהלים מ"ה ו'), עיין בפסיקתא שם הערה קי"א ובתנחומא הערה ע"ו: (לה) ה' במ. הוא ג"כ בתנחומא ובפסיקתא שם (ק"ח ע"ב) והשמיע פה המסדר מאמר שלם: (לו) מבלא. פי' לוח tabula (טאפעל), ועיין בפסיקתא הערה קס"א: (לז) על כל מלאך ומלאך. בפסיקתא שם ושמו של הקב"ה משותף בשמו של מלאך מיכאל גבריאל רפאל, ולא הביא שם אוריאל ענאל: (לח) ואף סוררים שכנו נחיתה. תקנתי אך סוררים וכוון הדורש לפסוק ז' ואח"כ הביא הכתוב ואף סוררים לשכון ים: (לט) שנתן לנו ולפנינו. ככ"ו' ו' שנתן לפנינו, והרא"פ הביא וכן נדפס בגית המדרש שנתן לנו ולפנינו: (מ) ומלרים זים סוף כו'. האספתי כמו שהוא ככ"ו': (מא) בתוך עלמות

תהלים

תופפות . ותקח מרים הנביאה [וגו'] את התוף בידה ותצאן כל הנשים אהריה בתופים
ובמחולות (שמות טו כ) :

[יד] במקהלות ברכו אלהים . אלו הילדים : ממקור ישראל . (מב) אלו עוברין

שבמעו אמן , מלמד שכל אחד ואחד היה מראה באצבעו
בנגד שכינה ואומר זה אלי ואנוהו (שס טו כ) : שם בנימין צעיר רודם . (מג) ר' מאיר
אומר כשעמדו שבטים על הים , זה אומר אני ארד תחילה , וזה אומר אני ארד
תחילה , מתוך שהיו עומדין (מה) וצוהבין , קפץ שבטו של בנימין תחילה לתוך
הים , שנאמר שם בנימין צעיר רודם , אל תקרי רודם , אלא רד ים , התחילו
שרי יהודה מרגמין אותם באבנים , שנאמר שרי יהודה רגמתם , אמר להם הקב"ה
בניי שניכם כוונתם לדבר מצוה ולכבודי , אף אני לא אקפה שכרכם , שנאמר
לבנימין אמר יידיד ה' (דברים לג יב) , בנימין זאב ישרף (בראשית מט כז) , שזכה שתשרה
שכינתו בחלקו , ושבת יהודה זכה למלכות , שנאמר יהודה רגמתם , (*מג) שזכו ללבוש
בנדי ארגמן , וכן הוא אומר בארץ אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגוונא
(דניאל ס כט) : שרי זבולון שרי נפתלי . מלמד שכשם שנעשה נסים לישראל על הים
על ידי שבט יהודה ובנימין , כך נעשה להם נסים לישראל על ידי זבולון ונפתלי
בימי דבורה וברק , שנאמר ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי (שופטים
ד ו) , וזבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שס ט יח) :

[טו] צוה (אלהים) עוון , אמרה כנסת ישראל רבון העולמים צוה ישועות עמך
ותן עון למשיחך , כדכתיב ויתן עוון למלכו [וירם קרן משיתו] (ש"א כ י) :
מהיכלך על ירושלים לך יובילו מלכים שי . אימתי בזמן שתכלה מלכות אדום :
גער חית קנה . זו אדום הרשעה שכל כתיבתה בקנה , שכותבין (*מד) דימוסיאות
של שמד על ישראל , וגוזרין עליהם שישתחוו לעבודה זרה : אבירים בעגלי עמים .
מה הם עושים , מתירין להם פיסת יד , ומרצין אותם בכספם , שנאמר מתרפס
ברצי כסף , לפיכך בור עמים קרבות (יחפצון) [יחפצו] : יאתיו חשמנים מני
מצרים . יבואו דורנות מנות ממצרים , להקריב על מזבחך , כדכתיב כל צאן קדר
יקבצו לך (ישעיה ס ז) : כוש תריץ ידיו לאלהים . שיביא זבחים בתרוצות ידים לאלהים ,
ואחר כך ממלכות הארץ שירו לאלהים : (מה) דבר אחר יאתיו חשמנים . יבואו
סנים בחשות בזריות ממצרים , שנאמר לך יובילו מלכים שי : כוש תריץ ידיו
לאלהים . תריץ תושיט , כמו ויריצו (לבני) [לכל בני] העם (ד"ה ל"ג יג) : דבר
אחר יאתיו חשמנים . חשים וממונים להתנייר , וכן כוש יתרוץ לפרוש ידיו
לאלהים : דבר אחר כמו אשמנים , אנשים שחורים , כדכתיב כוש ומצרים
(בראשית י ו) , הי"ת מתחלף עם אל"ף :

מזמור סמ

[א] למנצה על שושנים לדוד הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש . (א) זהו שאמר

הערות ותקונים

תופפות ותקח מרים , וכן רש"י הביא צפי' לתהלים בתוך עלמות תופפות בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה
התוף בידה : (מב) אלו עוברין שבמעו אמן . וכן הביא רש"י צפי' לתהלים : (מג) ר' מאיר אומר . מכליתא
בשנת פרשה ה' , סופה ל"ו סע"ב , וכן תרגם המתרגם : (מד) וזוהבים . בגמרא שם היו מצטטים מנאחיס
זה עם זה , ומכליתא וזוחין : (*מג) שזכו ללבוש בגדי ארגמן . מכליתא שם , גם רש"י . הביא בשם מנחם
לשון ארגמן : (*מד) דימוסיאות של שמד . כ"ה גם בכ"י ו' , וכן הביא הר"ם , וכן נדפס בבית המדרש ,
ולא אדע לכוון כוונת המלה פה : (מה) ד"א יאתיו חשמנים יביאו מנים בחשות בזריות עד סוף המזמור
החשות מוקדים בכ"י ו' להורות כי הוא חוספה , ובמקום ד"א כתוב שם "פ"י" ויטן כי הוא טסף מאיזה
מעתיק אחד כנראה גם מהסיוס "חי"ת מתחלף עם אל"ף" , לכן הסגרתיה נמסגר :
(א) זש"ה מה יפית . מובא בילקוט תהלים רמז תת"א בשם המדרש וכל המזמור הוא מוקטע בכ"י
האחרים ובנדפס , וכאשר לפינו כ"ה גם בכ"י ו' , וכן הביא הר"ם , ונדפס אה"כ בבית המדרש ח"ה

הכתוב מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (ש"ס יו), (ב) ישראל יפים ונעימים, עומדים על הים ורואין להקב"ה, וכן הוא אומר וירא ישראל את הים הגדולה (שמות י"ב), וכל זמן שישראל רואין להקב"ה הם יפים ונעימים, ראו אותו בסני [כשנתן להם התורה], נעשו כולם ישרים, שנאמר יצפון לישירים תושיה (משלי כו), ואומר המיכה ה' לטובים ולישרים בלבותם (תהלים קכ"ד), ראוהו נכנס לאהל מועד נעשו צדיקים, שנאמר רננו צדיקים בה' (ש"ס לג), ראו אותו על הים נעשו שושנים, שנאמר למנצה על שושנים, אימתי הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש:

[ב] (ג) **מבעתי** ביון מצולה. בגלות בבל, וכן הוא אומר (לאמר) [האומר] לצולה חרבי (ישעיה מד כו): ואין מעמד. בגלות מדי ופרס: באתי במעמקי [מצולה] [מים]. בגלות יון: ושבלת שטפתני. בגלות אדום הרשעה: וגעתי בקראי נחר גרוני. וכל המוזמר על דוחק הגלות הזה, (ד) אין לי אלא להתפלל, לפי שנאמר זאני תפלתי לך ה' עת רצון. אמר ר' יוסי בר הלפתא עתים הם לתפלה, (ה) ואימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפללין, וכן הוא אומר בעת רצון עניתך (ישעיה מט ח): הצילני מסיט ואל אטבעה. מדינה של גיהנם, שנאמר ויעלני מכור שאון טפיט היון (תהלים מ ג):

מוזמר ע

[א] **למנצה** לדוד להזכיר אלהים להצילני ה' לעזרתי חושה. (א) זהו שאמר הכתוב ואזרעם בעמים [ובמרחקים יזכרני] (נחיש י ט), (ב) ובשכר שהן מזכירין שמי אני מושיבן אצלי, וכן ירמיה אמר (ג) [זכרו] [הלכו] אל תעמדו [זכרו מרחוק את ה'] (ירמיה נ"ג), למה, אמר הקב"ה הוּוּ מזכירין אותי בכל פעם ופעם, שכל זמן שאתם מזכירין אותי מעי הומים עליכם, (ד) שנאמר הבן יקר לי אפרים ונר כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו (ש"ס לא יט), (ה) וכתיב ויתן [לי ארון ברית] [לפני ארון] ה' להזכיר ולהודות [דס"א טו ד], ולמה היו מזכירין שנאמר זכרו נפלאותיו [אשר עשה] (ש"ס טו יב), זכרו נפלאותיו [שעושה עמכם בכל עת, ולא עשה עמכם ולא גאל את ישראל, אלא בשביל שיהיו מזכירין נפלאותיו, אמר דוד אם כן אני מזכיר והצילני, שנאמר למנצה לדוד להזכיר אלהים להצילני. (ו) ולמה היה דוד דומה, למלך שהיה לו צאן וכעס עליה, סר את הצאן, ומתיר

הערות ותקונים

דף ע"ה: (ב) ישראל הם יפים ונעימים. הרא"ש הביא ונדפס ג"כ בבית המדרש א"ר יודן ישראל הם יפים ונעימים, אבל בכ"י שלפניו ובכ"י ו' חסר שם האומר: (ג) טבעתי ביון מלטה בגלות בבל כו'. כ"ה גם בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש, ונדפס בבית המדרש שם, וליתא בכ"י האחרים ונדפס: (ד) אין לי אלא להתפלל לפי שנאמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון. כן הביא גם הרא"ש, וכן נדפס בבית המדרש, ובכ"י ו' הגי' ואין לי אלא להתפלל לפניך שני ואני תפלתי וגו', ובכ"י האחרים ונדפס מתחיל מאמר חדש ואני תפלתי לך ה' עת רצון ר' יוסי בן הלפתא אומר עתים הן לתפלה, ואחרי המלות עתים הן לתפלה כתוב שם "במוזמר למעלה מזה" וכן הביא הרא"ש עפ"י כ"י שהי' לפניו, והוא במוזמר ס"ה: (ה) ואימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללין וכו"ל בשם ר' ע"א מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללין, ר' יוסי ברבי חיינא אמר מהכא כה אמר ה' בשם ר' ע"א עניתך (ישעיה מ"ט ח):

(א) זש"ה ואזרעם בעמים. מובא בילקוט תהלים רמז תת"כ בשם המדרש, ובילקוט שם חסרים המלות זש"ה ואזרעם בעמים, ומתחיל א"ר אלעזר בשכר שם מזכירין אותי, והמאמר קטוע שם, והרא"ש הוסיף בגליון במוזמר הזה עפ"י כ"י שלפניו כי נשתנה קצת מכ"י האחרים ומנהגם, וגם עפ"י הוסיף הרא"ש נדפס בבית המדרש ח"ה דף ע"ז, וסי' לפניו הגי' זש"ה ואזרעם בעמים וגו' א"ר יוחנן אמר הקב"ה בשכר שם מזכירים שמי כו': (ב) ובשכר שהן מזכירין שמי. בכ"י האחרים ונדפס המאמר קטוע וקצת בסקטון אחר: (ג) זכרו אל תעמדו. וכ"ה גם בכ"י ו', והקנתי הלכו אל תעמדו: (ד) שנאמר הבן יקר לי אפרים וגו'. בהגהות הרא"ש וצבית המדרש מובא הסתוב בשמות מעי המו לו זכר אזכרנו עוד, וז"ל זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו: (ה) וכתיב ויתן לי ארון ברית ה' להזכיר ולהודות. כן מובא גם בכ"י ו', והרא"ש הביא וכן נדפס בבית המדרש ויתן לפני ארון ברית ה' להזכיר ולהודות: (ו) ולמה היה דוד דומה למלך כו'. מובא ברש"י תהלים

את הדיר, (ו) [והוציא את הרועה, אחר זמן כנס את הצאן, ובנה את הדיר, ולרועה לא הזכיר, אמר הרועה הרי הצאן מכונסות, והדיר בנויה, ואני איני נזכר, כך אמר דוד למעלה מן הפרשה, כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (תהלים טו ט), הרי הדיר בנויה, וישבו שם וירשנה וזרע עבדיו ינחלה ואוהבי שמו ישכנו בה (ט טז טז), הרי הצאן מכונסות, אמר הרועה ואני איני נזכר, לכך למנצח לדוד להזכיר: [ב] אָוִי לְרַשְׁעִים שְׂאִינָן מֵתִים לְעוֹלָם הֲבֵא אֱלֹהִים מִן הַקִּנְיָנָה שֶׁהָן רֹאִין וּמִן הַכַּעַס, שְׂנֵאמֵר כִּי לְאוֹיֵל יִהְרַג כַּעַס וּפּוֹתָהּ תִּמִּית קִנְיָנָה (איוב ט ז), אחר הקנאה והכעס הן כלים, שנאמר יבושו ויחפרו מבקשי נפשו [וגו'] ויכלמו הפצי רעתי, (יבושו) [ישובו] על עקב בשתם:

[ג] וְאֲנִי עֲנִי וְאֲבִיוֹן אֱלֹהִים חוֹשָׁה לִּי. וכתוב אחד אומר [ואני עני ואביון ה'] יחשב לִי (תהלים ע יח), אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם (ה) חשוב לִי עֲנִיּוֹתַי וְאֲבִיוֹנֹתַי וְאַתָּה חַשׁ לְנַאֲלָנִי, למה עזרי ומפלטִי אַתָּה ה' אֵל תֹּאחֶר, בֵּין הַיּוֹם וּבֵין מָחָר עֲלִיךָ שְׂתַגְּלָלֵנִי, לכך נאמר אל תאחר: [ד] אָמַר יִשְׁעִיָּה מִי בָכַם יֵרָא ה' שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל עֲבָדָיו אֲשֶׁר הֵלַךְ חֲשָׁכִים [ואין נֹגֵה לֹא יִבְטַח בְּשֵׁם ה' וַיִּשְׁעַן בְּאַלְהֵיוֹ] (ישעיה כ י), מִי בָכַם בְּצָרָה וְקִרְאֵנִי וְלֹא עֲנִיתִי, וּמִי הָיָה בְּחַשִּׁיכָה וְלֹא הֵאֲרַתִּיו, וְכֵן נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר בְּרִיךְ אֱלֹהֵינוּ דִּי שִׁדְרַךְ מִיִּשְׁךְ וְעַבְדְּךָ נִגְוִי דִּי הִתְרַחֲצוּ עֲלוֹהֵי [דניאל ג כח], וְכֵן דְּרִיּוֹשׁ אָמַר וְהוֹסֵק דְּנִיָּאֵל מִן גּוּבָא (טז ו טז), וְאֹמַר בְּמַתָּו בְּה' עֲדִי עַד (ישעיה ט ד), (י) אָמַר דוד אִם כֵּן הִהְבַּטְחָהּ, גַּם אֲנִי אֲבַטְחָהּ בְךָ, וְאֵל תְּבִישֵׁנִי:

מזמור עא

[א] (א) (לְדוֹד) בְּךָ ה' חֲסִיתִי אֵל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם. זה המזמור סמוך לדברי של מעלה, אמר דוד רבונו של עולם אִם כֵּן הִהְבַּטְחָהּ, בְּךָ ה' חֲסִיתִי אֵל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם, (ב) וְכִי לֹא נִתְבַּיִּישׁוּ יִשְׂרָאֵל בְּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁאָמַר אֵל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם, אֵלֹהִים אָמַר דוד דִּינֵנו שְׁנִתְבַּיִּישׁנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא נָבוֹשׁ לְעוֹלָם הַבָּא, וְכֵן יִשְׁעִיָּה אָמַר יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בְּה' תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא תָבוֹשׁוּ וְלֹא תִכְלְמוּ עַד עוֹלָמֵי עַד (ישעיה מה יז):

[ב] בְּצַדִּיקְךָ תְּצִילֵנִי וּתְפַלְטֵנִי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כשְׁתוֹשִׁיעֵנִי

הערות ותקונים

תהלים ע' א' ו' ו' במדרש תלים ראיתי משל למלך שכתם על לאו כו', ובילקוט טס הביא בני' אמר רב. חסדא משל למה הדבר דומה, וכל כ"י מוצא סתמי, גם בהגהת הרא"ש ובבית המדרש מוצא סתמי: (ד) והוליא את הרועה. חסר גם בכ"י ו', והוספתי כמו שהוא בכ"י האחרים ובגדפס, וכן בהגהת הרא"ש ובבית המדרש: (ח) חשוב לי עניותי ואביונותי ואתה חש לנאלני. דורש ב' לשונות מב' כתובים חוסה מפסוק ב' וחשוב מפסוק א', ובילקוט טס הביא בני' א"ר יעקב איש כפר תמרתא אמר דוד לפני הקב"ה כו': (ט) אמר ישעי' מי בכס ע' וכל כ"י כל המאמר עד סופו מחובר אל מה שלפניו ואין הפסק בנתיים וכמו כן בדפוס ראשון ודפוס וויניציא, ובדפוס ראשון רשם על המזמור שלאחריו המתחיל לשלמה אלהים מזמור ע"א, ובדפוס וויניציא רשמו על המזמור הוה שלאחריו מזמור ע"ב כי חשבו המדפיסים שחסר הדרשה על מזמור ע"א, אולם בדפוס פראג ואח"כ בכל הדפוסים מתחיל בזה מזמור ע"א, ומתחיל כך: לדוד בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם אמר ישעי' מי בכס וגו', והדרשה קאי על הכתוב בך ה' חסיתי, וכן בילקוט מתחיל בזה רמז הת"ג ומליין מזמור ע"א, והוא מאמר אחד עם התחלת מזמור ע"א, ולדעת המלות בכ"י שלפניו ובכ"י ו' ובהגהת הרא"ש ובבית המדרש (וליתא בכ"י האחרים ובגדפס) "זה המזמור סמוך לדברי של מעלה" הוא הוסיף המעתיק להעיר כי המזמור מתחיל מן אמר ישעי' בסוף מזמור ע': (י) אמר דוד אִם כֵּן הִהְבַּטְחָהּ גַּם אֲנִי אֲבַטְחָהּ וְלֹא תִבְשֵׁנִי: בכ"י האחרים ובגדפס ובילקוט אמר דוד אִם כֵּן בְךָ ה' חֲסִיתִי אֵל אֲבוֹשָׁה, והוא המאמר מן מזמור שלאחריו, ואח"כ כתוב טס וכי לא נתביישו ישראל, וכל השאר מיותר ואינו טס:

(א) לדוד מזמור. זה המזמור סמוך לדברי של מעלה. עיין לעיל סוף מזמור ע' בהערה ט': (ב) וכי לא נתביישו ישראל בעולם הזה שאמר אל אבושה לעולם. זה נשמט בבית המדרש שהשמיט המעתיק מן לעולם

לא בצדקה ובמעשים טובים שיש בידנו אתה מושיעני, אלא בין היום ובין
 מחר בצדקתך נאלנו, שנאמר וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפניע [וגו']
 וילבש צדקה כשרון (ישעיה נט י' י'), לכך נאמר בצדקתך תצילני ותפלטני:
 הטה [אלהי] אונך והושיעני. אם תטה אלי אונך או אדע כי תשמע, שנאמר
 אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני (תהלים קצו ה'), מיד וושיעני, שנאמר דלותי
 ולי יהושיע (שם שם ו'), (ג) וכן חזקיה אמר (אלהים הטה) [הטה ה'] אונך ושמע
 (מ"ב י"ו, ישעיה לו י'), ובשביל שהמית [שמעת והושעת, שכן אמרת לו אשר התפללת
 אלי אל סגחב מלך אשור שמעתי (מ"ב ס"ג), למה בשביל שהמית], לכך נאמר
 הטה (אלהי) [אלי] אונך והושיעני:

[ג] (ד) היה לי לצור (ה) מעוז. בגלות. לבא תמיד. כיון שאני בצער בגלות, ואני נכנס
 בבתי כנסיות להתפלל, תהיה לי תפילתי מגדל עוז, שנאמר מגדל
 עז שם ה' (משלי י"ח), וכתיב כל (הנקרא בשמי) [אשר יקרא בשם ה'] ימלא (ואל
 ג' ס': מכף מעול. זה ישמעאל: וחומץ. זו אדום, שגזירותיו שגזר עלי קשים
 כחומץ: כי אתה תקותי (וה') [ה' אלהים] מבטחי מנעורי. מימי אברהם יצחק
 ויעקב: עליך נסמכתי מבטן. בגלות מצרים, כשגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה
 תשליכוהו (שמות א' כ"ב): ממעי אמי אתה נווי. כמה שנאמר וכן נגזרו ועבר (שם א' י'),
 שהוצאתני בשלום, והוצאתני מיד מצרים: כמופת הייתי לרבים. כמה נסים עשית
 לי במצרים ובים ובמדבר, למה (כי אתה) [ואתה] מחסי עוז, לכך ימלא
 פי תהלתך:

[ד] אל תשליכני לעת זקנה. שזקנתי בגלות: ככלות כחי. שאין בי מעשים
 טובים, אל תעזבני. וכל המזמור מצער הגלות הזה: אלהים למדתני מנעורי.
 מימי אבותי אני מלומד בנסים: ועד הנה אני נפלאותיך. בכל עת וזמן ורגע:
 וגם עד זקנה ושיבה. עד סוף הגלות: לדור [לכל] יבוא. לבני ולבני בני, כמו
 שנאמר ביציאת מצרים, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך (שמות י"ג): תשוב תחיני,
 זו תחיית המתים: ומתהומות הארץ תשוב תעלני. זו עליית בלועים, שעתידין
 קרה וכל עדתו לעלות. ויש אומרים תשוב תחיני מן הגלות הרומה למיתה ולתהום,
 ואחר כך גם אני אודך [וגו']:

מזמור עב

[א] לשלמה אלהים משפטך למלך תן וצדקתך לבן מלך. (א) זהו שאמר הכתוב
 אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג' י'), (ב) אמר ר'
 יהודה הלוי ב"ר שלום מי הוא זה שנקרא צדיק, זה הקב"ה, שנאמר כי צדיק

הערות ותקונים

לשולם עד לעולם, ונמלא לנכון בהגהת הרא"ש אשר נדפס בבית המדרש: (ג) וכן חזקיה אמר אלהים
 הטע אונך ושמע ובשביל שהמית כו'. הוספתי ותקנתי כמו שהוא לנכון בכ"ו ו', אבל הרא"ש בהגהות שלו ואח"כ
 נדפס בבית המדרש הלשון משובש, וכן יש לתקן שם, וכן חזקיהו אמר הטע ה' (אלהי) אונך ושמע פקח
 [ה'] עיניך וראח, ובשביל שהמית [שמעת והושעת שכן] אמרת לו (שהתפלל על) [אשר התפללת אלי אל] סגחב
 מלך אשור שמעתי, (ואמרת לו כה אמר ה' אל מלך אשור וגו') למה בשביל שהמית [אונך לכך נאמר] הטע
 אלי אונך (ושמע מזהרה והצילני ובשביל שהמית לכך נאמר) [והושיעני], ואח"כ הוא מלאמר אחר ומתחיל הים
 לי לצור מעוז, וכל מה שהסגחתי מיותר, ואשר הוספתי כן יש להסיר ולתקן כמו שהוא לפנינו ובכ"ו ו':
 (ד) היה לי לצור מעוז. כל המלאמר עד סוף המזמור הוא גם בכ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש וממנו נדפס בבית
 המדרש ח"ס דף ע"ז, וליחא בכ"י האחרים ובגדפס וזילקוט: (ה) מעוז. בקרא כתיב מעוז, ולעיל תהלים
 ל"א ג' נאמר היה לי לצור מעוז:

(א) זש"ה אמרו לדיק. הילקוט השמים כל זה והכל מן אלו הדיקים שמוחין לבניהם פרי מעשיהם (אות
 ב'): (ב) א"ר יאודה הלוי צ"ר שלום. כ"ה גם בכ"ו ו', וכן הביא הרא"ש, אבל בכ"י האחרים ובגדפס
 א"ר יוסי בר שלום, ויש לתקן א"ר יאודה בר שלום, והי' כתוב בר"ת אר"י והציג המעתיק א"ר יוסי. והייתי
 בסדר הדורות דף ק"י ע"ב דפוס ווארשאי הולאה הרב ר' נפתלי משכיל לאיתן, והביא שם ר' יוסי בר שלום
 אמר

ה' צדקות אהב (תהלים י"א), (ב) אם יש לנו זכות, ואם יש בידינו מעשים טובים, הוא נותן לנו משלנו, ואם לאו צדקה וחסד הוא עושה לנו משלו, וכי יש צדיק גדול מזה, הוי אמרו צדיק כי טוב: [דבר אחר אמרו צדיק כי טוב]. אמר ר' אייבו בשעה שברא הקב"ה את עולמו אתה מוצא שנאמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב, כיון שנמר מלאכתו ועמד, ראה מה כתיב, וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א' ג'). אמר ר' יוסי ב"ר חנינא בשעה שבקש הקב"ה לשלח משה למצרים, מה אמר משה, ואמרו לי מה שמו (שמות ג' יג), אמר הקב"ה למשה אין אתה יודע שמי, בוא ואומר לך, אהיה אשר אהיה [וגו'] אהיה שלחני אליכם (שם ט"ז), אתה מוצא שלש פעמים כתיב אהיה, אמר הקב"ה ברחמים בראתי את עולמי, וברחמים אני עתיד לנהנו, (ד) וברחמים אני עתיד לחזור לירושלים, שנאמר שבת לירושלים ברחמים (זכריה א' יו), כיון שהלך משה ואמר להם, אמרו לו מה יש עלינו לומר לצדיקו של עולם שהוא טוב, הוי אמרו צדיק כי טוב, ואף דוד הוא אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים ק"ו א):

[ב] (ה) [דבר אחר כי פרי מעלליהם יאכלו]. כי פרי מעלליו יאכלו אינו אומר, אלא מעלליהם, אלו הצדיקים שמניחין לבניהם פרי מעשיהם, (ו) ואף דוד הניח פרי מעשיו, שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (ש"ס ט"ו), (ז) ואף שלמה אמר אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך, משפטיי אינו אומר, אלא משפטיך, אמר דוד רבוני של עולם תן משפטיך לבן מלך, כשם שאתה דן בלא עדים ובלא התראה, כך יהא שלמה דן בלא עדים ובלא התראה, אמר לו הקב"ה כך הוא עושה, שנאמר וישב שלמה על כסא ה' (ד"ה א' כ"ג), (ח) [וכי אפשר לו לבשר ודם לישב על כסא ה'], והכתיב כרסייה שביבין (דגור) [די גור] גלגלוהי גור דלק (ד"ה א' ט), ומהו על כסא ה', (ט) שהיה דן כיוצרו בלא עדים ובלא התראה, וזה היה דינן של זונות, שנאמר אז תבאנה (שתי) [שתיים] נשים זונות (מ"א ג' יו), (י) רב אמר רוחות היו ואידמי לנשי, (יא) ושמואל אמר זונות ממש היו. ר' בנימין בשם ר' יהודה אמר (זונות) (יב) [יבמות] היו ובאו לפניו לדין, ותאמר האשה [האחת] בי אדוני (המלך) (ש"ס ט"ו), וזאת אומרת לא כי בנג המת ובני החי (ש"ס ט"ז), (יג) אמר ר' סימון צריך הדיין לחזור מענותיהן בפני שניהן, [שנאמר ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנג המת וגו'] (ש"ס ט"ז), כיון ששמע המלך כן, מיד ויאמר המלך גזרו

הערות ותקונים

אמר עזים היו לאנא והיו מתעטעות מריח הקטורת שוח"ס סי' ע"ב, כל המאמר נשתרצב ממאמר שלפניו. וזהו ש"ל ר' יוסי בן שלום שוח"ס סי' ע"ב לא יותר, והרצב בעל משכיל לאיתן העיר שם בהערה כ' וז"ל מוכר שם בצ"ט על מימרא אחרת. ונעלם ממנו כי כל המאמר שהביא בערך זה נשתרצב מערך שלפניו: (ג) אם יש לנו זכות, המלות, ואם יש בידינו מעשים טובים ליתא בכ"י האחרים ובנדפס, וכ"ה גם בכ"י ו': (ד) וברחמים אני עתיד לחזור לירושלים שנאמר שבת לירושלים ברחמים. כ"ה גם בכ"י ו', וחסר בכ"י האחרים ובנדפס: (ה) ד"ה כי פרי מעלליהם אלו הצדיקים. מוצא בילקוט תהלים רמז תת"ה בשם המדרש: (ו) ואף דוד הניח פרי מעשיו. כ"ה גם בכ"י ו', ובכ"י האחרים ובנדפס הגי' ואף דוד הניח לשלמה בנו פרי מעשיו, שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה בארץ, אולם בקרא כתיב, לכל עמו": (ז) ואף שלמה אמר. ובכ"י האחרים ובנדפס ואף על שלמה אמר: (ח) וכי אפשר לו לבשר ודם לישב על כסא ה'. מדרש חזית פ"א בפסוק ראשון אות י' אמר ר' יחזק וכו' אפשר לו לאדם לישב על כסא ה', ועיין שם פ"א אות כ"ו: (ט) שהיה דן כיוצרו בלא עדים ובלא התראה. בילקוט תהלים רמז תת"ה הביא הגי' ה"ר יוחנן שהי' דן דין כיוצרו: (י) רב אמר רוחות היו ואידמי לנשי. חזית שם, וילקוט מלכים רמז קע"ה בשם שו"ט, ובמדרש קהלת פ"י פסוק אי לך ארץ הגי' ר' מאיר אומר רוחות היו: (יא) ושמואל אמר זונות ממש היו. בחזית ובקהלת רבה הגי' ר' סימון בשם ריב"ל אמר זונות ממש היו, ורבנן אמרין יבמות היו, וילקוט במלכים שם הביא ושמואל אמר זונות ממש, רבנן אמרין יבמות היו, במקום לפניו במדרש ר' בנימין בשם ר' יהודה אמר זונות היו. ותקתי בפנים יבמות היו: (יב) יבמות היו. עיין במ"כ בחזית שם ובפ"י מהר"ו: (יג) א"ר סימון רריך הדיין לחזור טענותיון בפני שניהם. בירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט (דף כ"ה ע"ב) א"ר סימון רריך הדיין לשנות טענותיון שנאמר ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנג המת וזאת אומרת לא כי בנג המת ובני החי (מ"א ג' כ"ג), ובמדרש דב"ר פ"ה אות ו' א"ר סימא ורריך הדיין לשנות טענותיהם מפיו ז"ל א"ר סימון, ובקס"ר פ"י פסוק אי לך ארץ

את הילד החי לשנים (מ"א ג' כס), (יד) התחיל פיו נובע חכמה ואמר צפה הקב"ה שהדין הזה עתיד לבוא לפני, לפיכך ברא לאדם הזה שתי עינים, שתי אזנים, שני נקבי חוטם, שתי ידים ושתי רגלים, התחיל לומר גזרו את הילד הזה החי לשנים, אמר ר' יהודה ב"ר אלעאי אילו הייתי שם (מו) פיקרין הייתי נותן על צוארו, לא די האחד שמת, אלא שצוה לשני שיגור, כיון שראו (מו) סנקלימין שלו התחילו אומרים אי לך ארץ שמלכך נער (קל"ג י"ו), ולא עשה, כיון שאמר תנו לה את (הילד) [הילוד] החי והמת לא תמיתוהו (מ"א ג' כו), יצתה בת קול ואמרה היא אמו (ס"ט ס), כיון שראו כך אמרו אשריך [ארץ] שמלכך בן (הורין) [הורים] (קל"ג י"ו), הוי משפטך למלך תן וצדקתך לבן מלך: (י"ז) אמר ר' אלעזר בשלשה מקומות הופיע הקב"ה, (יח) בבית דינו של שם בן נח, בבית דינו של שמואל הרמתי, בבית דינו של שלמה. של שם, שנאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (נח"ל"ט ל"ט), מנא ידע, דילמא כי היכי דאזיל איהו לגבה, אזיל נמי אינש אחרינא, אלא יצאה בת קול [ואמרה] (י"ט) ממני, יצאו כבושין. ושל שמואל, כתוב שם ויאמר עד (מ"א י"ב ס), ויאמרו מבעי ליה, אלא יצאתה בת קול ואמרה עד אני בדבר. ושל שלמה, שנאמר והמת לא תמיתוהו היא אמו (מ"א ג' כו), מנא ידע, דילמא איערומי קא מיערמא, כי היכי דליתביה ניהלה, אלא יצתה בת קול ואמרה היא אמו:

[ג] דבר אחר משפטך למלך תן. אלו היסורין, אמר דוד לפני הקב"ה אני מקבל את היסורין, ברם לשלמה וצדקתך לבן מלך: דבר אחר משפטך למלך תן. זה מלך המשיח, שנאמר ויצא חומר מגזע ישי [וגו'] ושפט בצדק דלים (ישעיה י"א ד). (כ"א) אמר ר' אליעזר כל מקום שאין דין יש דין, וכל מקום שיש דין אין דין, (כ"ב) כיצד בזמן שבית דין עושין דין מלמטה, אין הדין בשמים, ובזמן שאין דין למטה, יש דין בשמים, והקב"ה יושב עליהם בדין וגובה מהן, ובשעה שהדין בארץ, אומר הקב"ה מה יש לי לעשות הוא אומנותי, שנאמר כי אלהי משפט (אני) [ה'] (ס"ג ל"ח), ואומר אם בחקותי תלכו ואת (משפטי) [מצותי] תשמרו (ויקרא טו ג), אם נמלתם אומנותי, אני מבקש אומנות אחרת, שנאמר ונתתי גשמיכם בעתם (ס"ט ס"ד), לכך נאמר ידיו עמך בצדק ועניך

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

ארץ מובא לנכון בשם ר' סימון, ומובא בש"ע ח"מ סי' י"ו ס"ז וכן הרא"ש סנהדרין פ"ג סי' ל"ב הביא את הירושלמי: (יד) התחיל פיו נובע חכמה. בילקוט מלכים ס"ט רמז קע"ה הביא בשם ש"ט וגורס אמר רבי שמואל בר נחמני בשם ר' נחוראי התחיל פיו נובע בחכמתו, והרא"ש הביא בגליון נוסחת כ"י שלפניו א"ר שמואל בר רב יצחק, ובמדרש קה"ר שם אותה שעה התחיל אנפילוגים בחכמתו, לדעת הרב החוקר הגדול מהר"ח ד"ר קאהוט אות נ"ן נוספת ועיקר הגי' אפילונוס והיא מלה יונית *επιλογος* ופי' חכמה וחשבון (אזכרלענונג): (מו) פיקרין הייתי נותן על זארו. ובחזית פ"ג פ' מי זאת עולה א"ר פנחס באותה שעה נעל פרקן וכרכו על זארו ל"ל פיקרין, ובקה"ר שם אילו הייתי שם פוקרין הייתי כורך על זארו, ויש לתקן שם א"ר יהודה ב"ר אלעאי, וכן ב"ר פה"י אות ב' א"ר פנחס באותה שעה נעל אביו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך זארו. המלה יונית *επιλογος* פי' גזת למר: (מו) סנקלימין. הוראת המלה ציונית *επιλογος* בית דין (סענאט): (יז) א"ר אלעזר בשלשה מקומות. לעיל מוזמור י"ז, ועיין ב"ר פפ"ה אות י"ב ושם איתא רבי ירמיו' בש"ר שמואל בר רב יצחק בשלשה מקומות הופיע רוח הקודש, ובמדרש קה"ר שם אמר ר' שמואל בר נחמני בג' מקומות לוותה מדת הדין, ועיין מכות דף כ"ג ע"ב ושם הגי' א"ר אלעזר: (יח) בבית דינו של שם. כהן רש"י במכות שם לא הוה שם הי באותה שעה שהרי מת, אלא בית דין שלאחריו מצוין ותלמידיו, וקרי ליה ב"ד של שם, כמו בית שמאי ובית הלל: (י"ט) ממני ילאו כבושין. עיין בפירש"י במכות שם: (כ) ד"א משפטך אלו היסורין עד ד"א חסר בכ"י האחרים ובנדפס, וגמלא נס בכ"ו, וכן הוסיף הרא"ש, וכן מובא בילקוט רמז תת"ה בשם המדרש, וכן היה לפני רש"י במדרש וז"ל הלוים ע"ב א' ד"א משפטך למלך תן היסורין יכו כליון בי, והגדקה עשה לבני סיה' שלום בימיו: (כ"א) א"ר אלעזר כל מקום שאין דין. מובא בילקוט תהלים שם והתחלת המאמר הוא ב"ר פכ"ו אות ו' ושם הגי' א"ר אלעזר, ובמדרש ד"ר פ"ה אות ה' מובא כמו לפנינו: (כ"ב) כיצד בזמן שב"ד עושין דין מלמטה אין הדין בשמים כו'. כ"ה נס בכ"ו, אבל בכ"י האחרים ובנדפס ובילקוט הגי' כיצד בזמן שאין עושין דין בארץ עושין הדין בשמים, והקב"ה יושב עליהם בדין ופורע מהן, אבל בזמן שהדין בארץ אין הקב"ה יושב עליהם בדין אמר הקב"ה נמלתם אומנותי

במשפט, כיון שנעשה הדין (כג) מיד ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה, וכי הרים נושאים שלום וגבעות צדקה, אלא בזמן שהפירות מועטין מריבה בעולם, כיצד אדם נכנס לכרמו של חבירו, הוא אומר לו מה אתה עושה בתוך כרמי, ומריבין זה עם זה, ובזמן שהפירות מרובין בעולם, עין טובה בעולם ושלום בעולם, שנאמר (והיה) ביום ההוא נאם ה' [צבאות] תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה (זכריה ג י):

[ד] דבר אחר ידן עמך בצדק. (כד) אמר ר' יוסי בר חלפתא בכל בוקר ובוקר אדם נידון, שנאמר ותפקדנו לבקרים (איוב ז יח): (כה) ישפוט עניי עם יושיע (עני ואביון) [לבני אביון]. כמה שנאמר ושפט בצדק דלים (ישעיה יא ד): ייראוך עם שמש. בעולם הזה שצריכין לאור החמה: ולפני ידה דור דורים. פנים בפנים כנגד הירח קודם שיסתלק אורו, שנאמר והפרה הלבנה ובושה החמה (סו כז כג), ואומר לא יהיה לך [עוד] השמש לאור יומם [וללונה הירח לא יאיר לך] (סו ס יע): מהו דור דורים. דור שאין אחריו דור: דבר אחר ייראוך עם שמש. זו תפלת השחר שקורין קריאת שמע עם הנץ החמה: ולפני ירח. זו תפלת המנחה שצריכה קודם שיחשיך ויצטרך העולם לאור הירח: רבותינו אמרו ייראוך עם שמש. זו תפלה של בין הערבים:

[ה] ירד כמטר על גו. מהו על גו, אם תאמר על גו ממש, מאי אחניא ליה, (כו) אלא כהדא מיטרא על עישבא גזוא: כרביבים זרויף ארץ. (כז) מהו זרויף, שמורו ומיפה הארץ: יפרה בימיו צדיק. הדא הוא דכתיב צדיק כתמר יפרה כארו בלבנון ישגה שתולים בבית ה' בחצרות (בית) אלהינו יפריחו (תהלים 35 יג יד): ורוב שלום עד בלי ירח. עד היכן, עד זמן שיתכלה הירח. (כח) כשם שהשמש והירח מאירין בעולם הזה, כך הצדיקים עתידין להאיר לעולם הבא, שנאמר והלכו גוים לאורך ומלכים ללונה זרחך (ישעיה ס ג): וירד מים עד ים. כל זה השבח למלך המשיח, וכל זה למה, בשביל משפטי צדק, שנאמר כי יציל אביון משוע ועני ואין עוזר לו:

[ו] יהי פסת בר בארץ. (כט) ר' חייא בר אסי בשם ר' יוחנן אמר עתידה ארץ ישראל שתהא מוציאה (ל) גלוסקאות (לא) וכלי מילתין, שנאמר יהי פסת בר בארץ: ירעש כלבנון פרו ויציצו מעיר כעשב הארץ. ויציצו

הערות ותקונים

מה יש לי לעשות, היא היתה אומנות שלי, שני כי אלהי משפט ה': (כג) מיד ישאו הרים שלום לעם, ובזמן שהפירות מרובין עין טובה בעולם ושלום בעולם כו'. לזה המאמר כוון רש"י תהלים ע"ג ג' שלום לעם ומהו שלום שההרים נושאים כשהן עושין פירות אין עין הצרות לרא וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: (כד) א"ר יוסי בר חלפתא בכל בוקר ובוקר אדם נידון. בגמרא מכות ע"ז ע"א ר' יוסי אומר אדם נידון בכל יום: (כה) ישפוט עניי עם יושיע לבני אביון. כמה שנאמר ושפט בצדק דלים. מן כמה שנאמר עד סוף המזמור ליתא בכ"י האחרים ובגדפס, והמאמר שם מקוטע וכך איתא שם: ישפוט עניי עם יושיע לבני אביון ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים, מהו דור דורים דור שאין בו דור אחריו, ירד כמטר על גו כרביבים זרויף ארץ יפרה בימיו לדיק סה"ד לדיק כתמר יפרה, שתולים בבית ה', עד היכן עד אין ירח שליט בו, שני ורוב שלום עד בלי ירח כשם שהחמה ולבנה מאירין לעולם הזה כך הצדיקים עתידין להאיר לעולם הבא, שנא' והלכו גוים לאורך ומלכים ללונה זרחך ע"כ, וכל השאר ליתא שם, וגמלא גס בכ"י ו', וכן הוסיף הרא"ש בגליון עפ"י כ"י שהי' לפניו: (כו) אלא כהדא מיטרא על עישבא גזוא. ז"ל רש"י תהלים (ע"ב ו') ירד כמטר על גו ירד דברו בתוך עמך ובלבס כמטר הורד על ירק הגזוא שהוא לריך לגשמים. לאחר שגזואו. והר"ק הביא גז הוא עשב הנקלר וכסירד עליו המטר ימניח עוד: (כז) מהו זרויף שמורו ומיפה הארץ. דורש זרויף עטריקין: (כח) כשם שהשמש והירח מאירין. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ז ד"ה ורוב שלום עד בלי ירח כשם המדרש: (כט) ר' חייא בר אסי בש"ר יוחנן עתידה א"י שתהא מוציאה גלוסקאות וכלי מילתין. קן הביא הרא"ש, אבל בכ"י ו' הגי' ר' חייא בר יוסי. ועיין בגמרא שבת ל' סע"ב יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידה א"י שתהא גלוסקאות וכלי מילת, שני יהי פסת בר בארץ כו', ובגמרא כתובות קי"א ע"ב מובא זה כשם ר' חייא בר יוסף. ועיין בסירש"י בשבת וכתובות שם: (ל) גלוסקאות. פי' בל"י גלגלסא עונה ופת עגול קטן: (לא) כלי מילתין. בגמרא

בגמרא

לשון ציצית: יהי שמו לעולם. שלא יטעום טעם מיתה: לפני שמש ינון שמו. (לב) שבעה דברים היו קודם שנברא העולם, כסא הכבוד, ושם משיח, ותורה, [וישראל, גן עדן וניהנם, ותשובה, ובית המקדש]: כלו תפלות דוד בן ישי. וכי שאר לא היו תפלות דוד בן ישי, (לג) אלא כל אלו היה דוד מתפלל על שלמה בנו ועל מלך המשיח: (לד) דבר אחר כלו תפלות דוד בן ישי. המודות, כדכתיב נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פד ג):

הערות ותקונים

בגמרא שם כלי מילת, ומילת פי' ביוני נמר נקי, עיין ערוך בערך מל י"ד: (לב) שבעה דברים היו קודם שנברא העולם, עיין סדר"א פ"ג ובבבאור הרד"ל ובגמרא פסחים כ"ד ע"א, נדרים ל"ט פ"ב, ועיין להלן מזמור ז"ג אות ג': (לג) אלא כל אלו היה דוד מתפלל על שלמה בנו. עיין פסחים קי"ז ע"א תניא היה ר' מאיר אומר כל השבחות האמורות בספר תהלים כולן דוד אמרן שני כלו תפלות דוד בן ישי (תהלים ע"ב), אל תקרי כלו אלא כל אלו ע"כ, לדעתו יותר נכון לגרוס אל תיקרי פל"ו אלא פל"ו: (לד) ד"א כלו המודות כדכתיב נכספה וגם כלתה נפשי. יותר נכון להביא ראיות כלו עיני לאמרתך (תהלים קי"ט פ"ב), עיני כלו (שם שם קכ"ג):

סליק ספר שני

